

Zu der

öffentlichen Prüfung

sämmtlicher Classen

des k. k. Gymnasiums und der damit verbundenen Realschule

am 30. und 31. März 1852

ladet ergebenst ein

Dr. Karl Wilhelm Müller.

Insunt: Commentaria Junilii Flagrii, T. Galli et Gaudentii in Virgilio eclogas et georgicorum libros, nunc primum ex codice Bernensi edita a Carolo Guilielmo Mullero, Thuringo, phil. Dr., AA. LL. M., Professore et Gymnasii Fridericiani Directore; partem secundam.

Annales Gymnasii ab eodem conscripti.

BECA

Rudolstadt 1852.

Gedruckt mit Froebel'scher

ten.

2945
828
2
PT. 2

Ordnung der am 30. u. 31. März stattfindenden Prüfungen.

D i e n s t a g.

8—8½ Gesang und Gebet aller Classen.

Prima.

- 8½—9 Sophocles, der Director.
- 9—9½ Tacit. Annal., Prof. Obbarius.
- 10—10½ Geschichte, Prof. Klusmann.
- 10½—11½ Mathematik, Collab. Regensburger.

Secunda.

- 11½—12 Hebräisch, Prof. Wächter.
- 2—2½ Homers Odysee, der Director.
- 2½—3½ Virgils Aelogen, Prof. Obbarius.
- 3½—4½ Mathematik, Collab. Regensburger.
- 4½—5 Französisch, der Director.

Realschule. Erste Classe.

- 8½—9 Chemie, Dr. Sigismund.
- 9—9½ Geographie, Collab. Regensburger.
- 10—10½ Englisch, Dr. Sigismund.
- 10½—11 Deutsch, Dr. Förcher.
- 11—11½ Geometrie, Dr. Sigismund.

Erste und zweite Classe.

- 2—2½ Geschichte, Dr. Förcher.

Zweite Classe.

- 2½—3½ Arithmetik, Collab. Regensburger.
- 3½—4 Naturgeschichte, Dr. Sigismund.
- 4—4½ Lateinisch, Dr. Förcher.

M i t t w o c h.

Prima.

- 7—8 Latein. Extemporale, der Director.

Tertia.

- 8—9 Ovids Verwandlungen, Prof. Klusmann.
-)—9½ Mathematik, Collab. Regensburger.
-)—10½ Jacobs Aetika, Prof. Klusmann.
- ½—11½ Geographie, Dr. Förcher.
- ½—12 Französisch, Prof. Wächter.

Quarta.

- 2—2½ Lateinisch, Dr. Förcher.
- 2½—3½ Mathematik, Collab. Regensburger.
- 3½—4½ Griechisch, Dr. Förcher.

Quarta und Quinta.

- 4½—4½ Geographie, Dr. Förcher.
- 4½—5½ Geschichte, Prof. Klusmann.

Quinta.

- 5½—6 Lateinisch, Dr. Förcher.

Zum Schluß der Prüfungen wird Sonnabend, den 3. April früh 9 Uhr im Gymnasium eine Aede-lichkeit stattfinden, bei welcher der Professor Dr. Obbarius die Einleitungsrede halten und die Abi-entanten Albert Wiemann, Ernst Reinhard und Adolf Schwarz, die beiden ersten deutsche en, der letzte aber deutsche selbstgedichtete Verse vortragen werden. Ueberdies werden zwei Secundaner ein Tertianer Gedichte neuerer deutscher Dichter recitiren. Zu diesem Examen und der Aede-lichkeit t das Hohe Ministerium, die sämmtlichen Behörden des Fürstenthums und der Stadt, die Eltern, Vor-ber und Verwandten unserer Schüler und alle Freunde und Gönner des Gymnasiums ganz ergeben ein

der Director Dr. R. W. Müller.

Si Iunilii Flagrii, T. Galli et Gaudentii in Virgilio eclogas et georgicorum libros commentariorum ineditorum, quos e codice Bernensi 172. descripsi, nunc secundam partem publicandam curabo, puto fore, ut plerique hoc conatum et inceptum non vituperent. Nam etsi negari non potest, multa iis contineri inepta et insulsa, ut tota fere illa carmina Virgilio allegorice eo modo interpretandi ratio, quo ab his grammaticis factum est; tamen etiam concedere debemus, specimen perbonum hos commentarios praebere, quo modo Virgilio carmina medio aevo grammatici interpretati sint, et nonnulla lectu digna in iis inveniri. Qua de causa sagaces harum rerum iudices et publice in ephemeridibus litterariis et epistolis mihi scriptis eam mihi provinciam dederunt, ut quam primum hos commentarios edam. Quum mihi igitur nunc occasio oblata sit annalibus gymnasii Fridericiani ad artes liberales spectantia nonnulla adiciendi, ante hos quinque annos inceptos commentarios edendos esse duxi, et iam ab allegorica interpretatione, quae legentibus in quoque fere versu eclogarum obtruditur, et raro tantum turbatos ea ad veram poetæ sententiam adire patitur, — ut ipsis grammaticorum verbis ad eclog. VIII. vs. 32. indicatur: „*difficile est, per singula allegoriam unam sercari; inde considerandum, utrum per singula sit inquirenda allegoria, annon, et utrum diversa allegoria in iisdem personis per diversa loca,*“ — ad meliorem et doctiorem interpretationem georgicorum librorum me verto.

(RECAP)

2945
823
2

Ad eclog. VIII.

Haec ecloga in honorem Asinii Pollionis, vel filii eius Salonini scripta est, ut aiunt ¹⁾, et allegorice Caesaris. In hac ecloga personae duae veterum pastorum historialiter intimandae sunt. Hoc genus carminis *κονόν* vel *μικτόν* dicunt ²⁾. Haec ecloga *φαρμακίς* ³⁾ appellatur, nam duae personae introducuntur Damonis et Aphisiboei, qui repudiatorum amores narrant. Damon amissam queritur ⁴⁾ uxorem, Aphisiboeus eius mulieris refert actus, quae viro alii dedita fuerat; Damon queritur, Aphisiboeus remedia agit; ille iustum anorem contemptum et sordidum appetitum canit, hic venificia excurrit amoris alterius, quibus iustum amorem nititur dirumpere; Damon puellam, Aphisiboeus puerum amat. IULIUS dicit. — Haec ecloga impari numero epigrammatum gaudet. Haec ecloga proprie *βουκολικόν* ⁵⁾. Haec ecloga sive in Hispania sive in Gallia canitur et in agro canitur, ut: *inmemor herbarum quos est mirata iuvenca*. IULIUS dicit. — Allegorice Dämon, id est Cornificius, poeta Antonii, amissam queritur ⁶⁾ Mantuam sub nomine Nisae; Aphisiboeus, qui est ⁷⁾ Virgilius, sub nomine Daphnidis Augustum insinuat. —

Vs. 1. *Musam Damonis et Aphisiboei* dicemus. — *Damonis*, Cornificii, *Aphisiboei*, Virgillii; poeta autem Virgilius, quasi de alio narrans sic incipit dicens: *pastorum Musam* et reliqua. *Musam* pro carmine. *Musam Damonis et Aphisiboei* id est carmen suum et Cornificii sub nominibus pastorum. —

Vs. 2. *Inmemor*, oblitä, *herbarum*, pastus. — *Iuvenca* pro armentis posuit. Mira incrementa varietatis iuvenca.

Vs. 3. *Linces*, lupi cervarioli ⁸⁾. Lincee ferae Liberi patris sacris dedicatae, pantheris similes, caudas tamen graciles habent. — *Linces* pro omnibus feris.

Vs. 4. *Et mutata*, id est natura mutantia ⁹⁾. — *Flumina* pro carminum dulcedine, sed allegorice pro auditoribus accipi potest. —

Vs. 5. *Dicens*, repetemus.

Vs. 6. *Tu mihi seu magni superas* et reliqua. Asinium Pollionem petit Salonitarum victorem, qui proprie non minus poeticae, quam oratoriae, vel imperatoriae laudis avidus fuit; nam et multa carmina et varia poemata scripsit, unde est illud: *sola Sophocleo* et reliqua. Huic post victum Antonium apud ¹⁰⁾ Perusiam successor datus est Alphenus Varus, qui iratus Mantuanis agros eorum parti Cremonensium ¹¹⁾ iunxit ¹²⁾. Causa autem iracundiae haec fuit. Octavius Musa enim, civis ¹³⁾ Mantuanus idemque magistratus, cum tributum ¹⁴⁾ ab Augusto fuisset indictum, pecora Vari capta pignori tandiu in foro clausa tenuit, (nam Varus possessor Mantuanus erat,) donec inedia ¹⁵⁾ morerentur, unde molestiam Mantuanis super amittendis agris intulit Varus; Virgilio tamen pepercit, quoniam condiscipulus eius fuerat. Eiusdem autem Vari est tragoedia Thyestes omnibus tragicis praeferenda; aliud nihil eius legitur. Thyestes nomen artis. IULIUS dicit. — *Tu mihi* et reliqua. Allegorice Virgilius tangit Caesarem Octavianum navigantem in Illyricum ¹⁶⁾. *Superas*, transgrederis. *Timavi*, locus, in quo Antenor condidit civitatem. Timavus, flumen de Rhipaeis montibus oriens ¹⁷⁾, inter Asiam et Europam serpens Maeotidas paludes auget; vel Timavus fluvius est Venetiae magno fonte exiens ¹⁸⁾.

Vs. 7. *Oram*, litus; *Illyrici*, Adriatici; *legis*, consideras, vel praeteris, vel legis per Liburnas navigans; *aequoris*, maris. *En erit optantis vox est*. *En erit unquam ille dies mihi cum liceat*, id est: utinam mihi liceat tua facta meis carminibus digno exponi. Hic Pollionem vel Caesarem allegorice adolatur ¹⁹⁾ et optat, ut praesente Caesare vel Pollione posset eorum facta canere. —

1) Cod.: scripta sicut aiunt. 2) Cod.: cenon vel micton dict. 3) Cod.: pharmacies. 4) Cod.: querit. 5) Cod.: propria bucolicon. 6) Cod.: querit. 7) Cod.: qui est. 8) A Plinio lupi cervarii nominantur. 9) Sic in Cod. Fortasse legendum: naturam mutantia. 10) Cod.: apud. 11) Cod.: crimonensium. 12) Cod.: iunxit. 13) Cod.: civis. 14) Cod.: tributum. 15) Cod.: media. 16) Cod.: illyricum. 17) Cod.: horiens. 18) Cod.: exhoriens. 19) Cod.: addatur.

Vs. 8. *Tua dicere facta*, expugnationes urbium et bella.

Vs. 9. *En erit*, oplantis vox. *Ut liceat eadem repetit.* — *Totum ferre per orbem*, id est divulgare²⁰ per orbem.

Vs. 10. *Sola Sophocleo*, id est sola tua carmina possunt aequari carminibus, quae Sophocles composuit; is²¹ enim primus tragoediam composuit. — *Sophocleo*. Sophocles poeta tragicus, qui primus tragoediam scripsit, eximiae gravitatis habitus, et ideo Pollionem huic comparat, quia scripsit Pollio tragoediam in²² illo tempore, sed Cornelius²³ Gallus potest existimari. *Digna*, similia; *sola digna*, hoc est, nullus dignus honore Sophoclis, nisi tu. — *Cothurno*. Est cothurnus genus vestis praeclari hominis id est vel genus calciamenti utrique pedi conveniens. *Cothurno*,²⁴ carmini, pro altitudine carminis posuit; est proprie genus calciamenti²⁵, quo tragoedi utuntur.

Vs. 11. *A te*, Pollio. *A te principium*, hyperbolice loquitur. *Accipe*, subauditur digne. — *A te principium, tibi desinet*, id est: nemo ante te tragoediam scripsit, nec post te scripturus erit²⁶. Utrumque dignitatis est, cum dicit *a te*²⁶ *initium* et *a te finis*. *Accipe iussis*, patet, quia aut a Caesare, aut a Pollione iussus est hanc eclogam scribere. — *Accipe iussis carmina coepta tuis*. Sic loquitur, quasi a Pollione iussus sit ista scribere, quod factum non est; sed hic sensus est: accipe iussis carmina coepta tuis, ut desit *digne*, hoc est, quis oris²⁷ ad agris meis recede, et haec in te carmina digne scribam. —

Vs. 12. *Atque hanc hederam*²⁸, id est hanc eclogam. *Sine*, verbum, id est admitte²⁹ inter tuos³⁰ triumphos aut tragoedias et meum poemata.

Vs. 13. *Inter victrices* et reliqua. Asinium Pollionem significat, qui et poeta fuit, sed quoniam Salonas devicerat, utraque corona dignus fuit, lauro³¹ victor, hederam³² poeta, ut *Pollio et ipse facit nova carmina*. Iunilius dicit. *Hederam*, allegorice hoc carmen; *inter lauros*, triumphos, quia sic³³ ad Pollionem et ad Caesarem allegorice dicit. — *Victrices lauros*, quia victores lauro coronabantur. *Serpere* id est humiliter vel molliter procedere; est autem sensus: permittite, o Auguste, vel Pollio, inter laudes triumphorum tuorum meum carmen adesse. Haecque praefatio poetae de se; nunc incipit Damonis texere carmen, quem Cornificium vult esse. *Inter victrices hederam*³⁴ et reliqua. Quoniam solent poetae coronas hederae habere, quia pallida est, et qui versificanti pallidi sunt, et victores lauro in certaminibus coronantur, quod Asinio Pollioni convenit, qui versificus fuit et inter Dalmatas triumphavit.

Vs. 14. *Frigida vix caelo* et reliqua. Quando nox finita³⁵ est, mane prorumpebat. Nunc poeta locum tempusque designat. — *Frigida vix caelo* et reliqua. Poeta adhuc loquitur tempus locumque designans, ac si diceret: cum aliorum opera quasi inmissa luce florescerent, tunc me de amissa coniuge tenebrae invaserunt. —

Vs. 15. *Cum ros in tenera herba*, subaudi *deciderat*. — *Cum ros in tenera* et reliqua. Allegorice latitudinem triumphi significat. —

Vs. 16. *Incumbens*, quasi pro tristitia per se consistere non valens. *Teriti*, rotundae. *Olivae*, arbori vel baculo ex oliva ut pastor. — *Damon*. Poeta de se dicit. *Sic coepit olivae*, huc usque³⁶ tempus et locus. —

V. 17. *Nasco et nascor*. *Nascere*, oriri diem desiderat. *Praeque diem veniens*, ut ante diem veniens, aut diem praeveniens, cito. — *Nascere* et reliqua. Allegorice: fructu iucunditate tua, dum ego moerore consumor, o Caesar. *Age Lucifer*. Loquitur autem ad Luciferum, quam stellam³⁷ Veneris dicunt, a qua putabant amorem dari. — *Age*, adduc, vehe, metire³⁸ diei tempora. *Almus*, lucidum. *Almus* tria genera significat, ut *lux alma*,

²⁰ Cod.: divulgare. ²¹ Cod.: his. ²² Cod.: tragoedia. in. ²³ Cod.: Cornilius. ²⁴ Cod.: calciamenti utroque pedi convenient quoturno. ²⁵ Cod.: erat. ²⁶ Cod.: dicit ante. ²⁷ Hoc loco nonnulla excidisse videntur, vel scribendum est: quisquis es. ²⁸ Cod.: ederam. ²⁹ Cod.: dimittite. ³⁰ Cod.: duo. ³¹ Cod.: laurum. ³² Cod.: hederam. ³³ Cod.: si. ³⁴ Cod.: herbæ. ³⁵ Cod.: facta. ³⁶ Cod.: hic usque. ³⁷ Cod.: stella. ³⁸ Cod.: vehementer.

id est candida, et parturit *almus ager*, id est fertilis, et *alma parenti*, id est sancta. IUNILIUS dicit.

Vs. 18. *Indigno*, inpari. *Coniugis indigno* et reliqua, amatoria vox est, quia a ³⁹⁾ sua uxore destitutus. — *Indigno*, id est magno, ut *indignas hiemes* ⁴⁰⁾, id est magnas. IUNILIUS dicit. Ex indigno amore, id est inpari, possumus ⁴¹⁾ conicere dignum amorem, id est parem. *Deceptus*, ego. —

Vs. 19. *Queror, adloquor*; *dum queror*, dum querelas ⁴²⁾ facio, ut IUNILIUS dicit. — *Divos*, allegorice Caesar, vel Pollio.

Vs. 20. *Extrema* vitae meae, scilicet moriens pro asperitate exilii et amoris.

Vs. 21. *Incipe Maenalius*. Maenalium ⁴³⁾ eiusque lucos laudat et frequentiam pastorum canentium ⁴⁴⁾; versus Maenalius vocat. IUNILIUS dicit. Hi ⁴⁵⁾ versus calares dicuntur, quia subinde repetuntur, et ornatus causa per schema hoc factur ⁴⁶⁾. GAUDENTIUS dicit. *Tibia* stipula, vel tibia id est calami. — *Maenalius*, Arcadius, hoc est a Maenalo, monte ⁴⁷⁾ Arcadiae. Hic sensus est: ut sic possim auorem cantare, quasi Pan in Arcadia Nympham cantavit, ut praediximus in secunda ecloga, et hic metalepsis ⁴⁸⁾ est, et ideo tropice vult Pana intellegi, quia ipse est inventor fistulae pastoralis. —

Vs. 22. *Argutum*, stridulum ⁴⁹⁾ ex iteratione resonantis reciproce vocis, id est echo. — *Argutum nemus*, a vento motum. *Pinosque loquentes* pro Mysis posuit. *Pinos*, allegorice poetas plurimos semper habet. —

Vs. 23. *Pastorum*, id est Apollinis vel aliorum. *Amores*, querelas ⁵⁰⁾.

Vs. 24. *Panaque*, accusativus est, id est pinosque loquentes et Pana ⁵¹⁾ habet. *Non passus*, id est: non passum calamos esse inerjes. — *Inertes* ⁵²⁾, tacentes, sine cantu, vel inhabiles, vel non canoros.

Vs. 26. *Mopso*, indigno homini. *Nisa*, uxor. Hoc pastor dicit de pastore, cui sua coniux nupsit. *Mopso Nisa datur*. Nunc adnotatio incipit usque ad finem ⁵³⁾. Indignatur enim Nisam Mopso datam et se spretum. IUNILIUS dicit. *Quid non speremus amantes* i. e. quando hoc contigit, nihil est, quod fieri non possit. *Quid non speremus amantes*, quia in amore est semper sperare, id est, quid est, quod ⁵⁴⁾ non semper sperare debemus. — *Mopso Nisa datur*, hoc est pastor uxorem suam pastori alii datam indignatur. *Mopso* Atticus vates fuit, *Nisa*, locus in Asia, et inde alio ingenio per poetas intellegendum est. *Mopso* allegorice Theocrito ⁵⁵⁾ vel Ario centurioni. *Nisa*, ager Virgillii, vel Cornificius de Virgilio dicit, cui Mantua vel agri redduntur. *Quid non speremus* et reliqua. Allegorice, quare non habemus fiduciam, ut nobis reddantur agri, cum eis, qui simile aliud fecerunt, redditi sint. —

Vs. 27. *Iungentur iam gryphes* ⁵⁶⁾ *equis*. Haec contra naturam fiunt ⁵⁷⁾. Gryphes aves ferae ⁵⁸⁾, quae sunt in Scythia, vel animal, quod in Hyperboreis locis nascitur, semper equos affectans, sed ad nocendum, quod rostrum habet et pedes quattuorque pedes, imago leonis, caput aquilinum et ungues; hoc est, sicut haec contra naturam sunt, sic contra veritatem Mopso Nisa datur. — *Gryphes* ⁵⁹⁾ animal est in Hyperboreis montibus simile leoni, alas habens et rostrum in similitudine aquilae, equis inimicissimum.

Vs. 28. *Cum canibus* et reliqua, quod est contra naturam. *Timidi* pro timidae; mutavit ⁶⁰⁾ genus, ut in georgicis ⁶¹⁾: *capti talpae*. — *Damae* ⁶²⁾, genus animantium, id est caprae. —

Vs. 29. *Mopse novas incide faces*. Incide, scinde; faces incidere iubetur, quia scilicet nuptae ad facem deducebantur. *Tibi ducitur* ⁶³⁾ *uxor*, pro eo, quod est: a te ducitur ⁶³⁾.

³⁹⁾ Cod.: ad. ⁴⁰⁾ Vid. Virgil. Georg. II, 373. ⁴¹⁾ Cod.: possumus. ⁴²⁾ Cod.: querellas. ⁴³⁾ Cod.: Maenalius. ⁴⁴⁾ Cod.: canentia. ⁴⁵⁾ Cod.: hii. ⁴⁶⁾ Sic cod. ⁴⁷⁾ Cod.: amando montem. ⁴⁸⁾ Cod.: metalepsis. ⁴⁹⁾ Cod.: stridulum. ⁵⁰⁾ Cod.: querellas. ⁵¹⁾ Cod.: pan. ⁵²⁾ Cod.: inertes. ⁵³⁾ Ad Georgic. II, 70. haec adscripta sunt: Heu, heu! tractatus deest ab hoc loco usque ad ingens. ⁵⁴⁾ Cod.: quidem quod. ⁵⁵⁾ Cod.: theocrito. ⁵⁶⁾ Cod. fere semper: gryfes. ⁵⁷⁾ Cod.: fiant. ⁵⁸⁾ Cod.: aveferae. ⁵⁹⁾ Cod.: Grippes. ⁶⁰⁾ Cod.: mutabit. ⁶¹⁾ Georg. I, 183. ⁶²⁾ Cod.: damme. ⁶³⁾ Cod.: ducitur.

Dativus enim pro ablativo positus est. — *Mopse novas incide faces*, allegorice ad Virgilium respicit. *Tibi ducitur* ⁶³⁾ *uxor*, illicita, superstitute eius viro.

Vs. 30. *Sparge marite nuces*. Ita enim primo factum est, quando Iuno Iovi iuncta est, ut Homerus, et abhinc apud antiquos moris fuit in nuptiis nuces spargere propter veneficia. *Sparge marite nuces*, Virgilio para laetitiam. *Tibi deserit*, in tuum honorem incipit. *Hesperus*, stella, id est nox adest. *Oetam*, mons Thessaliae, unde Hesperus oritur, id est vesper. — *Sparge marite nuces*, id est: desine iam nucibus ludere, sive quia mos erat in nuptiis nuces spargere ⁶⁴⁾. *Tibi deserit Hesperus Oetam* ⁶⁵⁾ id est dum occidit ⁶⁶⁾ Hesperus tibi, relinquunt Oetam montem Thessaliae tuis utilitatibus, nox supervenit; vel tibi deserit, sicut alii volunt, oriendo; Hesperus enim et Lucifer idem esse dicitur, dicitur autem Hesperus graece, latine Vesper. —

Vs. 32. *O digno coniuncta viro*. Per ironiam dicit hoc deridendo vel antiquo vocabulo. *Dum despicias omnes*; dum enim ipse despicitur, omnes despici putat. — Difficile est per singula ⁶⁷⁾ allegoriam unam servari; inde considerandum, utrum per singula sit inquirenda allegoria, annon, et utrum diversa allegoria in iisdem ⁶⁸⁾ personis per diversa loca. —

Vs. 33. *Dumque tibi est odio mea fistula*, id est meum carmen. — *Fistula*, rusticum carmen sive studium humile, id est patrimonium. — *Dumque capellae sunt*; capellae, humile patrimonium.

Vs. 34. *Hirsutum*, pilis hispidum. *Promissa barba*, pendens, vel inculta.

Vs. 35. *Nec curare deum credis mortalia quemquam*. Deum pro deorum posuit; dicit hoc mirando, id est: non putas, quod dii talia considerant. — *Nec curare deum credis mortalia quemquam*. Nisi virum istum; sunt enim alii, qui non credunt esse deos.

V. 37. *Sepibus in nostris*. Non semper superba fuisti. *Parcam*, exprobrat veteres suos amores et incongrua dicit se contemptum. Maior iniuria ⁶⁹⁾ hic apparet, cum ab infantia secum fuit. Iunilius dicit. — *Sepibus in nostris*, vel circa sepes, vel prima coniunctione amoris, vel in nostra vicinia, quae est maior iniuria, veteres etenim eidem amores exprobrat. *Roscida*, rorem habentia. —

Vs. 38. *Dux ego vester eram*, ego vobis ducatum regebam vel praecedebam ⁷⁰⁾ vos. Allegorice capras ⁷¹⁾ suas alloquitur. — *Legentem*, colligentem vel deliciosam. —

Vs. 39. *Tum me iam acceperat*, quando convenimus ⁷²⁾.

Vs. 40. *Fragiles*, flexibiles. *Iam fragiles poteram*, tunc ego iuvenis eram. —

Vs. 41. *Ut vidi*, mox, statim. *Ut perii*, id est valde. *Ut me*, idem, quemadmodum. *Malus abstulit error*, quia inpar amor et non reciprocus. — *Ut vidi, ut perii*, id est: mox, ut te vidi, amore tuo elangui. *Malus error*. Ex malo errore bonum errorem conicimus. *Malus error*, id est malus amor; putavi enim, quod mea esses, et non amasti, sed in despectum me habes.

Vs. 43. *Nunc scio*. Hoc definitionem amoris ponit. *Nunc scio, quid sit amor*, quam durus, vel quare tam durus. *Durus*, hoc non de nobis, sed de duris; dura, quae non molliuntur, generantur. *Cotibus*, saxis. Cotis fit diminutive coticula. —

Vs. 44. *Aut Tmarus aut Rhodope* edit. Tmarus et Rhodope, montes Thraciae, pro habitatoribus dicit. *Aut extremi Garamantes*. Populi Africae in extremo mundi constituti. Apud ⁷³⁾ eosdem autem Garamantes coniugia sine delectu ⁷⁴⁾ haberi Ethianus in chorographia ⁷⁵⁾ testatur. — *Aut extremi Garamantes* id est populi Africae, apud quos dicuntur coniugia sine delectu haberi. —

Vs. 45. *Nec generis nostri nec sanguinis*. Non ex nostris elementis generantur id est, non ex nostro sanguine nascitur. *Nec generis nostri, mire* ⁷⁶⁾ quasi ex homine natus sit amor; inhumanum magis quam ⁷⁷⁾ ut ex dea natum et potentem dixit. *Puerum*, id est

⁶³⁾ Cod.: dicitur. ⁶⁴⁾ Cod.: aspargere. ⁶⁵⁾ Cod.: oetam. Praeterea fere ubique in hac editione scribitur Oetha. ⁶⁶⁾ Cod.: occiditur. ⁶⁷⁾ Cod.: singulam. ⁶⁸⁾ Cod.: in iisdem. ⁶⁹⁾ Cod.: iniuria. hic coll. ⁷⁰⁾ Cod.: praecedebam. ⁷¹⁾ Cod.: capra suas. ⁷²⁾ Cod.: convenimus. ⁷³⁾ Cod.: sput. ⁷⁴⁾ Cod.: intellectu. ⁷⁵⁾ Cod.: intorograsia. ⁷⁶⁾ Cod.: mirae. ⁷⁷⁾ Cod.: quem.

Cupidinem, quem et Amorem vocant. *Nec generis nostri puerum*, id est, non de nobis, sed de duris rebus et quae non molliuntur generatur amor. *Edunt*, generant.

Vs. 47. *Saeuus amor, docuit natorum sanguine matrem*. Incertum, quam matrem dicit, plures enim hoc vocabulo ⁷⁹⁾ dignae sunt; nam et Procne, Tereji uxor, ab amore Tereji filium suum interfecit, et Medea suos filios propter Iasonem interfecit; sed magis hanc dixisse accipiendum, quae damno communis sobolis maritum Iasonem affecit. IULIUS dicit. — *Matrem*, Procnen ⁷⁹⁾ vel Medeam.

Vs. 49. *Crudelis* et reliqua, interrogative. *Mater*, Medea, Aetetae filia, regis Colchorum. *Puer*, amor. *Inprobis*, inopportunos. — *Crudelis mater*, Medea, Aetetae filia. — *Ille*, Iason, qui mortem filiorum petierat. Sensus est: sic me amor docet inepta facere. — *Ille puer*, id est Iason, cuius illa amore compulsa est filios interficere, vel puer inprobus Amor, qui tale facinus advexerit. —

Vs. 50. *Crudelis tu quoque mater*, omnia haec ad amorem referuntur crudelem.

Vs. 52. *Nunc et ovis* et reliqua. Contrariis miscet adversa, quibus inquam coniunctionem Nisae ostendat et Mopsi et se despectum ⁸⁰⁾ esse convenienter probat. IULIUS dicit. — *Fugiat*, imperative ⁸¹⁾, vel interrogative. *Nunc et ovis*. *Nunc*, inquit ⁸²⁾, fiat, quicquid contra rerum est naturam. Sensus est quicquid. . . . ⁸³⁾.

Vs. 53. *Mala*. Fit melum et malum, ut *melum crebra decerpere manu*. — *Nar-cisso*, genus floris. *Floreat*, imperative. —

Vs. 54. *Sudent*, imperative. *Electra*, succinum. *Myricae*, genus arboris medicae. — *Electra*, gemmae succinae ⁸⁴⁾, quod genus vitis est, cui vis et ⁸⁵⁾ nomen talenti est de auro et argento conflati.

Vs. 55. *Certent*, imperative. *Cicnis*, cicnus a canendo. — *Ululae*, aves de ululatu dictae, cuius diminutivum est *ullucus*, sicut Itali dicunt, quam avem Galli *cavan* nuncupant ⁸⁶⁾. Ulula autem dicta est a sono propriae vocis. *Sit Tityrus Orpheus*. Talis poeta, qualis Orpheus, sit Tityrus. *Sit Tityrus Orpheus in silvis*, hic anadiplosis. *Sit Tityrus Orpheus*. Tityrus velut Orpheus polleat in carmine, Orpheus enim dicitur citharae silvas et saxa movisse.

Vs. 56. *Orpheus in silvis*, quasi inter pastores ⁸⁷⁾. *Inter delphinus Arion*. Arion poeta summus et citharoedus Methymnaeus natione ab agone recedens in piratas ⁸⁸⁾ incidit et inpetravit, ut sibi eodem habitu, quo in scena introire adsuisset ⁸⁹⁾, canere liceret, et cantu cum delphinis adlucisset, in mare se praecipitavit exceptusque ab eis in terram perlatus est; sic et Phineus. IULIUS dicit. — *Inter delphinus Arion*, quod tamen factum est, sed pro miraculo. Tityrus velut Arion polleat in carmine; dicitur enim Arion cantu ⁹⁰⁾ citharae delphinus advocasse.

Vs. 58. *Omnia vel medium fiat mare*. Prius diluvium optat, deinde vel medietatem mundi perire, et omnia, inquit ⁹¹⁾, confundantur; satius enim mihi mori, quam haec perpeti. — *Omnia* etiam profundum. *Omnia vel medium fiat mare*. Prius optavit omnia, deinde vel medietatem perire. Sunt enim insanientis verba prae amore vel indignantis. *Vivite*, id est valet. —

Vs. 59. *Praecepta aërii*, id est de specula alti montis praecipit in undas deferat. — *Aërii*, excelsi. *Specula de montis*, de scopulo eminenti. —

Vs. 60. *Deferat*, optativo modo. *Deferat* ad mortem. *Extremum hoc munus*, mortem meam, ut ne moritura tenet crudeli funere Dido, id est: si vis mori. — *Morientis habeto*, uxor Nisa, vel Mantua.

Vs. 61. *Desine* i. e. fit finis carminis et vitae, vel carminis fac finem, sicut et vitae. — *Desine*. Petit a Musis, ut desinerent ⁹²⁾, quia postulata non procedebant. —

⁷⁹⁾ Cod.: incubulo. ⁸⁰⁾ Cod.: prognem. ⁸¹⁾ Cod.: dispectum. ⁸²⁾ Cod.: imperativae. ⁸³⁾ Cod.: inquit. ⁸⁴⁾ Nonnulla h. l. desunt. ⁸⁵⁾ Cod.: sucine. ⁸⁶⁾ Cod.: quam ius. ⁸⁷⁾ Cod.: quasi pastorem. ⁸⁸⁾ Cod.: pyrata. ⁸⁹⁾ Cod.: adsuisset. ⁹⁰⁾ Cod.: antu. ⁹¹⁾ Cod.: inquit. ⁹²⁾ Cod.: desinere.

Vs. 62. *Haec Damon*. Poëtae verbum, quasi dixisset haec in persona eius⁹³). — *Vos quae responderit Alpheisboeus*, quae nunc dicit. —

Vs. 63. *Dicite*, insinuate, quae possim sub persona mea de eo cantare. *Pierides*. Invocat Musas, invocatis namque Masis incrementum carmini suo tribuit. — *Omnia, similia possumus*, nisi vos adiuvelis. *Non omnia possumus omnes*, sicut et Cicero dixit⁹⁴): *pauci unum possunt*⁹⁵), *utrumque nemo*. —

Vs. 64. *Effer aquam* et cetera. Alpheisboeus sub persona uxoris Daphni haec dixit; *Effer*, vox Daphnidis. Dicit ad suam ministram, id est praesaga dicit ad eam. Fit *Amaryllis*⁹⁶) et *Amaryllida*. *Amaryllidam*⁹⁷) ministram id est ancillam eius. — *Effer aquam* uxor dicit ad suam ministram, quae nititur beneficiis despicientem se maritum ad amorem⁹⁸) revocare. *Vitta*, sacerdotum infula. —

Vs. 65. *Verbenas*, genus herbae castissimae vel ex loco sancto⁹⁹) sumptae, ut *TRIKANTUS* et *IXILIS* dicunt, vel verbenas, olivae ramos, vel carnes pingues, vel frondes; nam omnia, quae virent, verbenae dicuntur. — *Mascula*, fortia, pro masculina. *Mascula tura*, tura, quae in modum testiculorum sunt.

Vs. 66. *Coniugis*, mariti, id est Daphnidis. *Sanos*, non amantes, nam qui amant aegrotant quasi morbo. *Acertere*, ut ament. — *Coniugis* et reliqua. Forsitan et haec allegorice Cleopatrae Antonio iunctae conveniunt, quae Caesarem odibilem habuit et¹) magicis sacris nunc beneficiis eum invitat. —

Vs. 67. *Nihil hinc*, post sacrificium conlatum²). Bene desperanti³) sunt carmina necessaria, ut vel sic abigat⁴) ad consensum. — *Nihil hic nisi carmina desunt*. Bene desperanti carmina sunt necessaria, ut vel sic ducat ad consensum. *Desunt* figurate pro absunt. —

Vs. 68. *Ducite huc. Domum*, id est ad domum meam, sed adverbium. *Ducite* et reliqua. Allegorice Virgilius hoc de Augusti vocatione ad Musam suam audiendam dicit. *Ab urbe* i. e. Roma. *Domum*, Musam vel carmen. *Daphnim* amore, vel Caesarem. *Daphnim* vel genitive⁵) legendum, ut alii, quod sensum commutat. *Daphnim*. Virgilius mutavit nomen possessionis suae et eam appellavit Daphnim. — *Ducite ab urbe domum*, id est reducite ab urbe domum. *Daphnim*, hoc est amatorem suum. Allegorice Virgilius loquitur ad sua carmina, ut ab urbe Roma ad suum amorem Caesarem Augustum adtrahant. —

Vs. 69. *Carmina* et reliqua, id est, non solum Daphnim, sed lunam ipsam deducere caelo possunt. *Vel*, saltim; *vel*, etiam. *Possunt* pro adferunt. *Deducere lunam*. Pana dicunt deduxisse caelo lunam carminibus suis. — *Carmina vel caelo possunt deducere lunam*, possunt pro adposuerunt. *Deducere lunam*. Dicitur Pan de caelo lunam carminibus adduxisse. —

Vs. 70. *Carminibus*, beneficiis. *Circe*, Solis filia, quae fertur beneficiis socios Ulixis in bestias vertisse. — *Socios mutavit Ulixis*. Comites eius in aves conversi sunt. Apparet quod orum constituta Circe ista⁶) agit maleficia; vel Circe disputatoria⁷) erat, et qui adgredebantur, illis illa aderebat: Tu ursus es, tu canis, quia nihil scis, et poëtae acceperunt, quasi vere in feras verteret. —

Vs. 71. *Frigidus*, nocens, vel quia frigidus morsu facit. Hic sensus est: licet venenosus sit, tamen frangitur carmine. Haec incantatores faciunt. — *Cantando rumpitur*, dum ei carminibus canitur. —

Vs. 72. *Daphnim*. Daphnis laurus dicitur latine, unde putatur Virgilius Daphnim pro sua possessione posuisse.

Vs. 73. *Terna*, hostia, quae terna est. *Tibi*, Daphnis. *Terna* novem intellegimus. *Diversa colore* triplici, tria alba, tria rosea, tria nigra. — *Terna tibi haec primum triplici*

⁹³) Cod.: eius dixi. ⁹⁴) Pro Mur. 22. ⁹⁵) Cod.: paucim impossunt. ⁹⁶) Cod.: adama fit amaryllis. ⁹⁷) Cod.: amyllidā. ⁹⁸) Cod.: calamorem. ⁹⁹) Cod.: sanctae. ¹) Cod.: ut. ²) Cod.: confatum. ³) Cod.: disperanda. ⁴) Cod.: abieat. ⁵) Obscure dictum, in cod. genitice legitur. Cf. ad v. 85. ⁶) Cod.: iste. ⁷) Cod.: desputatoria.

diversa colore, quae novem sunt, id est alba ⁸⁾, rosea, nigra omnia trinum numerum habentia. — *Triplici diversa colore*, allegorice varietas carminum.

Vs. 74. *Licia*, quasi ligamina ⁹⁾, per quae ligantur stamina. Bene utitur licii, quae ¹⁰⁾ mentem adolescentem alligant. *Terque haec altaria circum effigiem duco*. Haec faciunt malefici facientes veneficia, id est effigiem amatoris circumferunt ¹¹⁾, unam ex ligno, alteram ex luto, tertiam ex cera. *Haec altaria*, quae ¹²⁾ in honorem Augusti consecrata sunt. *Circum effigiem*, circum imaginem haec veneficia fiunt ¹³⁾, quibus ad amorem pervenitur. — *Licia*, quibus iunguntur stamina.

Vs. 75. *Deus pro omnes dii. Inpare pro inpari*. Par numerus adversis convenit, ut, *quater ipso in limine portae substitit atque* ¹⁴⁾ *utero sonitum quater arna dedere*, quod excidio civitatis convenit, et alibi: *en quattuor aras Neptuno*, quod arsuris navibus convenit; inpari vero numero deus gaudet. IULIUS dicit.

Vs. 77. Nunc ad concubinam suam dicit. *Tribus nodis* ¹⁵⁾, in augurium. *Amarylli*, vocativus casus. *Amarylli*, mulier. — *Ternos colores*, id est laneos ¹⁶⁾ colores.

Vs. 78. *Amarylli*, vocativus casus est. *Veneris*, Cupidinis, vel Amoris. — *Veneris vincula dic necto*. Cum ligare coeperis, amorem te ligare dicit. — *Veneris dic vincula necto*, melo anapaestico in honorem Cupidinis consecrato. —

Vs. 80. *Limus ut hic durescit et haec ut cera liquescit*. Limus Daphnis, nos vero cera. Limus terra mollis ex aqua soluta igni coquitur. Hic sensus est: sicut haec durescunt et liquescunt, sic Caesar remollescat amando nos, et noster amor in eo durescat. — *Limus ut hic durescit* et cetera. Limus terra mollis ex aqua soluta igni durescit eodemque igni solis cera liquescit. —

Vs. 81. *Igni, sole*.

Vs. 82. *Sparge molam*, impone laborem. Ancillam vel concubinam alloquitur, vel collegam ¹⁷⁾. *Sparge molam*, fragmentum molle ut mittas in ignem, vel molere debes, cum ignis ardet. — *Fragiles*, flexibiles, id est quae ¹⁸⁾ possint eum flectere. *Bitumine*. Bitumen de fulgore nascitur, quo naves iunguntur. *Bitumine*, quod glutinat ¹⁹⁾ et ardet, ut glutinet et ardeat ²⁰⁾. *Lauros*, in quam Daphnis conversa est, dum Apollo eam ²¹⁾ sequeretur. —

Vs. 83. *Daphnis me malum urit*, amore. — *ego hanc*, adversum, in *Daphnide laurum*, id est uro, ut urat eum hoc.

Vs. 85. *Daphnim*, genitivus in forma accusativi. *Qualis cum fessa iuvenum*, eleganter amorem suum pecoris amori comparat. IULIUS dicit. — *Iuvenum*, taurum. Eleganter amorem ²²⁾ suum rusticus ²³⁾ amori pecoris comparavit. —

Vs. 86. *Quaerendo bucula*, sic discurrimus quaerentes Caesarem, ut bucula. — *Bucula*, vacca, vel vaccula. —

Vs. 87. *Propter*, iuxta. *Aquae ritum*, illum sperans. — *Viridi*, herbosa. *In ulva*, in valle, vel ulva herba. Hic sunt parabole de amore. —

Vs. 88. *Serae*, tardae. *Nec meminit decedere*, sed manere. —

Vs. 89. *Teneat* optativo modo. *Talis amor teneat*, subauditur nos vel te. — *Nec sit*, prosit. *Cura*, ablativus vel nominativus. *Mederi*, sanari. —

Vs. 91. *Exuvias*. Exuviae vestes dictae ab exuendo. *Exuvias* et reliqua. Pastor de collega, de puero dicit, Medea de fratre suo, Virgilius de Octaviano Caesare, aut mulier de amatore suo dicit. — *Exuvias*, pars agri, quae secum remansit. *Perfidus*, malae fidei. *Perfidus*, id est dignus magicis carminibus, dum perfidus sit. IULIUS dicit.

Vs. 92. *Pignora cara sui*. Pignora rerum, pignora filiorum, relictus licet cara eius pignora confitetur. — *Limine in ipso*, sub limine depono, id est, in loco sacro vel in templo Vestae. —

8) Cod.: id est ab rosea. 9) Cod.: ligna. 10) Cod.: quoniam. 11) Cod.: circum fuerit. 12) Cod.: quem. 13) Cod.: fiant. 14) Cod.: adque. 15) Cod.: modis. 16) Cod.: lanes. 17) Cod.: colligum. 18) Cod.: quo. 19) Cod.: glutinet. 20) Cod.: glutinetur et ardet. 21) Cod.: apolline sequeretur. 22) Cod.: amatorem. 23) Cod.: rustica.

Vs. 93. *Terra tibi mando*, terra Vesta²⁴⁾, dea terrae. Hic sensus est: dona, quae dedit mihi, tibi do, ut eum ducas ad me. — *Debent*, i. e. reducere haec pignora Daphnim, ex quibus maiora speravi. —

Vs. 95. *Has herbas*, id est has²⁴⁾ artes et haec auguria.

Vs. 96. *Moeris* huius rei peritissimus. — *Moeris*, magus peritissimus in magica arte, pastor quoque et tutor. Hic Virgilius de magica arte loquitur.

Vs. 97. *His ega saepe lupum feri*. His herbis, haec herbas Moeris se lupum faciebat. — *Lupum feri*, inter feras ambulantem, et se condere²⁵⁾ silvis. Nam agnoscit efficacissima carmina exemplis ostendit, et forsitan per haec possim deducere te. —

Vs. 98. *Saepe animas excire*, revocabat his herbis in vitam animas. *Excire*, commovere. — *Imis sepulcris*, quia in sepulcris conduntur. —

Vs. 99. *Satas*, segetes; seges interea et ipsa terra dicitur et quod continetur. — *Alio*, adverbium. *Traducere*, decipere, a propria festivitate removere messes iam in culmum turgentibus. —

Vs. 101. *Fer*, effer; fer ministranti dicit, id est uxor. — *Amarylli*, concubina, vel ancilla.

Vs. 102. *Transque caput*²⁶⁾. Hoc augurium est et veneficia, quibus ad amorem traxit alios; mos enim apud veteres fuit auguria semper observare²⁷⁾. — *Nec respexeris*. Ne forte respicias maiestatem. *His*, veneficiis.

Vs. 103. *Daphnim adgrediar*, illi insidiabor; *adgrediar* id est carminibus. Sicut hoc dixit quasi adventum eius quaedam carmina dixerat, dum ille sacrificium despexit²⁸⁾. Hoc dicitur Ciceroni ab uxore sua contigisse.

Vs. 105. *Adspice*, forsitan ancilla dicit. *Corripuit*, invasit. —

Vs. 106. *Sponte sua*, sine igni subito ex ipsis cineribus flammae arserint. — *Dum ferre moror*. Ferre, efferre procienda. *Cinis ipse*, tantum modo. *Bonum sit*, ut bonum sit, vel credo quod bonum erit. —

Vs. 107. *Nescio quid*, nonne pro gaudio. *Certe*, verum. *Hylas*, nomen canis convenit hic fieri canem. — *In limine latrat*, latratus prae nimio gaudio figurat²⁹⁾ domini adventum. —

Vs. 108. *Credimus*, verum esse credebam. — *An qui amant ipsi sibi somnia fingunt*. Quia qui amant, quae cupiunt, ea vident. *Fingunt*, i. e. sibi somnia fingunt, id est mihi ostensum est per hoc augurium, vel in somnio. —

Vs. 109. *Parcite* et reliqua. Pastor de puero suo, vel Medea de fratre, vel poeta de collega, vel de Caesare haec dicit. *Parcite*. Hic non dixit *desine*; qui enim desinit, finem facit, qui vero parcat, suspendit quod agat. *Ιουλιος* dicit. — *Parcite*, desinite augurium facere. *Venit*, quasi dixisset, scio eum venturum ad nos, cum sic ignis erupit. —

Ad eclog. IX.

Virgilius hanc eclogam in honorem amicorum suorum scripsit. Hoc genus carminis *δραματικόν* vel *μυθικόν*¹⁾ dicitur. Haec ecloga in Gallia canitur vel in Hispania et in agro canitur, ut *an quo. via ducit in urbem*²⁾. In hac ecloga personae introducuntur, quae in pari numero epigrammatum decurrunt. Haec ecloga proprie *βουκολικόν*. In hac ecloga personae duorum pastorum in via fortuito conveniunt et fugientium milites et alloquium atque consilium habentium historialiter intimandae sunt. *Ιουλιος* dicit. — In hac ecloga Moeris, id est Virgilius, fingit, se ad querelas iturum³⁾ Romam, nam cum Claudio,

²⁴⁾ vestra. ²⁵⁾ Cod.: as. ²⁶⁾ Cod.: consedere. ²⁷⁾ Cod.: capud. ²⁸⁾ Cod.: observari. ²⁹⁾ Cod.: dispeñ. ³⁰⁾ Cod.: figura.

1) Cod.: meticon. ²⁾ Vid. Vers. 1. 2) Cod.: itunū.

quodam milite, communem agrum possidebat, a quo pene fuerat occisus. Quidam autem dicunt, primitus agros ab Pollione Virgilio redditos, postquam autem Varus successit Pollioni, adempti sunt. Hinc Romam pergit, et Cornelius atque *) Macer illi consilium dant, et sub horum *) persona hanc eclogam texit. Allegorice Lycidas *) Cornelius Gallus, Moeris Virgilius vel amicus eius, qualis vel Aemilius Macer, intellegitur.

Vs. 1. *Moeri*, vocativus casus. *Quo te, Moeri, pedes*, subauditur ducunt. Alii dicunt Emoris equus velocissimus Saracenorū, quem interdum accipi potest, quod Emori pedes id est utinam quattuor ut me in urbem cito veherent ad accusandum Claudium *); hoc tamen credendum non est. — *An, quo rta ducit*, interrogative; forsitan hoc in Gallia dicit. —

Vs. 2. *Lycida*, vocativus casus. *Vivi, vix vivi*. — *Pervenimus*, saepe imus. *Advena*, id est Claudius †), non ut alii Varum vel Arium centurionem dicunt. —

Vs. 3. *Quod nunquam veriti sumus*, malum inopinatum, ut Dido **): *hunc ego si potui tantum sperare dolorem*. — *Possessor Claudius †)*. *Agelli*, vicus Virgilio; ager, agellus. —

Vs. 4. *Veteres migrate*, quoniam repugnare non possumus, cedimus. *Iunilis dicit. Coloni*. Quondam domini, nunc coloni. —

Vs. 5. *Quoniam fors omnia versat*. Allegorice clamor laetitiae militaris. — *Fors*, fortuna. —

Vs. 6. *Hos illi*, Claudio vel Varo †), ne ei bene proficiat. — *Quod nec vertat, nec veniam mereatur*. Bene *mittimus haec* pro portamus dona. —

Vs. 7. *Certe tuo †)* ingenio audieram agros restitutos. — *Qua se subducere colles* in proclivium a summo usque in imum, hic terminat agrum Virgilio. —

Vs. 8. *Mollique clivo*, ripa Mincii. — *Clivo*, aequa †) descensio VII cursus. —

Vs. 9. *Usque ad aquam Mincii*. — *Et veteris iam et reliqua*, i. e. a lacu usque ad arborum fines possessiones Virgilio dicit. *Fracta cacumina fagi*, quia alta franguntur. —

Vs. 10. *Omnia supra scripta loca. Carminibus*, ac si diceret, nonne carminibus agrum suum servavit. — *Vestrum servasse Menalcan*. Hic sensus est: Menalcan, id est Virgilium, servasse agrum e monte usque ad aquam et ab aqua usque fagum. —

Vs. 11. *Audieras* i. e. reddi. *Et fama fuit*, id est fama tantum fuit. — *Sed carmina tantum pro nihilo habentur*. —

Vs. 12. *Valent*, solaciant. *Lycida*, vocativus casus. — *Tela inter Martia* id est inter vim militare, hoc est tumultum Vari vel Claudii †).

Vs. 13. *Chaonias* id est de nemoris nomine, quod est in Epiro; vel Chaonia regio in Epiro. — Dicunt valere Chaonias columbas Dodonenses, quia ibi a quercu per ipsas responsa dabantur. —

Vs. 14. *Quod nisi me*, subauditur dico. *Quod nisi me*, id est nisi praesentem augurando †). *Novas*, inauditas. *Incidere*, devitare. — *Quocunque*, quoquomodo. *Lites* militares, lites velitis †) Claudii, vel Vari de agro communi, qui volebat Virgilium occidere. —

Vs. 15. *Sinistra*, Quattuor genera augurii, antica, postica, sinistra, dextra. — *Cornix*, avis, quae †) cantare solet augurantibus. —

Vs. 16. *Nec tuus*, amicus, *Moeris*, Macer. — *Nec viveret ipse Menalcan*, quia paene occisus est Virgilius.

Vs. *Heu*, interiectio dolentis. — *Heu cadit in quemquam tantum scelus*, ut occiderit Virgilium. —

Vs. 18. *Solatia*, Macrus vel carmina rapta essent. *Menalca*, Virgilio. — *Solatia rapta*, Solatia carminum rapta a nobis essent. —

*) Cod.: consilius adque. †) Cod.: quorum. ‡) Cod.: lycida. §) Cod.: idē quattuor et accusandum gladium. Praeterea ita omnia corrupta sunt, ut vix inveniri possit, quid scriptor his verbis dixerit. †) Cod.: cladius. **) Aen. IV, 409. §) Cod.: cladio vel vario. ¶) Cod.: tua. †) Cod.: eque. †) Cod.: cladii. †) Cod.: augurando. †) Cod.: lites vellites cladii. †) Cod.: avesq;

nemo. *Humum*, per carmina. — *Quis caneret nymphas*, quis bucolica faceret. Subauditur Georcion agriculturam tenentem ¹⁵⁾. —

Vs. 20. *Aut viridi fontes induceret umbra*, arbores fontibus. —

gilio Vs. 21. *Sublegi*, subdixi. *Vel quae sublegi*. Hoc Cornelius ad Macrum de Virgilio dicit. Hic sensus est: Has ipsas odas tibi recitavi, cum Romam ires ¹⁶⁾. IULIUS dicit.

Vs. 22. *Cum te*, o Menalca, id est Virgilio. *Amarylidas* metri causa excluditur. *Amarylida* id est concubina amborum, id est Virgilii et Lycidae, vel Roma. — *Ad delicias nostras*, Romanas; nostrae deliciae sunt successus Romanorum.

Vs. 23. *Tityre*, qui oves pascit Tityrus est. *Tityre*, ad aliquem ¹⁷⁾ suorum dicit; hoc est hos tres versus imperium ¹⁸⁾ Virgilius mandat alicui suorum, si cantet. Lycida, id est Cornelius. — *Dum redeo*, brevis est via, *pasce capellas*. Virgilius loquitur ad pastorem, non abfuturus ¹⁹⁾ sum longe. —

Vs. 24. *Et potum*, ad potandum. *Et potum pastas age*. Monet, ne quid contra Alphenum Varum, divisorem agrorum, faciat, ne asperior reddat, quia necdum per huius Vari seu Tuccae intercessionem liberatus est, cum per carbonarias ²⁰⁾ fugeret. IULIUS dicit. — *Et iter agendum*, quasi iter dum agis.

Vs. 25. *Capro*, militi. — *Cornu*, gladio. *Cornu ferit ille*, *caeceto*. Militem cave, gladio enim tangit. Transfigurata loquitur. —

Vs. 26. *Immo*. Quasi alius, se occiso, hoc cantaret, et hos tres versus, ut priores de se ipso cantavit. *Haec*, carmina. — *Necdum perfecta*, scripta, sed meditata ²¹⁾. *Canebat*, Menalcas. —

Vs. 27. *Vare tuum nomen*. Commemoratio Vari. — *Superet*, imperative; *tuum nomen superet modo Mantua nobis*, excellentior nobis Mantua, sed sicut Mantuae, sic tuum nomen et nobis clarct. —

Vs. 28. *Mantua vae*, subauditur tibi. —

Vs. 29. *Cantantes cicni*. Allegorice poetas Mantuanos dicit, qui quasi cicni cantantes. *Mantua vae* et reliqua, qui acti sunt de paludibus, id est de agris suis, quando Cremonenses contra Augustum Antonii copias susceperunt ²²⁾, et agros eorum dividi iussit Caesar, cuius mali partem inique perpepsi sunt Mantuani. Ius enim regni fecit indignationem poetis, inde allegorice per pastorum decem colloquia ²³⁾ poeta lamentatur hucusque. ISONOVUS dicit. — *Sublime ferent* nomen Vari, allegorice Caesaris. *Cicni*, poetae Mantuani. —

Vs. 30. *Grineas*, Corsicas. IULIUS dicit. *Examina*, apes. *Fugiant examina taxos*. Hic ostendit, habitatores Mantuae fugisse ab ea, sicut apes effugiant taxos. — *Taxos*, arbor apibus venenata, amarus flores habens et mel amarum, vel animalia suilia, quae offendunt apes. —

Vs. 31. *Cytiso*, genus herbae vaccis odiosae. — *Distendant*, devitant. —

Vs. 32. *Et me fecere*, id est, cum erraret in monte, ut alii poetam propter ingenium. —

Vs. 33. *Pierides*, musae. —

Vs. 35. *Nam neque adhuc*, id est nec talis sum, qualem ²⁴⁾ promiserunt. — *Varo* et *Cinna* ablativi casus. Cinna optimus poeta Antonii, qui et Anser nominatus est, vel qui avis ²⁵⁾ nomine dicitur. —

Vs. 36. *Argutos*, canoros. — *Argutos inter[strepere] anser olores*, inter olores canoros anser. —

Vs. 37. *Voluto*, cogito. —

Vs. 38. *Meminisse*, cantare. — *Carmen*, Lycidae.

Vs. 39. *Huc ades*. Hic allocutio est: *huc ades a Galatea*. Hos quinque versus Macer ex persona Virgilii dicit, vel Tucca nympham ad se vocat. *Galatea*, filia, quam Cy-

15) Sic in cod. 16) Cod. inies. 17) Cod.: aliquam. 18) Cod.: imperi huius. 19) Cod.: af-
faturus. 20) Cod.: cardinarias. Cf. Ser. l. adv. l. fugit in tabernam carbonariam. 21) Cod.:
mediata. 22) Cod.: suscipei. 23) Cod.: colloquio. 24) Cod.: qualis. 25) Cod.: quis vis.

clops Polyphemus adamavit, quae allegorice Mantuam significat, vel Polyphemus eam vocat historialiter. — *Quis est nam ludus in undis* ²⁶⁾ diversa. Et hoc in honorem Mantuae dicit.

Vs. 40. *Hic cer* et reliqua. Ingentia munera promittit. — *Purpureum, florens. Hic flumina circum.* Hic hyperbaton anastropheae est. —

Vs. 41. *Hinc candida populus antro,* adiuncta Mincio, ut populus. —

Vs. 42. *Lentae, flexibiles.*

Vs. 43. *Huc ades,* o Galatea. *Insani, rapidi, magni.* — *Sine,* imperative, id est sine locum tuum, vel sine hic esse. —

Vs. 44. *Quid,* id est et cetera carmina, hoc est sive ob interitum Salonini, sive ob iacturam ²⁷⁾ civium tuorum. — *Pura, splendida, candida* ²⁸⁾.

Vs. 46. *Daphni,* vocativus, o Caesar. Hos quoque quinque versus Gallus ex persona Virgilio canit, sicut alios priores. — *Daphni, quid antiquos* et reliqua. Hic sensus est: O Caesar, quid antiqua regna ²⁹⁾ consideras, quia nullus tibi comparabitur. *Suspicias, consideras,* id est sursum aspicias ³⁰⁾. —

Vs. 47. *Dionaei,* a Dione, Veneris filia, ex qua Caesar originem ducere gloriabatur ³¹⁾. — *Processit,* imperare coepit. *Astrum processit.* Hic astrologiam tangit, quia quaedam astra cum regni principio oriuntur, ut dicunt astrologi. *Astrum,* regnum, imperium. —

Vs. 48. *Caesaris astrum, astrum, quo segetes.* Hic anadiplosis est. *Astrum* Gai Caesaris, qui instituerat heredem imperii. *Segetes, arva. Gauderent frugibus,* turgent, maturae fiunt. — *Quo segetes gauderent frugibus* et reliqua. Regnum Caesaris laudat, in quo omnia bona futura sint.

Vs. 49. *Duceret,* acciperet. — *Apricis, calidis.* —

Vs. 50. *Daphni,* o Caesar. *Inserere puros* et reliqua. Nunc Caesarem monet de statu regni, indicans, quod nepotibus proficiet, vel longaevus eris, ut videas nepotes tuos. —

Vs. 51. *Omnia fert.* Haeret verbo Lycidae: *incipere si quid habes,* et nunc dicit, se non posse cantare propter imminens ³²⁾ periculum. — *Hic aetas iuventus. Animum fortem.* —

Vs. 52. *Cantando carmina. Puerum, Daphnim,* id est Caesarem. — *Memini me condere soles,* tota die canebam. *Longos condere soles,* dies finire magnos ³³⁾.

Vs. 53. *Nunc oblita mihi tot carmina,* impossibilia sunt pro gravi periculo imminenti ³⁴⁾. — *Vox quoque* et reliqua. Hic rusticam fabulam tangit, quia vox pastoris obruitur, si prius eum lupus viderit, quam ille lupum; ac si dicat ³⁵⁾, non possum cantare, quia me tempestates obruunt. —

Vs. 55. *Sed tamen ista satis.* Refert allegorice haec pericula, vel quae possim cantare. — *Tibi, Lycida. Menalcaes,* sive Virgilius, sive amicus eius. —

Vs. 56. *Causando,* causas diversas nectendo. — *In longum,* per longum. *Ducis amores,* recusas cantare ³⁶⁾.

Vs. 57. *Et nunc omne tibi* et reliqua. Nunc obicit suavitates plurimas, pro quibus cantare debeat, et dicit omnia velle audire. — *Stratum* ³⁷⁾, quietum. —

Vs. 59. *Media* ad urbem. —

Vs. 60. *Bianoris.* Bianor filius Tusci ³⁷⁾, qui et ipse Mantuam condidit, animo et corpore fortissimus agricola; inde Bianor dictus est, sed postea deus erat; hoc est forsitan adiuvet cantantem.

²⁶⁾ Cod.: nam magnus. Ludus cantauris diversa. ²⁷⁾ Cod.: iacturam. ²⁸⁾ Cod.: canda. ²⁹⁾ Num signa scribere voluit? ³⁰⁾ Cod.: Susum aspicias. ³¹⁾ Cod.: gloriebatur. ³²⁾ Cod.: eminentens. ³³⁾ Cod.: magnus. ³⁴⁾ Cod.: eminenti. ³⁵⁾ Cod.: hac si dici. ³⁶⁾ Cod.: amore recusas cantaret. ³⁷⁾ Cod.: tuovi vel tucci.

Vs. 61. *Agricolae stringunt frondes, hic, sacrificant vel adiuvantur*³⁸⁾, vel lecta sibi faciunt. — *Hic, Moeri, canamus, invicem nos deleremus*³⁹⁾. *Canamus*, subauditur, ut adiuvemur.

Vs. 62. *Tamen veniemus in urbem; licet bonum sit hic, tamen eamus in urbem.* — *Hic haedos depone*, allegorice versus canta. —

Vs. 63. *Pluviam ne colligat ante, teremur, imminente pluvia*⁴⁰⁾. *Pluviam*⁴⁰⁾, tempestatem, allegorice periculum. —

Vs. 64. *Licet usque, iugiter.* — *Mimus*, non. —

Vs. 65. *Hoc te fasce levabo.* Hic sensus est: non debes laborare in cantando. — *Fasce*, onere. *Levabo*, exultabo, relevabo, leviozem reddam. —

Vs. 66. *Puer, Lycida.* — *Agamnis*, ambulemus. —

Vs. 67. *Ipse, Daphnis est Caesar.* — *Canemus*, futuro tempore canemus, quia non nunc possum cantare pro gravitate periculi, sed praesente illo melius cantabo⁴¹⁾.

Ad eclog. X.

Haec ecloga in honorem G. Cornelii Galli, amici Virgillii, scripta est, de quo Eus¹⁾ dicit: *G. Asinius Gallus, orator, Asinii Pollionis filius, de quo Virgilius meminit.* — Haec ecloga quibusdam in Arcadia posita videtur ideo, quia dicit: *pinnifer illum etiam sola sub rupe iacentem Maenalis et gelidi steterunt saxa Lycaei.* — In hac ecloga solus poeta loquitur. Haec ecloga non proprie *βουκολικόν*. Hoc genus carminis *ἐξηγητικόν* dicitur, vel *ἐπαγγελικόν*²⁾. IUVILIUS dicit. Haec ecloga in agro canitur, ut *dum tenera adtendent simae*³⁾ *virgulta capellae*. In hac ecloga tantum ordo ostenditur dicendo *extremum*, tamen per hoc concicere possumus, naturalem ordinem in his esse. Poeta hanc eclogam de zelo cum laude ad Gallum canit. — Hic tylus⁴⁾ allegorice loquitur. — Incipit ecloga decima de desiderio Galli circa Volumniam Cytheridem⁵⁾ meretricem, quam⁶⁾ Lycoridem dicit. Conquestio⁷⁾ cum Gallo de agris⁸⁾. *Cum Gallo*. Hic est Gaius Asinius Gallus, orator, Asinii Pollionis. —

Vs. 1. *Arethusa*, nymphea, dea carminis. —

Vs. 2. *Gallo*, poeta Antonii, sed antiquo vocabulo. — *Lycoris*⁹⁾, provincia, vel meretrix, quam Gallus adamavit, quae contempto eo Caesarem est secuta. —

Vs. 3. *Neget*, interrogative. *Quis carmina Gallo*, meritis eius. —

Vs. 4. *Laberre* pro laboris, id est curris. *Sicanos*, Sicilios. —

Vs. 5. *Doris*, fluvius. *Doris*, mater nymphae et maritima nymphea. Ex nomine itaque eius mare appellatur, quia et aqua eius amarior est mari. Hic sensus est: Non te impedit ullus, neque mare, sub quod fluis, quia tu scis, quid sit amor, dum non adjuves me cantantem de amore. Vel ad Caesarem et Virgilium intellegenda sunt. — *Amara*, salsa. *Undam*, aquam marinam. —

Vs. 6. *Incipe*, semet ipsum imperat, vel Lycidam. —

Vs. 7. *Adtendent*, pascuntur. — *Simae*, presso naso ut simae, vel *simae* graecum, id est capellae. —

Vs. 8. *Respondent omnia silvae*. Montes enim reciprocum remittunt¹⁰⁾ ex echone vocem. Hucusque praefatio. —

38) Cod.: adiuvantur. 39) Num voluit scribere: delectemus? 40) Cod.: pluviam. 41) Cod.: cantando.

1) Sic in codice legitur. Num voluit scriptor Isidorum significare? Cf. ecl. IX, 29. Georg. I, 88. 2) In cod. scribitur: bucolicon, exegeticum, epangelicon. 3) Cod.: simene. 4) Sic in cod. 5) In cod.: CVIHCIDEM. 6) In cod.: QVM. 7) In codice: CO)QVESTIO. 8) Verba: Incipit—de agris masculinis litteris scripta inscriptionem antiquam eclogae continere, et ea, quae sequuntur, ad verba huius inscriptionis cum Gallo pertinere videntur. 9) Cod.: Liquoris. 10) Cod.: reciprocaniae mittunt echo vocem.

- Vs. 9. *Quae nemora, invocatio. Hinc incipit narratio.* —
- Vs. 10. *Naiades, nymphae fontium si simpliciter, si proprie oreades ¹¹⁾, id est nymphae montium ¹²⁾; hoc est: ubi fuisit non me adiuvantes, allegorice vel Gallum.* — *Indigno*, hoc est inpari, quia amans contemnebatur. —
- Vs. 11. *Parnasi, mons Thessaliae ¹³⁾, — Nam neque Parnasi et reliqua. Haec omnia allegorice pro nymphis in eis habitantibus dicuntur, vel auditoribus considerantibus. Pindi.* Pindus mons Thessaliae ¹⁴⁾.
- Vs. 12. *Aoniae, fons ¹⁵⁾ Boeotiae. Aganippae, fons Thraciae ¹⁶⁾.*
- Vs. 13. *Myricae, genus fruticis parvae.* —
- Vs. 14. *Sola, deserta. Sola sub rupe iacentem, prae nimio amore contemptu atque odio hominum captum in solitariis locis iacentem.* —
- Vs. 15. *Maenalis, mons Arcadiae ¹⁷⁾. Gelidi, frigidi. — Lycaei, mons Arcadiae ¹⁸⁾*
- Vs. 16. *Ores, auditores allegorice. Nec poenitet illas, aliter non consolabatur ¹⁹⁾ te, pastor, vel de se, si Gallus, vel Gallum, si amens erat.* —
- Vs. 17. *Nec te poenitet.* Allegorice: Non erubescas bucolica scribere. — *Pecoris, poëmaticis. Divine poëta.* Gallus optimus ¹⁹⁾ poëta fuit. —
- Vs. 18. *Adonis, pastor, vel aliquis poëta.* —
- Vs. 19. *Opilio. Opiliones dicuntur haedorum pastores, vel opiliones magistri ovium dicuntur. Ictulicus dicit. — Venere, venerunt. Tardi venere subulci.* Pastores porcorum ideo tardi dicuntur, quia aliter porci non pascuntur, nisi radicitus herbam ²⁰⁾ effodiant. —
- Vs. 20. *Uvidus, pinguis succus ²¹⁾ intrinsecus, unde uvae dictae sunt, vel uvidus quasi uvis pendentibus glandis ex quercu coronatus. — Hiberna de glande, quia hiemis tempore glandes maturae fiunt. Menalca, Virgilius.* —
- Vs. 21. *Rogant, interrogant. Tibi venit, etiam. — Apollo, se ipsum, vel Caesarem.*
- Vs. 22. *Galle quid insanis, sive canendo, sive amando. — Cura, ut saucia cura. Tua cura Lycoris, inrisorie ²²⁾ dicitur.* —
- Vs. 23. *Alium, Antonium. — Horrida castra. Castra, bella, ideo autem horrida, quia cum Augusto Caesare bella civilia fecit.* —
- Vs. 24. *Agrestis, cano. Silvanus, deus silvarum, vel pro nymphis.* —
- Vs. 25. *Florentis, virides, frondentes. Ferulas, genus herbae ²³⁾, vel virga cava de herbis nascens. Lilia, quae fiunt in ipsis ferulis. — Grandia, longa.* —
- Vs. 26. *Quem vidimus ipsi. Solent enim numina se offerre rusticis.* —
- Vs. 27. *Sanguineis, rubeis. Ebuli, flos, vel ebulum genus herbae. Sanguineis baccis ²⁴⁾, quia grana ipsa nigra sunt, floris succus autem rubeus, ex quo venenum est, ideo dixit sanguineis baccis ²⁴⁾. Minio, coloribus.* —
- Vs. 28. *Ecquis ²⁵⁾ erit. Ec increpantis adverbium. Modus, amandi. — Inquit ²⁶⁾, Gallus. Amor non talia curat, non flectitur moeroribus, quasi expertus loquitur.* —
- Vs. 29. *Nec lacrimis crudelis amor, satiat; quantascunque enim lacrimas fuderit ²⁷⁾ amans, tanto amor ²⁸⁾ extitit amplior. — Nec gramina rivis, hyperbolice loquitur.* —
- Vs. 31. *Tristis, verum tristis amator. Ille, Virgilius, vel Gallus. — Tamen cantabitis, de se dicit; tamen alii superioribus iungunt, sed melius, ut sic legamus: tamen cantabitis ²⁹⁾, sensus enim hic est: licet ego duro amore consumar, tamen erit solatium, quia meus amor erit vestra cantilena. Inquit, Gallus.* —
- Vs. 33. *Tunc, tunc, tunc possim requiescere, si vos voluissetis de amore cantare. — Quam, postquam. Molliter ossa quiescant, pronuntiat, se moriturum. Quiescant, sedantur.* —

11) Cod.: oriades. 12) Cod.: fontium. 13) Cod.: thessaliae. 14) Cod.: mons. 15) Cod.: montes thraciae. 16) Cod.: archadiae. 17) Cod.: consulabatur. 18) Cod.: obtimus. 19) Cod.: serbam. 20) Cod.: succus. 21) Cod.: licoris inrisoriae. 22) Cod.: erbe. 23) Cod.: baccis ut supra et paulo post succus. 24) Cod.: Haecquis. 25) Cod.: amanti. Inquid. 26) Cod.: fuerit. 27) Cod.: amore extetit. 28) Cod.: cantabit.

- Vs. 34. *Olim*, aliquando. *Olim tria tempora continet.* —
- Vs. 35. *Atque utinam ex vobis*, pastoribus. — *Vestrique fuissem*, melius mihi vobiscum erit.
- Vs. 36. *Aut custos gregis*, ut rusticanam vitam colerem, ac si ³⁰⁾ dicat, quid mihi cum urbibus, ubi sunt meretrices tam pulchrae, quam perfidae. — *Maturas vinitor* ³¹⁾ *uvae*, custos vinearum. —
- Vs. 37. *Phyllis* ³²⁾, Roma, *Amyntas*, Caesar. —
- Vs. 38. *Seu quicunque furor*, aliquis amicorum furor, omnis enim amor plenus est furoris. *Tuum carmen* ³³⁾, tuum, o Mantua. — *Si fuscus Amyntas*, licet aliis nocivus, tamen mihi bonus. —
- Vs. 39. *Et nigrae violae sunt*, successus rerum mihi abundat ³⁴⁾.
- Vs. 40. *Sub vite*, sub rupe. *Lenta sub vite iaceret*, allegorice: de vitibus cantantem audiret. —
- Vs. 41. *Serta*, flores. *Phyllis*, mollis, lentaque manibus et digitis suis. — *Cantaret Amyntas*, me cantare fecisset. —
- Vs. 42. *Hic gelidi fontes* et reliqua. Invasit amor eius animum et quasi ad praesentem loquitur, ac si ³⁵⁾ dicat: quid te adiuvat inter frigora esse Gallus nunc? multa enim erant ³⁶⁾ bona, quibus adducat concubinam, allegorice Virgilius Caesarem. —
- Vs. 43. *Tecum consumerer aevo*, id est tecum essem usque ad mortem.
- Vs. 44. *Insanus amor* et reliqua, id est nunc morior pro amore tuo, quia neque per absentiam decedit ³⁷⁾. — *Insanus amor*, quia omnis amor plenus est furoris, hinc usque in finem amatoris inconstantia exprimitur. —
- Vs. 45. *Adversos*, infestos. *Hostes*, bellicosos. —
- Vs. 46. *Tu*, o Phyllis vel Lycoris. *Tu procal*, cum moriturus ero. — *A patria*, subauditur recessisti. —
- Vs. 47. *Alpinas*, montanas ³⁸⁾ vel Mantuanas. — *A*, interiectio dolentis. *Rheni*, fluvius Europae. —
- Vs. 48. *Sine*, imperative. *Me sine*, id est relinque, o amor, ne fatigatus fueris. *Sola vides*, tunc vides. — *A*, interiectio dolentis. —
- Vs. 49. *A tibi ne teneras glacies secet aspera plantas*; etiamsi spretus a te, tamen sollicitas sum, ne quid mali ³⁹⁾ sustineas. — *Aspera*, frigida. —
- Vs. 50. *Ibo*, demittam te. *Chalcidico*, heroico, Homérico, Euboeico. Chalcis civitas in Euboea ⁴⁰⁾, in qua Euphorion, quem transtulit Gallus. Hic sensus est: tamen cantare potero, cum non impedies me, et tunc scribam Theocriteo ⁴¹⁾ stilo et carmina Euphorionis canam. —
- Vs. 51. *Pastoris Siculi*, Theocriti. *Avena*, calamo pro scriptura. —
- Vs. 52. *Certum est*, id est me a te ad alios velle transire, id est Gallus ad concubinam, Virgilius ad Caesarem dicit. — *Inter spelaea*, inter speluncas. —
- Vs. 53. *Malle pati*, ferre laborem. — *Incidere*, a te vellere. —
- Vs. 54. *Arboribus*, ad arbores dare. — *Illae*, silvae. *Crescitis amores*, et vos, o amores, crescetis silvestres. —
- Vs. 55. *Lustrabo Maenala lymphis*, alii verius *nymphis* ⁴²⁾, cum nymphis permixtos montes lustrabo venando. — *Maenala*, hic Maenalus, haec Maenala mons Arcadiae. —
- Vs. 56. *Acres*, vehementes. —
- Vs. 57. *Parthenios*, Arcadios, vel mons Parthen[ius] in montibus Caucasi est. IUVILITUS dicit; sed et Parthenii ⁴³⁾ Lacones, ideo quod cum profecti essent ad bellum, reliqua iuven-

30) Cod.: colorem haesi. 31) Cod.: vinitur. 32) Cod.: Phyllis. 33) Haec verba non in versu XXXVIII. leguntur. 34) Cod.: habundat. 35) Cod.: hac si. 36) Cod.: erat. 37) Cod.: discedit. 38) Cod.: Alpinas montana. 39) Cod.: mari. 40) Cod.: euboeia in qua euforionis. 41) Cod.: theocritico. 42) Cod.: nymphis. 43) Cod.: partheni.

tus stuprum cum virginibus fecit, inde Parthenii nominati sunt, vel Parthenii dicti a virginibus, quae illic venerare consueverunt. —

Vs. 59. *Ire*, a provincia. *Partho*, Persico. *Cydonia*, Cressia ⁴⁴⁾, accusativo casu Cydonia. Arcus Persicus vel Cretenensis, quia illic arborum primus usus inventus est earum.

Vs. 60. *Tanquam haec sit nostri medicina furoris*, idem sensus est ⁴⁵⁾, nec talia curat. *Furoris*, amoris. —

Vs. 61. *Deus*, Cupido, vel Caesar allegorice. — *Mitescere*, molliori.

Vs. 62. *Hanadyades*, nymphae, quae cum arboribus nascuntur et pereunt, qualis fuit illa, quam Erysichthon ⁴⁶⁾ occidit, qui cum arbore incidere, et vox inde erupit et sanguis, ut OVIDIUS docet ⁴⁷⁾; Dryades vero sunt, quae inter arbores habitant; hoc autem ad superiora haeret, quia dicit *lustrabo Maenala nymphis*.

Vs. 63. *Concedite*, recipite.

Vs. 64. *Illum*, amorem, vel Caesarem allegorice.

Vs. 65. *Hebrum*, fluvius Thracius ⁴⁸⁾, vel genus poculi inebriantis, hic amore carere non posse. —

Vs. 66. *Sithonias*, pro Scythobarbaricas, Thracias ⁴⁹⁾. Sithon mons Thraciae, vel Sithonias id est Scithias a Scithone, Phyllidis fratre. IUNILIS dicit.

Vs. 67. *Moriens*, vitio agri. *Alta*, vitis in arbore posita. *Alta*, suspensa. *Liber*, vitis. *Aret*, morietur. *In ulmo*, in cortice. — *Nec si cum* et reliqua. Hic sensus est: licet in Aethiopia simus et licet in Scythia laboremus propter eum, tamen non mutatur. *Liber aret*, allegorice senium adpropinquat.

Vs. 68. *Versemus*, pascamus. *Cancri*, unum de duodecim ⁵⁰⁾ signis, quod in australi parte semper moratur.

Vs. 70. *Sat*, pro satis. *Divae*, Musae. — *Poëtam*, Gallum. —

Vs. 71. *Fiscellam*, sportam, allegorice significat se composuisse hunc librum tenuissimo stilo. — *Hibisco*, genus herbae ⁵¹⁾.

Vs. 73. *Gallo*, cuius amor et reliqua. Haec dicit propter Caesarem.

Vs. 74. *Vere novo*, in principio veris. *Se subicit*, sursum ⁵²⁾ mittit ad proceritatem.

Vs. 75. *Surgamus*, liniamus carmen. *Gravis* id est ipsarum ⁵³⁾ agrestium umbra gravis certantibus, vel quia difficile est omnia sub sensu constringere in bucolicis. —

Vs. 76. *Iuniperi*, genus ligni duri. — *Iuniperi*, allegorice georgica; *nocent* et reliqua, allegorice Aencidos.

Vs. 77. *Ite domum saturae, venit Hesperus, ite capellae*, id est non amplius vos canam. Verecunde se capellarum esse pastorem dicit, hoc est vilissimorum animalium, nam bucolica scribens debuit se dicere bovum pastorem, sed vitans arrogantiam ultimum se esse voluit non principem, inscribens bucolicis: *ite domum saturae, ite capellae*. — *Saturae*, saturatae. *Hesperus*, stella, quae primo vespere apparet.

Haec omnia de commentariis Romanorum congregavi, id est TITI GALLI et GAUDENTII et maxime IUNILI FLAGRII. Mediolanenses.

44) Cod.: cressia. 45) Cod.: et. 46) Cod.: siciliam. 47) Metam. VIII, 754. sqq. 48) Cod.: thrachius. 49) Cod.: scitho barbaricas thracius. 50) Cod.: unum dexil. 51) Cod.: haerbae. 52) Cod.: susum. 53) Cod.: idē psarum, fortasse excidit arborum.

Georgicorum lib. I.

Iulius Flagrius Valentiniano Mediolani. *)

Virgilius in operibus suis diversos secutus est poetas, Homerum in Aeneidis, quem licet intervallo longo ¹⁾ secutus est, Theocritum in bucolicis, a quo non longe abest, Hesiodum ²⁾ in his libris georgicorum. Hic autem Hesiodus fuit de Ascre insula ³⁾; qui scripsit ad fratrem suum Persen librum, quem appellavit *ἔργα καὶ ἡμέρας*, hoc est *opera et dies*. Hic autem liber continet, quemadmodum agri et quibus [temporibus] ⁴⁾ sint colendi, cuius titulum transferre noluit, sicut bucolicorum ⁵⁾ transtulit et sicut Aeneidem appellavit [ad imitationem] Odysseae ⁶⁾, tamen eum per istas in primo exprimit versus dicens: indicabo quo opere et quibus [temporibus] ⁷⁾ ager ⁸⁾ colendus sit; inde duobus modis scripsisse dicens est. Ingenti autem egit arte, ut potentiam nobis indicaret ⁹⁾ sui ingenii, coartanda lata et angustiora dilatando ¹⁰⁾. Nam quum Homeri et Theocriti in brevitatem scripta collegerit, unum Hesiodi tamen librum in IIII divisit, quod ratione non caret; nam omnis terra quadrifaria, aut enim arvus est ager id est ¹¹⁾ rationalis, aut consitus id est aptus arboribus, aut pascuus, qui herbis tantum et animalibus vacat, aut floreus, in quo sunt horti ¹²⁾ apibus congruentes et floribus. Alii autem duos tantum georgicos male dicunt dicentes *γεωργίαν* esse, id est terrae operam, quam ¹³⁾ primi continent duo libri, nectamen ¹⁴⁾ ad utilitatem rusticam pertinere, nam et pecora et apes habere studii est rustici. Licet possimus agriculturam etiam in his duobus sequentibus invenire. Nam et farrago sine cultura non nascitur ¹⁵⁾ et in hortis ¹⁶⁾ colendis non minore circa terras impendi[mus] ¹⁷⁾ laborem; et hi ¹⁸⁾ libri didactici ¹⁹⁾ sunt, unde necesse est, ut ad aliquem scribantur, nam praeceptum doctoris et discipuli personam requirit, unde ad Maecenatem scripsit sicut Hesiodus ad Persen, Lucretius ad Memmum. Sane agriculturæ huius praecepta non ad omnes pertinent terras, sed ad solum situm Italiae ²⁰⁾, teste ipso Virgilio, qui ait ibi res antiquae laudis et artis ingredior, cum de Italia diceret, quid terras pingues efficiat. Hucusque IULIUS.

Georgicorum duae sunt species, alia ad agriculturam pertinet, alia ad rusticationem; et agriculturæ quidem opera sunt segetes et vites et alia quaeque ex agris gignuntur, rusticationis vero cura pecorum et ovium et ceterorum animalium, quae ruri sunt fructuosae. Ergo duo priores libri super agricultura sunt, qua ²¹⁾ propter velut perfecto opere in secundo libro laudem agriculturæ exsequitur, in quo etiam nullo velut ²²⁾ principio utens statim ad ipsam rem transit, scilicet praefationem eius operis abunde ²³⁾ explicante priore libro, ad vero ²⁴⁾ rusticationis tertio et quarto voluminibus continetur, qua propter tertius longior rursus praefationem ²⁵⁾ velut novo principio apprime ²⁶⁾ comparative incipit, et quartus expedit et festinantem referens ex secundo similitudinem.

Principium georgicorum pene tale est, quale in Aeneide, ut expositio materiae ibi, hic praefatio prima, secundo invocatio numinis, ut: *Musa mihi causas memora*, tertio expositio materiae narratur, ut: *urbs antiqua fuit*. Hic autem praefatio est, ut: *quid faciat laetas segetes*, invocatio numinis, ut: *vos, o clarissima mundi lumina*, ut ibi: *Musa mihi causas*

*) Cum haec praefatio, quam Burmannus Servio adscribere videtur (vid. T. I. p. 166), etiam in cod. Bernensi 167, seculo decimo scripto, legitur, etiam eius varietatem scriptorae (B.) apponam. — Cod. B.: Mediansi. 1) Cod. et B.: longe. 2) Esiodum. B. semper. 3) Cod. et B.: insola. 4) Deest voc. temporibus in codice et B. 5) Cod. et B.: bucolicorum. 6) Cod. et B.: appellavit Odissiae. 7) Cod. et B.: quibus ager. 8) B.: indicare. 9) Cod.: dilatando. 10) In B. deest: id est. 11) Cod. et B.: orti. 12) B.: terra opera quae. 13) Cod.: Nestumen. 14) Nam — nascitur deum in B. 15) Cod. et B.: hostia. 17) Burmannus scripsit: terras constat impendi laborem. 18) Cod. et B.: hii. 19) Cod. et B.: itaici. Burmann.: didascalici. 20) B.: Vitaliae. 21) B.: ca. 22) B. velut nullo velut. Burmanni codd. omnes in hoc loco vitiosissimi. 23) Cod. et B.: habenda. 24) Cod.: vero o'pit. 25) B. praefatio. 26) prime B., hac prime Cod.

memora, expositio materiae, ut: *vere novo gelidus canis quo montibus humor*. Hucusque hic tractatur. In georgicis poeta solus loquitur²⁷⁾, in georgicis ethicam narrat, in georgicis operator²⁸⁾, in georgicis medium eloquium, in georgicis vita prudentium, georgica septennio scripsit, georgica Maecenás postulavit, georgica duobus modis²⁹⁾ scripsit, praeeptio doctoris et persona discipuli requirentis, in georgicis angusta dilatavit³⁰⁾. IUNILIUS dicit³¹⁾.

Vs. 1. *Quid faciat laetas segetes* et reliqua. In his quattuor versibus quattuor agrorum sunt genera, quid faciát arvus vester, consitus, conveniat pascuus, sit pecori florens. *Quid faciat laetas segetes*, quae res terras pingues efficiat, nam segetem mode pro terra posuit ut: *horrescit seges ensibus*. IUNILIUS dicit. Alius dicit: Seges non omnino pro terra, sed cum fructibus accipere debemus et nobis idem dixisset subiciens quo sidere terram; et idem dicit: Nec sane segetes simpliciter pro terra ponuntur, sed pro terra arata, ut Varro rerum rusticarum primo libro: *pruta purgari, sulcata³²⁾ seri, segetes arari convenit*. — *Quid faciat*. Praefatio in his quattuor versibus indicat, quid in his libris georgicorum scripturus sit. *Laetas segetes*, pingues terras, nam fimus, qui per agros iacitur, vulgo *laetamen* dicitur. Quo sideris ortu vel occasu id est quo tempore, ex sideribus enim tempora colliguntur; hic metaphorá³³⁾ ex animali ad animale.

Vs. 2. *Vertere, arare*. *Maecenas* praefectus praetorio fuit, ad quem fecit Virgilius georgica ut Hesiodus³⁴⁾ ad Persen. GALLUS dicit. *Ulmis*, ulmi arbores sunt in Italia, in quibus vites altius elewantur, ut sit optimum vinum. GAUDENTIUS.

Vs. 3. *Bouum* pro omni pecore, ut maius animal minoribus non separaretur, sicut de hominibus facit dicens: *reliquias hominum atque inmitis Achillis*. GALLUS dicit. *Cultus*, habitus hominum, cultura agrorum. *Habendo*, dum habeantur. — *Cultus* pro cultura, cultura³⁵⁾ animi constat intentione, cultus autem in ipsa operis diligentia, ex eo verbum mirum³⁶⁾ illud in consuetudinem pervenit, ut pecora culta dicuntur.

Vs. 4. *Pecori*, pecus quod fructus gratia alitur, a quo et pecunia. *Experientia*, notitia, scientia; experientia actus rei, usu natam doctrinam³⁷⁾ experientiam Cicero dixit; proprie si quaeratur nihil est, sed imperiti sic solent, ut ab³⁸⁾ experimento experientiam dicant actum rei, experimentum rem ipsam. — *Apibus parvis*, apes parcendo suis dominis id est colligendo apes aëriæ mel sacrum eo quod cum luppiter in Creta celaretur in spelunca, cibum ei offerebant, ideoque eas³⁹⁾ munere donavit, sine Venere mel parturire. *Apibus parvis*, quoniam apes minutatim conferunt et diligenter custodiunt. *Parvis*, servatricibus⁴⁰⁾ frugum, quia mel custodiunt.

Vs. 5. *Incipiunt*, non ut mathematicus, non enim de apibus in primo libro scripturus est, sed de oleagri cultura⁴¹⁾. *Vos*, invocatio. — *Vos, o clarissima mundi lumina, [labentem]⁴²⁾ caelo quae ducitis animum, Liber et alma Ceres*, quaeritur, quos nunc deos istis nominibus significaverint. Quidam simpliciter intellegunt Liberum et Cererem, quos philosophi dicunt quasi oculos mundi; nam Liberum invocat, quod de vitibus dicturus sit, Cererem, quod de frugibus. IUNILIUS dicit. Quidam autem hunc Liberum solem vel intellegi, quod Liber evagetur, Cererem lunam, quod creat fructus; non enim aliter possunt⁴³⁾ segetes vigere⁴⁴⁾, nisi fr̄rint horum deorumeductae ministeriis⁴⁵⁾. GAUDENTIUS dicit.

Vs. 7. *Liber et alma Ceres*. Stoici dicunt unum deum, sed pro⁴⁶⁾ vario officio varia nomina dicuntur, quia sol Liber pater et Apollo, luna Proserpina; secundum quosdam pro sole Liberum, pro luna Cererem invocat, quorum cursu tempora computantur, per lunam menses, per solem anni. *Vestro*, creando. *Si*, siquidem, nam confirmantis est si. — *Alma* ab alendo hic casta, alias pulchra, alias alitrix significat. *Liber* sol, *Ceres* luna, *Liber*

27) Hoc membrum in B. deest. 28) B.: operator. 29) Cod. et B.: II modus. 30) Cod.: delatavit. B.: delatavio. 31) Hoc membrum deest in B. 32) Cod.: salicia. 33) Cod.: metaspora. 34) Cod.: Hesioq;. 35) Cod.: culturam. 36) Cod.: mirrum. 37) Cod.: nata doctrina. 38) Cod.: ob. 39) Cod.: eia. 40) Cod.: servatrab;. 41) Cod.: cultura. 42) Deest in cod. 43) Cod.: alices poss. 44) Cod.: inrere. 45) Cod.: deorum. dductemisteriis. 46) Cod.: per.

et Ceres sol et luna accipiuntur, ut per Liberum masculos⁵⁶⁾ deos significaret, per lunam vero feminas deas. Liber a libere commoveat, Luna enim obnoxia est, quia beneficium luminis a sole accipit. IUNILIUS dicit.

Vs. 8. *Chaoniam glandem* lucis Iovis, ubi Epiri glandem ante homines viderunt, quare dum Chaoniam regio⁵¹⁾ est in Epiro, ubi Iuppiter praecipue colitur. Quercus alta⁵²⁾ arbor est in Iovis tutela⁵³⁾, ex qua glandes nascebantur, quibus homines vescebantur, antequam essent fruges inventae. GALLUS dicit. — *Arista* pro frumento, speciem pro genere posuit. *Arista*, Aristaeus⁵⁴⁾ Apollinis et Cyrenae⁵⁵⁾ filius fuit, cuius fabula ista: quum aliquando in quasdam Graeciae civitates gravis pestilentia venerit, responsum dedit, aliter pestilentiam non posse sedari, nisi suo filio Aristaeo⁵⁶⁾ vovissent candidissima armenta; illi⁵⁷⁾ electos iuvenco candidos in Ceam insulam duxerunt et ibi reliquerunt. Hic Aristaeus, qui Eurydicien⁵⁸⁾ uxorem Orphei in prato flores legentem, intermixtam nymphis adamavit, invocatur⁵⁹⁾, quia hic primus aratri usum invenit. GAUDENTIUS dicit.

Vs. 9. *Achelonia*, fluvialia; Achelonius, fluvius, non quod ipse solus vino sit mixtus, sed ipsum pro qualibet aqua posuit, et hic fluvius ante omnes primo mixtus est vino. — *Achelonia*, de Acheloo pastore Italiae regis Oenei, qui primus arborem adtulit suo domino Oeneo.

Vs. 10. *Praesentia*, propitia; *Fauni* dii silvestres Latinorum dicti a Fauno rege Italiae, vel a fando dicti, ut VARRO ait. IUNILIUS dicit.

Vs. 11. *Ferte* et venite et date felicitatem⁶⁰⁾ carmini meo. — *Pedem*, versum. *Dryades*, ab arboribus dictae.

Vs. 13. *Fudit equum*, equum nunc dicit Arionem; quum in Thessalia tridente terram⁶¹⁾ Neptunus percussisset, exisse dicitur equus, unde Neptunus equester dictus est, id est *ἵππιος*; ibi etiam natus est fons Hippocrene. Item in Thessalia primum equi nati sunt, ubi cum aliquando flumen esset stativum⁶²⁾ et quondam disruptum ubi habundasse, dictum est, Neptunum percussisse tridentem, quasi⁶³⁾ non credebant tantam vim aquae humano motu excitatam sed divino et ee est, nec reclusit captellum in Thessalia, in qua primum equi domari coeperunt, et Thessali adsidentes⁶⁴⁾ equis quum tauros sequerentur, gravibus eos vulneribus adfliciebant et quosdam adprehensos domabant; illi dicti sunt perfelleres hippocentauri. GALLUS dicit. — *Equum*, Pegasus, quia Neptunus in principio terram percussit tridentem et inde equus Pegasus prosiliit, ut Mesapus, equum domitor, Neptuni proles. IUNILIUS dicit. — *Equum*, quum ab Ope pro Neptuno sit equus subpositus Saturno, pro Iove lapis, hic convenit Neptunum invocare de equis dicturus. IUNILIUS dicit.

Vs. 14. *Cultor* pro incolae, id est Aristaeae, quem dicit Hesiodus Apollinem pastorem. *Ceae*, insula in Oceano fertilissima, Aristaeus⁶⁵⁾ hanc tenuit primo hominibus vacuum, postea ea relicta cum Daedalo⁶⁶⁾ transitum fecit in Sardiniam.

Vs. 15. *Ter centum* pro multis, *dumeta*, aspera pascua, spineta. — *Tondent*, vescuntur.

Vs. 16. *Lycaei*, Lycaeus mons Arcadiae.

Vs. 17. *Pan*. Pana Pindarus ex Apolline et Penelopa in Lycaeo monte editum scribit, alii ex Aethere et Oenone. — *Si*, siquidem. *Maenala*, mons Arcadiae. —

Vs. 18. *O Tegaeae*, derivatum a Tegaeo, oppido Arcadiae, quia post mortem Ulixis Mercurius cum uxore eius Penelopa concubuit et gravidam fecit, et in monte Maenalo iuxta oppidum Tegaeum parturit Pana ideoque dixit Tegaeum. Tribrachys Tegaeus pecra primus⁶⁷⁾. — *Oleaeque Minervae*. Sunt qui dicunt Athenis prolatum esse olivae⁶⁷⁾ ramum

50) Cod.: masculum. 51) Cod.: regi. 52) Cod.: al. 53) Cod.: tutela. 54) Cod.: aristus. 55) Cod.: Coronae. 56) Cod.: ille. 57) Cod.: aristheus qui euridicen. 58) Cod.: adamaverit invocatum quia. 59) Cod.: et amate felicitatem. 60) Cod.: vitiosissime: quae ute e salia tridentetram. 61) Cod.: esse stativum et quondam. disruptum ubi habundasse. 62) Cod.: q. s. 63) Cod.: domare coeperunt a tessalia adsidentes. 64) Cod.: aristae. 65) Cod.: declaro. 66) Sic cod. Legendum esse videtur: Tegaeum. Tegaeum tribrachys, Tegaeae paeon primus [tertius?]. 67) Cod.: ovile.

a Minerva; sunt qui putant olei humorem Minervae idcirco ⁶⁸⁾ convenire, quod nulli possit misceri incorruptus, et integer comparabilis virgini deae, quae eximia parente progemerala est, quam sapientiam interpretantur, virtutem inviolabilem, ut Homerus. IUNILIUS dicit.

Vs. 19. *Puer*. Bene autem tacuit de nomine et generaliter ait puer, quia non unus aratum in toto orbe monstravit, sed diversi. *Puer*, Triptolemus ⁶⁹⁾ dicit Celes filium, alii Osirim putant et ob quam rem ab Aegyptiis inter deos sit relatus. — *Puer*, Triptolemus ⁷⁰⁾. Ceres raptam Proserpinam cum quaereret ⁷¹⁾, hospitata est apud quendam et pro humanitate fruges Triptolemo ⁷²⁾ dedit totumque orbem seminavit; dedit etiam dracones, quibus ianctis adsideret et reliqua, velut Philorus ⁷³⁾ ait.

Vs. 20. *Silvane cupressum*, deus silvarum; hic adamavit puerum Cyparissum nomine, qui habebat mansuetissimam cervam ⁷⁴⁾. Hanc cum Silvanus nescius occidisset, puer extinctus dolore, quem amator deus convertit in cupressum arborem eius nominis, quam solatio portare dicitur.

Vs. 21. *Diique*. Post specialem invocationem generaliter dicit, ne quod numen praeterat. Haec [in] indigitamentis inveniuntur, id est in libris pontificalibus, qui nomina deorum et rationes nominum ipsorum continent. — *Tueri* pro tuendi.

Vs. 22. *Non ullo semine*, non iactas a nobis.

Vs. 23. *Satis*, seminatis. — *Caelo*, deest e caelo.

Vs. 24. *Tuque*, o Caesar. Adolatur Caesarem, quem vocat inter deos, quia deorum imperatores post mortem honorem meruerunt. Caesar autem in vita honores meruit divinos, ut Horatius ait: *praesenti tibi maturos largimur honores iurandasque tuum per numen ponimus aras*, unde male quidam culpant Virgilium dicentem laudem per interitum; sed maximum est deum fieri.

Vs. 25. *Incertum est*, quem deum esse te velis, utrum caeli an maris, vel terrae possides imperium. GALLUS dicit.

Vs. 26. *Maximus*, totus, ut: *quo maxima motu terra tremuit*. IUNILIUS dicit.

Vs. 27. *Auctorem*, ab augendo dictus velut sator, ut: *tu sanguinis ultimus auctor*. IUNILIUS dicit. — *Tempestatum*, temporum, *potentem* ubique.

Vs. 28. *Cingens*, ornans; *myrtoque*, in honorem Veneris, a qua Augustus originem duxit. GALLUS dicit. — *Materna tempora myrto* pro filiam gentem ⁷⁵⁾. IUNILIUS dicit.

Vs. 29. *Inmensi*, totius maris.

Vs. 30. *Sola*, magna. *Thyle*, insula Oceani inter septentrionem et occidentem, ultra Britanniam Hiberniamque et Orcadas.

Vs. 31. *Generum*, virum filiae. *Tethys*, uxor Oceano, Nympharum mater. *Emat* sit ad antiquum nuptiarum ritum pertinet, quo se vir et uxor invicem emebant. GALLUS dicit. — *Tethys*, iuxta honorem immortalitatis deam uxorem adiungit. IUNILIUS ait.

Vs. 32. *Tardis*, longis, maioribus aestatis utilius. Eleganter dicit tardis, quasi futurum sit, cum Caesar iverit ⁷⁶⁾ in caelum hominum vita tendatur.

Vs. 33. *Erigenen*, ipsa est virgo Erigone, Icarum ⁷⁷⁾ Atheniensis filia, inter duodecim signa esse dicitur. Modo secundum Chaldaeos loquitur dicens, eum posse habere locum inter scorpium et virginem vel sirium, et ordo hic: in ⁷⁸⁾ qua locus ipse tibi panditur ⁷⁹⁾. *Erigenen*, tropus metaphora ⁸⁰⁾. Erigenen autem iustitiam dicit. Liber pater pro hospitio ⁸¹⁾ Icaro Atheniensium vinum dedit et usum vini monstravit; at ille pastoribus quam dedisset et illi cupiditate non parvum bibissent, somno sunt oppressi, quorum parentes, aesti-

⁶⁸⁾ Cod.: idcirco. ⁶⁹⁾ Cod.: treptulemum. ⁷⁰⁾ Cod.: trepolemus. ⁷¹⁾ Cod.: coleret. ⁷²⁾ Cod.: Treptulemo. ⁷³⁾ Sic in codice. Intelligendus esse videtur sive Philochorus, qui in Authide sua sine dubio etiam de Cerere, Triptolemo alisque ad mysteria spectantibus rebus locutus erat, sive Philostephanus (de inventis), cuius mentio apud Servium fit. ⁷⁴⁾ Cod.: ceavam. ⁷⁵⁾ Iunilius igitur opinatus est, matrem accusatum non ablativum esse. ⁷⁶⁾ Cod.: bierit. ⁷⁷⁾ In codice hoc nomen in tota annotatione Icaerus, Icarum etc. scribitur. ⁷⁸⁾ Cod.: hic om qua. ⁷⁹⁾ Scholiasta punctum non post panditur, sed post tibi in Virgili versu posuit. ⁸⁰⁾ Cod.: trop' mea fera. ⁸¹⁾ Cod.: aspicio.

manes veneno ab Icaro esse necatos, cum lacerum occiderunt et cadaver eius in puteum proiecerunt; canis autem eius quum venisset Athenas quocunque modo significare coepit domini mortem. Icarus ⁸¹⁾ autem filia Erigone suspitione tacla antecedentem canem secuta est. Quum ad puteum venisset animadvertissetque patris cadaver, sepelit, qua potuit optavitque, ut nisi Athenienses ulli essent Icarum mortem, eadem morte periret, inde silentio vitam finivit, et quum pestilentia incidisset, responsum est, pastores eos poenam pro illis soluturos ⁸²⁾; illi quum pastores punirent, pestilentia caruerunt. Liber autem memor, quod sua ⁸³⁾ causa Icarus perijt, filiam eius inter astra collocavit, quae est virgo, eiusque canem, qui quoties oritur vitis aduritur, quique sirius appellatur. *Scorpius* frigidus. Eleganter Virgilius locum scorpionis Augusto tradidit; aiunt astrologi, i. e. Chaldaei, scorpionem locum duorum siderum in zodiaco tenere, et in locum, quem improbe occupat, sine iniuria cuiusquam Caesar invocatur. Bene dat Augusto regionem iustitiae.

Vs. 34. *Ipsa tibi*, in tuum honorem gratiamque; *brachia* i. e. scorpii. *Ardens scorpius*, ardens ad illud refertur, quia Martis domicilium, nam tempus scorpii frigidum est, i. e. Novembris. *Ardens*, commune omnibus, an proprie ad scorpionem refertur, quod sit ferventissimum signum, an ardens ⁸⁴⁾ festinans et cupiens parare ⁸⁵⁾ locum Augusto, ut: *manus micat ardens. Candidus* ⁸⁶⁾, id est Sirius, qui canis dicitur.

Vs. 36. *Quicquid eris*, quia cetera per parentes indicta sunt. — *Nam te nec sperent* ⁸⁷⁾ *tartara regem*, allegorice dicit, illum non debere mori, vel bene posse.

Vs. 38. *Quamvis Elysios* et reliqua. Quaerendum an ad auditores Graecos, an ad solum Homerum retulerit, qui in *Odyssea* ⁸⁸⁾ campos laudat Elysios et adeo amoenos ⁸⁹⁾ locos, quos praetulerit amori matris. IUNILIUS dicit.

Vs. 39. *Nec repetita sequi* et reliqua, nec accepta facultate eam voluit sequi. IUNILIUS dicit. *Matrem*, i. e. Cererem.

Vs. 40. *Da facilem cursum*, poematis ⁹⁰⁾ adane, fave. — *Coeptis*, verecunde dicit de suis viribus. GALLUS dicit.

Vs. 41. *Ignaros rusticos iuva*. — *Ignarosque viae* pro artis vel traditionis, vel rationis.

Vs. 42. *Votis*, sacrificiis, iam nunc, adhuc. — *Et votis iam nunc*, nam ut dixi, Augustus divinos meruit honores. IUNILIUS dicit.

Vs. 43. *Vere novo*, expositio; *gelidus*, frigidus; *canis* viue candidis quoque cum novo recentis incipiente vere id est Martio, qui initium anni est, quo nix de montibus solvitur. *Humor* ⁹¹⁾, quia nix humida in montibus solet esse.

Vs. 44. *Liquitur*, fluit, manat; *zephyro*, calido vento.

Vs. 45. *Depresso*, cum infixo. — *Taurus*, speciem pro genere posuit; taurum enim bovem dicit, ut: *Coelicolum regi in litore taurum*, ubi non nisi ⁹²⁾ bos intellegitur, tauro enim Iovi sacrificium non fit. IUNILIUS dicit.

Vs. 46. *Sulco*, aratri ductu, *splendescere*, splendere, ut calescere, calere. — *Lucretius* ait: *oculto decrescit* ⁹³⁾ *vomer in arvis*. Hic vomer et hic vomis et ab utroque huius vomeris dicimus. —

Vs. 47. *Ille*, illa terra, vel gleba, vel illa seges. — *Avari*, parci.

Vs. 48. *Bis quae solem*, calorem dierum et noctium. — *Sentit*, arator; indicat autem his tempora ⁹⁴⁾, quibus seritur.

Vs. 49. *Illius*, parci agricolae. — *Ruperunt*, impleverunt. —

Vs. 50. *Ignotum*, immensum; *ferro*, vomere. — *Quam scindimus*, id est antequam faciamus; *aequor* pro campo. Hic metaphora, IASO. ⁹⁵⁾

Vs. 51. *Varium caeli*, diversa caeli parte.

81) Cod.: mortuicari. 82) Cod.: solituros. 83) Cod.: suo. 84) Cod.: dorsens. 85) Cod.: parare. 86) Videtur scribere voluisse: gelidus, et adnotatio referenda ad vs. 43. 87) Cod.: sperant. 88) Cod.: odyssa. 89) Cod.: ameios. 90) Cod.: poenastia. 91) Cod.: Vmor. 92) Cod.: ubi nisi. 93) Cod.: decrevit. 94) Cod.: tempore. 95) Cf. ad vs. 68.

Vs. 52. *Ac patrios* et reliqua. Tres res dicit, quemadmodum a maioribus sit *cultus* et quid melius ferat et quid recuset. — *Habitusque locorum* id est natura ut pluviis gaudeat, an temperie ⁹⁶⁾ vel frigore.

Vs. 53. *Recuset*, abnuet.

Vs. 54. *Veniunt*, proveniunt, et provenire fructus dicuntur. *Iunilius* dicit. — *Veniunt*, crescunt, ut: *pulchro venies in corpore virtus*, id est cresces ⁹⁷⁾. *Gallus* dicit.

Vs. 55. *Arbori fetus*, poma ⁹⁸⁾. *Alibi*, alio loco. Inter alibi et aliubi hoc interest: alibi est alias, aliubi alio loco. — *Atque injussae*, sine studio, sine cultura, nam frumenta iniussa nascuntur. *Virescunt*, revirescunt.

Vs. 56. *Nonne* ⁹⁹⁾ *vides*, argumentatio ac si ¹⁾ dicat, si una provincia ferre non potest, quanto magis unus ager. — *Tmolus*, mons in Lydia, ubi odores nascuntur, vel mons Ciliciae ²⁾, in eo croceum nascitur.

Vs. 57. *Molles Sabaei*, aut delicati, aut toto corpore vestiti, vel suavei eo, quod sub aere clementiore sunt. — *Molles Sabaei*, populi sunt iuxta Syriam et Arabiam; Sabaeum oppidum in Arabia, in quo thus nascitur suave ³⁾.

Vs. 58. *Chalybes*, gens in Ponto, inventrix ferri, dicti a Chalybia Euboeae ⁴⁾ vico, quod hinc coloni sunt. *Iunilius* ⁵⁾ dicit. — *Nudi*, duri.

Vs. 59. *Castorea*, testiculos. *Eliadum*, Elis urbs Peloponnesi ab Elo ⁶⁾ dicta. *Iunilius* ⁷⁾ dicit. Epirus in Europa, in qua equi optimi. *Iunilius* dicit. — *Castorea*, castores dicuntur, id est canes silvestres, qui in Ponto tantum nascuntur, quos Latini febris dicunt, quorum testiculi pretiosi ⁸⁾ sunt ad medicamenta, et virus, quod habent castoreum dicitur, ut in physiologi ⁹⁾ libro dicitur ¹⁰⁾. *Iunilius* dicit.

Vs. 61. *Imposit* quicquid frugis debeat proferre.

Vs. 62. *Deucalion*. Quum in Thessalia alio tempore flumina abundabant ¹¹⁾ et omnes alta loca petebant, Deucalion Thessalus et Pyrrha, dea vel filia terrae, lapides iactaverunt in terram. Lapidem quos ¹²⁾ Deucalion iactavit in masculos versi sunt, lapides vero, quos Pyrrha in feminas. Hinc genus humanum. — *Vacuum* hominibus.

Vs. 63. *Durum genus*, quod et lapidibus constat secundum historiam Deucalionis. *Terrae*, genitivus casus.

Vs. 64. *Pingue*, redit ad solum. — *Primis*, veris tempore.

Vs. 65. *Invertant*, arent.

Vs. 66. *Pulverulenta* id est contrita propter hiemem, quae pulverulenta ¹³⁾ facit. Hic metaphora vel epitheton est. — *Coquat*, glebam vertit in pulverem; *maturis*, pro maturas facientibus aut plenis et legitimis; *solibus*, diebus.

Vs. 67. *Sub ipsum*. In et sub cum ¹⁴⁾ accusativo casu iungitur, cum adversum vel ante significat: *ibat in Euryalum*, et *sub ipsum Arcturum* pro ante, ut Donatus dicit in Aeneidem. — *Sub ipsum*, prope ipsum, ut in VI. *Ecce primus sub limina* id est prope limina. *Sub ipsum Arcturum*, autumnali ¹⁵⁾ tempore, quo Arcturus oritur. *Sub*, quando tempus significat, accusativo gaudet ¹⁶⁾, ut hic sub ipsum Arcturum, circa ipsum Arcturum ¹⁷⁾.

Vs. 68. *Arcturum*, Arcturus qui Bootes ¹⁸⁾ dictus, quod ursus ¹⁹⁾ putant quidam boreali circulo contineri. Bootes autem quod plaustrum hic oritur ad kalendas Octobris ²⁰⁾. — *Suspender*, leviter arare. —

Vs. 69. *Illuc*, in terra forti et pingui. *Officiant*, obsint, noceant. —

Vs. 70. *Hic*, intenui et infecunda. — *Ne deserat humor arenam* ²¹⁾, minus secundam terram aquis inrigare iubet. —

96) Cod.: tempore. 97) Cod.: crescens. 98) Cod.: poma. 99) Cod.: Nunne. 1) Cod.: huc si. 2) Cod.: scilicet. 3) Cod.: saave. 4) Cod.: euboeae. 5) Cod.: Nunilius. 6) Cod.: heliadum helis — helo. 7) Cod.: Nun. 8) Cod.: praetiosa. 9) Cod.: phisologi. 10) Cod.: dicit. 11) Cod.: habundabant. 12) Cod.: quo. 13) Cod.: pulverulenta. 14) Cod.: substant. 15) Cod.: autumnali. 16) Cod.: suadet. 17) Cod.: arcturus. 18) Cod.: bo otus. 19) Cod.: ursus. 20) Cod.: ad k octimbri. 21) Cod.: harenam.

Vs. 71. *Alternis*, per vices adverbialiter dixit, id est agricola. — *Tonsas*, agros messos, qui alternis vacant. *Novales*, quia sementia novantur. *Novalia* prima rura proscissa; has novales et haec ²³⁾ novalia dicunt. —

Vs. 72. *Segnem*, sterilem, qui nihil ferat. *Durescere campum*, ut redeat in vires priores. — *Segnem* pro cessantem dicit. *Patiere*, patieris. *Situ*, positione.

Vs. 73. *Mutato sidere*, in principio veris, alternis annis vel anno.

Vs. 74. *Laetum*, fertile, pingue. *Legumen*. Legumina dicuntur, quaecunque non falce succiduntur, sed manu leguntur. — *Siliqua quassante folliculo sonante* ²⁴⁾.

Vs. 75. *Tenuis*, vicia enim vix ad triplicem pervenit fructum. *Viciae*, genus leguminis. *Tristisque lupini*, quia tristes ²⁵⁾ faciat propter amaritudinem, incoctus enim amarus est.

Vs. 76. *Silvamque sonantem*, ubi enim faba tolluntur, sonant silva. —

Vs. 77. *Urit*, excerpit, vexat linum, avenas ²⁶⁾, papavera. Bene excerpit linum, avenas, papavera et dicit post haec frumenta non esse serenda, nam licet manu legantur et sint inter legumina, viribus tamen frumentis aequantur.

Vs. 78. *Lethaeo* id est plena oblivionis, nam Ceres Iove admonente dicitur cibo papaveris orbitatis oblita, et revera papaver gignit soporem, nam ad dolorem obliviscendum in potionibus datur. — *Perfusa papavera somno*. Qui papavera manducat ²⁷⁾, cito somno opprimitur, est enim papaver somniferum. IUNILIUS dicit.

Vs. 79. *Sed tamen et reliqua*, redit ad praecceptum.

Vs. 80. *Pingui*, humido ²⁸⁾.

Vs. 81. *Effetos* continua fertilitate; *cinerem*, cinis stercoratio ²⁹⁾, intermissio arandi, incenso stipularum. GALLUS dicit. — *Inmundum*, sordidum, ad discretionem illius, quo utitur puella.

Vs. 82. *Requiescant*, quia per intermissionem arationis roborantur, quam rem repetit dicendo: *nec ulla*.

Vs. 83. *Inaratae*, non satae; haeret ad illud, quod dixeram: *tonsas Caesare novalis*.

Vs. 84. *Incendere*, igni. — *Exurere agros*, non agros, sed quae in agris sunt.

Vs. 85. *Crepitantibus*, sonantibus.

Vs. 86. *Pabula terrae*, diligenter plures causas exsequitur, quibus certe aliqua providisse videantur.

Vs. 88. *Exudat*, exsiccat, excoquitur; hic hypallage, dum non humor exudat, sed terra. *Isio* ³⁰⁾ ait.

Vs. 89. *Caeca spiramenta*, breves cavernas, per quas sudor emanat.

Vs. 90. *Spiramenta* vocat poros. Pori sunt minutissima foramina, per quae exit sudor a corporibus. Cutis enim humana tota est plena foraminibus, quamvis non videantur ³¹⁾.

Vs. 92. *Tenues*, lactae et penetrabiles. — *Rapidi*, velocis.

Vs. 93. *Acrior* pro duobus vel pro uno. — *Penetrabile*, non quod penetrat, sed quod facile penetratur. IUNILIUS dicit. *Aduret*, siccet, ad solem et ad frigus pertinet; uno sermone duo diversa conclusit clausula. —

Vs. 94. *Multum adeo* et reliqua. Ordo hic est: multum adeo adjuvat arva, rastris qui frangit aut vimineas trahit crates. — *Rastris*, hos rastros, haec rastra. *Inertis*, pigras, non fertiles. Iners enim sine arte, qui nullum rei affectum habet; item glebae nunc appellantur inertes metaphorice.

Vs. 95. *Vimineas*, lentas atque ³²⁾ graciles virgas; *trahit*, avellit.

²²⁾ Cod.: ut ut novalia dicuntur. ²³⁾ Cod.: folio lasonante. ²⁴⁾ Cod.: triste. ²⁵⁾ Cod.: linave. ²⁶⁾ Cod.: manducit. ²⁷⁾ Cod.: umido. ²⁸⁾ Cod.: stercoratio. ²⁹⁾ Hoc scripturae compendium; quod nonnunquam, ubi de figuris loquendi sermo incipit (cf. supra vs. 50.), obvium est, incertum, quem grammaticum significet. Cf. ad ecl. X. init. ³⁰⁾ Verba: cutis — videantur, ab alia sed satis antiqua manu in codice scripta sunt. ³¹⁾ Cod.: adque.

Vs. 96. *Flava* propter aristarum maturitatem. Flavam quidam putant deam, quae flavescens frugibus favet ³¹⁾. IONILIVS dicit. — *Neguequam* sine causa; *spectat Olympo*, sedeat in caelo et prospiciat ³²⁾ laborantibus favens. IONILIVS dicit.

Vs. 97. *Proscisso*, conveniens verbum. — *Aequore terga*, campo terra, quam araverit.

Vs. 98. *Rursus*, scilicet autumnali tempore, quando cum seminibus aratur. — *Perrumpit*, bene perrumpit de obliqua aratione contra sulcum, ut rustici dicunt cancellate ³³⁾ arare. —

Vs. 99. *Atque imperat arvis*, ut tantum ferant, quantum ipsè desiderat. — *Imperat*, elegans translatio, nam de militibus dicitur.

Vs. 100. *Humida* ³⁴⁾, ut humida fiant. *Humida solstitia*. Quomodo congruit, cum alterum hibernum, alterum aestivum, et sunt alii, qui solstitia pro solstitio dicunt referentes ad aestivum. — *Humida solstitia*, alii solstitia pro aequinoctiis verno et autumnali accipiunt, alii pro aestatibus. *Orate*, id est, o agricolae.

Vs. 101. *Pulvere*. Serenitas pulverem creat. — *Farra*, frumenta.

Vs. 102. *Nullo tantum se Moesia cultu*, quantum humida solstitia et hiemes serenaë, id est, quamvis collocatur optime Moesia, tamen nullo cultu se iacet, quantum ea terra, quae huiusmodi habet caeli temperiem. — *Moesia*, regio Asiae uberrima, vel Moesia tres sunt, Moesia Gargara, Moesia superior, Moesiaque in Asia provincia et civitas Phrygiae non longe a Troja prope Gargara, montes Phrygias. —

Vs. 103. *Et ipsa suas mirantur Gargara messes*, phantasia poetica in re inanimali. *Gargara*, pars Idae montis in Phrygia, nunc vero Troade ³⁵⁾, quoniam Troes Phryges dicuntur. — *Gargara*, regio Asiae, etiam mons vocatur Gargara, mons Apuliae.

Vs. 104. *Iacto*, iactato; *comminus*, prope, sed nunc statim.

Vs. 105. *Ruit*, frangit, avertit, dissipat. — *Male pingues arenae*, non fertiles.

Vs. 106. *Deinde*, ante generaliter, nunc specialiter agriculturam. — *Satis*, segetibus seminatis. Satis participium est. *Sequentis* ³⁶⁾, iugis.

Vs. 107. *Exustus* calore aestatis. *Morientibus* secundum Pythagoricos ³⁷⁾ dicit, qui dicunt, omne quod crescit animam habere. — *Aestuat* ³⁸⁾, calefacit.

Vs. 108. *Ecce supercilio*, quasi superiore clivo; *clivosi*, inclinati. — *Clivosi tramitis* ex improvise altitudine terrarum, nunc ab alto, metaphorice ab animali. —

Vs. 109. *Elicit*, evocat, inducit; *levia saxa* caletilos dicit. — *Raucum* non solum ad utilitatem hanc rem, sed et voluptatem. —

Vs. 110. *Ciet*, inriget vel canet. *Scatebris*, scaturigines ³⁹⁾ dicuntur venae aquarum, sed in arido solo, aqua quae ebullit atque ibi oritur ⁴⁰⁾, id est fervens, quae scaturire dicitur, id est glomerare, aequare pro operire. — *Scatebris* salientibus. Scaturigines sunt ebullitiones, quas facit aqua, quum in unum locum coadunatur.

Vs. 112. *Luxuriam περιφραστίνης* dicit; ostendit rem superfluum et nocituram, nisi amputaretur. Luxus dicitur omnis superfluitas. *Luxuriam segetum* dicit quando nimium excrescant et tunc eas depasci ⁴¹⁾. — *Tenera depascit in herba*, herbae adhuc tenerae, antequam in culmos cogantur.

Vs. 113. *Quique paludis* et reliqua. Ordo est: paludis humorem ⁴²⁾ deducit collectum bibula arena. Haec cultura priori contraria est, nam ut illa sicco agro aquam ⁴³⁾ immittit, ita haec abundantem ⁴⁴⁾ aquam deducit veris temporum pro variata eris.

Vs. 114. *Deducit*, derivat ⁴⁵⁾, siccit, trahit, plaustrum aquam derivari ex agris.

Vs. 115. *Praesertim*, maxime; *incertis* inopportunos; *incertos menses* quoscunque qui afferant variam tempestatem, an ⁴⁶⁾ proprie ad vernos. — *Incertis si mensibus*, veris [et] autumnis quam hiemis ⁴⁷⁾, certum frigus, in aestate calor.

31) Cod.: flavcat. 32) Cod.: prospiciet. 33) Cod.: cancellate. 34) Cod.: Umida. 35) Cod.: isda. 36) Cod.: sequestis. 37) Cod.: phitagoricos. 38) Cod.: Haestua. 39) Cod.: scatur. mes. 40) Cod.: ebulliat atq; ibi oritur. 41) Cod.: depasci eas. 42) Cod.: umore. 43) Cod.: quam. 44) Cod.: habundantem. 45) Cod.: derivat. 46) Cod.: AN. 47) Cod.: hieme.

Vs. 116. *Exit*. Exire amnes dicuntur, quando exuberant; exit dixit, ubi non sic aggeribus ruptis: cum spumeus exit. — *Obducto*, superfuso, superlito. *Limo*, limus infimum lutum, unde et viatores attinguntur.

Vs. 117. *Tepido*, noxio, inutili. — *Lacunae*, cava loca, quae aquam concipiunt pluviale 47).

Vs. 118. *Nec tamen*, ordo: nec tamen nihil efficiunt, cum haec sint.

Vs. 119. *Inprobus anser*, inprobum dicit anserem, quia fugatus redeat, referens ad animum rusticorum, an potius pro avido cibi, id est insatiabiliter nulli probabilis et anseres agrestes 48) dicunt. IUNILIUS dicit.

Vs. 120. *Strymoniae*. Strymon fluvius Macedoniae vel Thraciae per duos alveos descendens 49) lacum magnum efficit. *Amaris*, amaro succo. *Intiba*. Hic intiba neutrum est et frequenter hic intibus; est intibus in singulari numero masculinum in plurali vero neutrum. Intiba vena quaedam pessima et nervi amari terrae. *Officiunt*, nocent. — *Fibris*, fibrae summae partes iecorum sunt; nunc frumentum dicitur.

Vs. 121. *Noct* frugibus. *Pater*, Triptolemus 50) vel Iuppiter.

Vs. 124. *Veterno*, est morbus, qui et intercus dicitur, graece *ἄσθμα*; hic ponitur pro pigritia. *Torpore*, stupore. — *Veterno*, morbi nomen, otio, pigritia, desidia hydropticorum, vel veterum torpore quendam corporis, quo quasi inveterascat corpus.

Vs. 125. *Ante* id est regna. *Ante Iovem* et reliqua. Iovem dicit fecisse ea quae in vituperationem veniunt, sed hoc loco defendit dicens *acuens mortalia corda* et reliqua. — *Ante Iovem* et reliqua. Dicitur Iovem commutasse omnia, cum bonus a malo non discerneret, terra omnia liberius ferente, quod Calvus canit. IUNILIUS dicit. Subigo multos sensus habet. Subigo est fodio et subigo est exaro et subigo acuo, ut: *subigit in cote secures*.

Vs. 126. *Limite*. Limes fossa in agro, quae inutilem concipit opinionem. IUNILIUS dicit. Limes est petrum, quod ponitur pro signo inter duos campos 51). — *Limite*, termino. Inter limitem et terminum hoc interest, limes consecratus adeo terminus.

Vs. 127. *In medium*, in commune. — *Quaerebant*, adquaerebant. —

Vs. 128. *Liberius*, largius. — *Nullo poscente*, ferebat ultro, ut supra dixit in eclogis.

Vs. 129. *Ille*, Iuppiter. *Virus* venenum. *Malum virus* ad discretionem epitheton, nam virus et bonum et malum est sicut venenum, licet sub Saturno serpentes fuerunt, sed sine veneno.

Vs. 130. *Moveri*, navigari.

Vs. 131. *Removit*, non sustulit, sed occuluit 52).

Vs. 132. *Ricis*, quidam vini rivi fuerunt. IUNILIUS dicit. — *Repressit*, inhibuit, hyperbolice loquitur.

Vs. 132. *Extunderet*, studiose reperiret; extunderet a fabricis translatio. IUNILIUS dicit.

Vs. 134. *Paulatim*, bene paulatim, quia ars gradibus quibusdam excogitatur. IUNILIUS dicit. — *Sulcis ductis aratro* 53). *Frumenti*, segetis, *herbam* periphrasis segetis 54).

Vs. 136. *Agnos*, rates.

Vs. 137. *Numeros*, modos, ut dicerentur septemtrio septem stellarum.

Vs. 138. *Pleiades* 55) ortu suo primae navigationis tempus ostendit; Pleiades sunt stellae, quae in cauda tauri positae in vere oriuntur et vergiliae nuncupantur 56). *Hyadas*, stellae quae in fronte tauri septem, ut Chaldaei tradunt, nutrices Liberi patris, appellatae, ut Musaeus scripsit, ab Hya fratre, quem in venatione interemptum flevit. IUNILIUS dicit. — Pleiades 57) sunt stellae in fronte tauri, quae et vergiliae dicuntur, dictae uergiliae, quod vernali tempore oriuntur; Hyades sunt in genu illius, quae et suculae dicuntur 58). — *Hyadas*, alii ab eo Hyadas esse putant, quod ortu suo pluviae nascuntur, quae a nautis suculae 59)

47) Cod.: pluviale. 48) Cod.: et inseros et agrestes. 49) Cod.: descendens. 50) Cod.: Ireptolem'. 51) Limes est petrum—campus, in codice sunt a manu recentiore scripta. 52) Cod.: seculo sult. 53) aratri. 54) segetes. 55) Pliades. 56) virgiliae nuncupant. 57) Pliades. 58) Cod.: syculae dicitur. Verba Pliades sunt — dicuntur a manu recentiore sunt adscripta. 59) Cod.: syculae

dicuntur et in modum Y litterae in fronte tauri sunt. *Claram* quia non occidit, aut quia aliae non clarae. *Lycaonis Arcton* id est maiorem septentrionem, quia minor cynosura ⁶⁰⁾ dicitur. *Lycaonis* ⁶¹⁾ subauditur filia, id est ursa, in quam transfigurata est Caliston, *Lycaonis* filia.

Vs. 139. *Fallere* ⁶²⁾ *risco* ad aves capiendas.

Vs. 140. *Funda*, genus retis fundendo dicti, unde fundatores dicuntur; quia lapidem stuppeis vinculis iaciunt, sic et iaculum dictum iactando. —

Vs. 142. *Alius*, piscator.

Vs. 143. *Rigor*, acies, ut: *rigido ense ferit*; rigor, durities, inde rigidus amor dicitur. *Lamina* ⁶³⁾ plures per laminam dixit. — *Argutae*, stridulae serrae. *Pernix* discipulus *Daedali* serrae usum primus inventit. *LUCILIUS* dicit.

Vs. 145. *Artes*, *Persius* ⁶⁴⁾: magister artis, ingenique largitor venter negatus artifex sequi ⁶⁵⁾ voces.

Vs. 146. *Inprobis*, magnus.

Vs. 147. *Prima Ceres* et reliqua. Omne agriculturae genus hominibus indicavit alii dicunt *Osirim*, vel *Triptoleum* aratrum invenisse obiciunt, sed aliud est omnem invenire agriculturam, aliud unam rem. — *Ferro*, vomere. *Prima Ceres* et reliqua. Cum enumeraverit ea quae ab *Iove* inventa sunt, alia quae ad usum arandi pertinent *prima* a *Cere* inventa meminit.

Vs. 148. *Arbuta*, genus viminis rubra poma habens, quae *Plinius* *unidoneas* vocat.

Vs. 149. *Defecerent*, quia *quercus* mel adferebant. *Dodona*, civitas *Epiri* iuxta quam nemus *Iovi* consecratum et abundans ⁶⁶⁾ glandibus, vel locus in *Chaonia*, ubi praecipue *Iuppiter* colebatur. *GALLUS* dicit. — *Silvae*, quarum sterilitate significatur ceterarum fecunditas. *Dodona* *quercum* significat, quae commater illa *Dodonaei Iovis*. *LUCILIUS* dicit.

Vs. 150. *Mox et frumentis labor additus*, quia ante erat labor, sed tantum herbarum ut ciborum, postea accessit *rubiginis* labor.

Vs. 151. *Esset*, consumeret. *Rubigo*, genus vitii, quo culmi pereunt abusive, proprie vitium obscoenae libidinis, quod ulcus vocatur, ut *Varro* ait. — *Segnis*, inutilis, infecundus, quia segnes facit *carduus* ubi calcatur.

Vs. 152. *Subit aspera silva*, de herbis dicta.

Vs. 153. *Tribuli*, spinac. — *Nitentia*, viridantia ⁶⁷⁾.

Vs. 154. *Infelix* ad discretionem earum, quae seruntur. *Dominantur avenae*, quod alius inter segetes crescunt, ideo *dominantur* dixit. — *Infelix*, quia nullum facit fructum, sed magis messibus obest. *Avenae*, herbae messibus nocivae.

Vs. 155. *Quod nisi et reliqua*. Haec superioribus addit, nam illic dixit *amaris intiba fibris*. *Insectabere*, insectaberis, id est nisi araveris. — *Rastris raritatem denuum dicti*, insectabere *rastris* haeret *amaris intiba fibris*.

Vs. 156. *Et sonitu terrebis aves*, haeret *inprobis anser*. — *Et ruris opaci falce premes*, haeret aut *umbra nocet*.

Vs. 157. *Prenes*, supprimes, incidēs, compescēs. *Falce premes umbras*, nisi falce temptaveris ramos. — *Votisque vocaveris imbrem*, haeret *humida solstitia*. *LUCILIUS* haec coniungit.

Vs. 158. *Hew*, o; suo more ingemit ⁶⁸⁾ referens ad personam, de qua loquitur. — *Aceruum*, multitudinem frugum. —

Vs. 159. *Quercu*, glandes ad victum colligendo.

Vs. 160. *Arma*, instrumenta, ut *cerealia arma*.

Vs. 162. *Vomis* et vomer vomeris faciunt, et ex eo dictus, quod trudendo vomat terram. — *Inflexi*, pro flexi, inflexi propter sulcos alius inprimendos.

60) cinosa. 61) lycanis. 62) fellere. 63) In cod.: lamina et laminam 64) Perseus. 65) In cod.: ingenii largitor venter negat artifices sequi. 66) habundans. 67) viridentia. 68) ingemal.

Vs. 163. *Eleusinae*, civitas Atticae haud longe ab Athenis ⁶⁹⁾, in qua quum regnaret Celesus ⁷⁰⁾ et Cererem quaerentem filiam susciperet hospitio, illa pro remuneratione ostendit ei omne genus agriculturae et ibi maxime colitur. *Plaustra*, vehiculum bubus aptum. — *Eleusinae*, Eleusinam ab Eleusine urbe Atticae, in qua Ceres adorabatur ⁷¹⁾. *Matris*, matrem autem Eleusiniam ⁷²⁾ Cererem dicit, nam ut veteres patres deos dicebant, ita et deas matres, deam matrem vestram Cereremque. IUNILIS dicit.

Vs. 164. *Tribula*, genus vehiculi, quo frumenta teruntur in areis ⁷³⁾. *Iniquo*, gravi; iniquum ab inaequalitate dictum. — *Trahae*, genus vehiculi a trahendo dictum, quia non habet rotas. *Iniquo pondere*, quia quae iniqua sunt pondere praegravantur.

Vs. 165. *Celei*, Celesus antistes Cereris, Eleusinorum rex, non utique honestus, qui ex virgine habuit plurimam suppellectilem. — *Vilia*, quod vili pretio ematur suppellex usurpatum est nam artis est. Suppellectile est ⁷⁴⁾ domus instrumentum.

Vs. 166. *Arbutae crates*, conjunctae in se virgae. *Vannus* alveus ex viminibus factus, corio desuper tectus ⁷⁵⁾, quo in areis rustici utuntur, discernentes fruges et paleas. *Vannus* dictus quasi annus, quod patens sit. — *Mystica*, quia mysteriis Liberi patris adhibetur, et mystica quia instrumentum purgationis est. *Iacchi* id est Bacchi. —

Vs. 170. *In buris*, buris dicta a bustione, igni enim flectitur. — *Buris curvamentum atrari* est dictum quasi basura, quod in similitudinem caudae hovis. —

Vs. 172. *Binae aures*, duae quibus latior sulcus efficitur. — *Duplici*, lato. *Dentalia*, dentale ⁷⁶⁾ lignum, in quo vomer inducitur.

Vs. 173. *Ante*, ante tempus necessarium caeditur, ut, exsiccatum fiat leve. — *Ingo* id est ad iugum; *alta*, longa.

Vs. 174. *Stiva*, gubernaculum atrari, ut Nigidius ait. — *Currus*, rotas ideo currus ait, quia in Gallia et in Britannia et aliis regionibus atrara axes habent et rotas et sic arant. IUNILIS dicit.

Vs. 175. *Et suspensa*, radicibus evulsa. — *Explorat*, siccata, bene agit, explorat, quia vitia materiae ex eo apparent. IUNILIS dicit.

Vs. 176. *Possum*, iucunde commemorat abundantiam ⁷⁷⁾ peritiae suae in rusticis rebns.

Vs. 177. *Tenuis*, subtilitatem studii ostendit.

Vs. 178. *Area* exaruisse dicitur carens humore ⁷⁸⁾, ut in urbe area Vulcani dicitur. *Cum primis*, hysteropteron posuit, prius enim manu terra vertitur ⁷⁹⁾, deinde solidatur glarica ⁸⁰⁾, postremo aequatur. Eventum da ⁸¹⁾. Bene triplicem ordinem facit, primo enim ait vertenda est area, post cylindro aequanda est, tertio creta tenaci solidanda. — *Cylindro*, lapide rotundo in modum columnae, qui volubilitate nomen accepit, quo area aequatur.

Vs. 179. *Creta*, alba terra.

Vs. 180. *Neu pulvere victa fatiscat*, hypallage est pro victa fatiscat in pulverem. *Pulvere fatiscat* i. e. in pulverem solvatur. — *Fatiscat*, dehiscat, crepat.

Vs. 181. *Inludant*, nocent. — *Exiguus*, debuit enim dicere parvus; exiguus namque cui aliquod ex debito detrahitur aut aliqua pars corporis aufertur, parvus vero mus natura ⁸²⁾.

Vs. 182. *Domus atque horrea*, domus et horrea ⁸³⁾ sit, ut copiam abrepti frumenti exprimeret. IUNILIS dicit.

Vs. 183. *Capti*, caeci; *capti talpas*, mutavit genus, ut bucolicis: *timidi damae*. *Talpa*, genus bestiae.

Vs. 184. *Bufo*, rana terrestris nimiae magnitudinis. — *Plurima terrae*, talia purgamenta terrae.

Vs. 185. *Populat*, despoliat.

69) haut et athenis. 70) Cod.: Caelus, et paulo post: aspicio. 71) arex adorabat. 72) eleusinam. 73) frumentatae rantar areis. 74) suppellectilis. 75) Cod.: facti et tecti. 76) dentile. 77) habundantiam. 78) umora. 79) avertitur. 80) areo. 81) in his codicibus verbis latere videtur: cylindro. Cf. quae sequuntur. 82) parve rotus naturae. 83) orrea, utroque loco.

Vs. 186. *Curculio*. Varro sit hoc nomen per antistichum⁸⁴⁾ dictum, quasi gurgulio genus bestiae, quae semper quaerit alienum auxilium. *Metuens formica*, non tantum ad formicas, sed ad generales pertinet. — *Inopi senectae*, senectuti, generale epitheton⁸⁵⁾ senectutis est.

Vs. 187. *Contemplator* futuri temporis imperativus modus. *Plurima*, longa abellana id est amygdala, ut plurima cervix. — *Contemplator* item prognosticon est anni futuri fertilitis vel infecundi. *Plurima*, longa, amygdalum vult intellegi.

Vs. 188. *Inducet*, se infundet. — *Et ramos curcabit*, propter pondus pomorum; bene elegit arborem, quae primo foliis vestitur.

Vs. 189. *Si superant foetus*, si abundat⁸⁶⁾ nux. — *Pariter*, similiter, itidem.

Vs. 190. *Calore*, aestate, aestum nimium fore dicit.

Vs. 191. *Exuberat*, fluit, abundat⁸⁷⁾.

Vs. 192. *Nequicquam* pinguis, non pinguis in frugibus. — *Paleae*, paleam contra artem dixit, quia quae ex pluribus constant⁸⁷⁾ numeri sunt [pluralis]⁸⁸⁾, ut cancelli, paleae. *Culmos*, strages piscarum.

Vs. 193. *Semina vidi*, incipit dicere de medicamentis; leguminibus medicare pro medicamentis adspargere. — *Serentes*, serere volentes.

Vs. 194. *Nitro*, aqua ut puto. — *Amurca*, humor⁸⁹⁾ expressus ex oleo, id est feces olei. —

Vs. 195. *Fallacibus*, quae fallere plerumque solent.

Vs. 196. *Et quamvis* et reliqua. Ordo: quamvis cito coquerentur, vidi ea tamen degenerare.

Vs. 197. *Spectata*, probata; *labore* hominum, ut *rebus spectata iuventus*.

Vs. 198. *Ni*, nisi.

Vs. 201. *Lembum*, naviculam brevem.

Vs. 202. *Subigit*, sursum⁹⁰⁾ agit, remiget, impellit, urget.

Vs. 203. *Alveus* media pars annis, et maxime altissima. — Sensus parabola finit.

Vs. 204. *Praeterea*, astrologiam rusticam dicit; *Arcturi*, periphrasis est pro Arcturi sidus. — *Arcturi*, septemtrionis, cuius ortu tempestas fit, vel stellae in signo Bootae.

Vs. 205. *Hoedorum*. Antiqui antequam adspiratio esset inventa, f littera utebantur, et quod nos dicimus hoedi, illi foedi dixerunt, et nos fortuna, illi ortuna, et ideo postquam inventa est, hoedi dicuntur. — *Hoedorumque dies*. Auriga signum est haud⁹¹⁾ longe a septemtrione, cuius pedem cornu tauri una stella adiungit. *Lucidus anguis*. Tres sunt angues in coelo, unus inter septemtrionem, alter Ophiuchi⁹²⁾, tertius australis, in quo crater et corvus, de quo nunc proprie dicitur.

Vs. 206. *Vectis* id est hi sunt qui vehuntur.

Vs. 207. *Ponti*, regio Asiae. *Ostriferi*, in quo ostreae multae sunt. — *Abydi*. Sestos⁹³⁾ et Abydos civitates Hellepontii, quae angusto et periculoso freto⁹⁴⁾ segregantur, vel *Abydi*, emcule sunt⁹⁵⁾, unde fit purpura.

Vs. 208. *Libra*, aequinoctium autumnale, in quo sol in libra⁹⁶⁾ sit, vernali enim in ariete. Varro scripsit, ab aequinoctio autumnali nobis serendum usque ad diem XC. post *brumam*. — *Die* pro diei. *Die* somnique antitheton, diei somnum reddidit non nocti venus enim pro somnum significat, quia per id tempus diei somno opera datur. Iulius dicit.

Vs. 209. *Luci atque umbris*, idem antitheton⁹⁷⁾ nam luci umbram noni nocti reddidit.

Vs. 210. *Exercet viri tauros*, observat praedicta, ut *taurus aratro*. *Hordea*⁹⁸⁾ usurpative tres casus tantum pluralis dicuntur. — *Serite hordea*⁹⁹⁾, nolandum, quod frumenta autumnno serenda dicat, legumina vero vere.

84) antesti f. 85) Haec tali modo in codice leguntur: Inopi genali senecto senectuti nepite lonse nectutis. 86) habundat. 87) constat. 88) Hoc voc. in cod. deest. 89) umor, in cod. ut fere ubique etiam hic. 90) susum. 91) hoc. 92) Cod.: officu. 93) esto. 94) fretu. 95) Haec in cod. sic scripta: emcule unde. 96) libero. 97) anteton. 98) ordea.

Vs. 211. *Usque sub extremum brumae*. Brumae a breviori meatu ⁹⁹⁾ solis dicta bruma finitur VIII. Kalend. Ianuar. Non ad ¹⁾ brumae finem dicit esse serendum, id est non usque ad ipsam diem, quamvis aliter scripsit Varro. — *Intractabilis, durae*. —

Vs. 212. *Et cereale papaer*, quod inter frumenta sit, vel verius, quod eo Ceres curam levaverit lugens filiam suam somno impleta. IULIUS dicit. — *Segetem*, semen.

Vs. 213. *Tegere*, seminare. — *Et iamdudum*, pro quam primum.

Vs. 214. *Dum sicca tellure licet*, i. e. antequam pluviae imminant ²⁾. — *Dum nubila pendent*, dum serenitas est. Dicit, hoc tempore serendum, quando non pluit, sed imminet pluviae.

Vs. 215. *Vere fabis*; haec faba fit, fabis vere inusitata declinatio est, at COMMIANUS ait. *Medica*, quam Xerxes ³⁾ pugnans ad Medos rapuit, vel translatio est. In Graeciam naturamque huius herbae respicit; uno enim anno seritur frequenter [et] procreatur. — *Satio*, semen. *Medica*, herbae species.

Vs. 216. *Milio*, milium nigrum est, quod ad pabulum bovum seritur. — *Venit annua cura*, medicae ostendit non esse curam.

Vs. 217. *Candidus*, non enim a capite sed dorso oritur, id est in medio sui apparere incipit, non a fronte, vel quod Aprili mense sol in tauro est. — *Auratis*, aura plenis, id est rorolentis ⁴⁾, vernum tempus significat. *Aperit*, bene aperit, quia Aprilis aperiendo dicitur.

Vs. 218. *Adverso astro*, quidam male accipiunt, sirium ardorem ⁵⁾ illum, sitium morbosque ⁶⁾ ferentem mortalibus agris; alii adverso astro ad ipsum canem referunt, sed ad solem, qui adversus intellegitur ex eo, quod contra mundum nititur, sed magis intellegere nos convenit adverso astro taurum dici, cum quo canis occidit, quia *Nigidius* ait, taurum adversum inter sidera locatum, quod posteriores eius partes, quae primi veris sunt, humidiores habentur, priores autem, ideo quia aestate existant, sicciore. IULIUS dicit.

Vs. 219. *Robustaque farra*, quia enim virium habent, quam legumina, et tempore, quo Atlantides occidunt, sunt seranda. —

Vs. 221. *Eoae*, orientes; *eoae abscondantur* id est matutino occasus faciunt, nam cum sol in Scorpione est XV. Kalend. Mai. vergiliae ⁷⁾ occidunt. IULIUS dicit. *Atlantides* id est Pleiades ⁸⁾, hoc est vergiliae, et sunt sex, quarum nomina Alcyone, Merope, Celaeno, Electra, Asterope, Taygete ⁹⁾. — *Atlantides* aliquando septem, aliquando sex videntur, in Novembri non videntur a nobis, absconduntur ¹⁰⁾ in Novembri.

Vs. 222. *Gnosia*, cretica. — *Coronae*, corona XII signis proxima corona, quia liber pater Ariadnen filiam Iovis, uxorem suam cum corona in caelo dedicavit, quam coronam Vulcanus abstulit ad uxoris insigne et inter sidera collocavit ¹¹⁾. IULIUS et GAUDENTIUS dicit.

Vs. 224. *Inevitae terrae*. Terra enim quando aratur, quasi vulnera quaedam patitur.

Vs. 225. *Maiae* id est Atlantidum, quia de illis una est Maia, una de vergiliis, sed per unam omnes intellegimus, tropus synecdoche. —

Vs. 226. *Avenis*, avenis, calamis.

Vs. 227. *Vitemque phaselum*, plurimum, abundantem ¹²⁾. Omne enim quod abundat, vi dicitur; *siliqua* ¹³⁾ genus leguminis, quod nos phaselum dicimus.

Vs. 228. *Pelusiaca*, Alexandrinae, non pretiosae, de oppido Pelusio in Aegypto, ubi lentis magna est [copia] ¹⁴⁾. Moris est poetis epitheta rebus dicere aut a loco, ubi nascuntur, aut ubi optima sunt, aut ubi plurimae. Lentis autem uti cula quidam, lens ut dens. — Pelusium Graece dictum a luto vel humore aquae et hoc oppidum apud Alexandriam Nilo irrigatur Pelusiaco, vel unum de septem ostiis ¹⁵⁾ Nili. *Aspernabere*, aspernaberis.

⁹⁹⁾ metatu. ¹⁾ Cod.: finit. VIII. K. ian. n. ad ²⁾ Cod.: imminant. ³⁾ Xerxes. ⁴⁾ Sic in cod. Fortasse pulverulentis scribere voluit. ⁵⁾ odorem cf. Aeneid. X, 275. ⁶⁾ morboq;. ⁷⁾ Cod.: est. XV. K. mai. vergilie. ⁸⁾ pliades. ⁹⁾ caugere. ¹⁰⁾ abscondantur. ¹¹⁾ Haec in cod. valde corrupta. Vide Servii Burmanniani cod. G. ¹²⁾ habundanter. ¹³⁾ siliqua. ¹⁴⁾ In cod. copia deest. ¹⁵⁾ hostiis.

Vs. 229. *Cadens*, verno tempore occidens. *Bootes* caeleste sidus, cuius occasus tarde videtur, decidit enim cum quattuor tauro, geminis, cancro, leone, quare hic primam partem occasus eius, id est cum tauro intellegi oportet, ut vere legumina seri indicentur non aestate. IUNILIUS dicit.

Vs. 230. *Ad medias*. Omnia complexus est tempora, vernum, quo legumen scriitur, autumnum, quo frumenta, et multi volunt hanc partem astrologice librasse ¹⁶⁾ Vergilium. — *Pruinās*, pruina eos matutino tempore congelatus.

Vs. 231. *Idcirco* i. e. ut serve sidera per duodena propter annum divisum in quattuor tempora, XII signa, XII menses. — *Dimensum*, ordinatum.

Vs. 232. *Mundi sol*, an mundi astra et caeli menses et sidera serva astra menses.

Vs. 233. *Zonae*, translative, nam proprie zonae in terra, sed pro parallelis eas posuit ¹⁷⁾, id est circulis.

Vs. 235. *Extremae zonae*, septentrionalis et australis. IUNILIUS dicit.

Vs. 237. *Duae*, solstitialis et australis. IUNILIUS dicit.

Vs. 238. *Via secta*, zodiacus circulus, quem nos signiferum dicimus. IUNILIUS dicit.

Vs. 239. *Ordo*, circulus.

Vs. 240. *Mundus* pro caelo, nam mundi nomine quattuor elementa continentur, ignis, aer, aqua, terra; iam definitio est nostri climatis, id est habitationis, quae a septentrione incipiens in australem desinit plagam ¹⁸⁾. ARATUS et IUNILIUS dicit. — *Ad Scythiam* dicit, cuius montes sunt Rhipaei ¹⁹⁾.

Vs. 242. *Hic vertex*, septentrio, in hac parte in septentrione arctos astrologi nullam picturam designant. — *Nobis semper sublimis*, haec pars mundi semper a nobis videtur. — *Illum* i. e. mundum.

Vs. 243. *Sub pedibus Styx*, id est axem notion, id est australem, qui nunquam ²⁰⁾ nobis videtur, sicut Boreus ²¹⁾. — *Styx*, quasi de inferis.

Vs. 245. *Circum perque duas*, circum enim et per utramque labitur, maiore cauda tangens alvoque complectens minorem in morem fluminis. — *Duas arctos, arctos oceani metuentes*, hae duae pellices lunosis fuisse dicuntur, quas postquam Iuppiter in sidera retulit, Iuno rogavit Tethin, suam nutricem uxoremque Oceani, ne unquam pateretur occidere, inde nunc metuentes dicit. GAUDENTIUS dicit.

Vs. 247. *Illic ut perhibent* et reliqua. Hic variae philosophorum opiniones. Alii dicunt, a nobis abscedentem solem ire ad antipodas, alii negant et volunt illic tenebras esse perpetuas. *Obtenta*, longa. — *Intempesta*, non apta vel profunda; medium noctis tempus ideo intempestum, quia nulli rei tempestivum est, id est aptum aut maturum, et *obtenta* iuxta Epicurum ²²⁾ dubitat de ea causa, quae nobis ortum, illis occasum.

Vs. 249. *Aurora*, sol.

Vs. 252. *Hinc*, ex ratione astrologiae etiam conclusio, nam hoc dicit, non sine causa intuemur siderum ortus et occasus, hinc universa nascuntur. GAUDENTIUS dicit.

Vs. 254. *Infidum*, periculosum. *Impellere*, navigare. — *Marmar*, aequor, mare.

Vs. 255. *Armatas, aeratas* ²³⁾.

Vs. 256. *Tempestivam*, opportunam, *evertere*, incidi. — *Tempestivam silvis evertere pinum*, i. e. quo tempore incipi debent.

Vs. 257. *Signorum*, siderum.

Vs. 258. *Parem*, verno, aestivo, autumnno, hiberno. — *Diversis*, quid tam diversum, quam aestas et hiems ²⁴⁾.

Vs. 259. *Continet*, prohibet.

Vs. 260. *Multa forent* et reliqua. Ordo est: multa maturare datur, quae forent in

¹⁶⁾ liberasse. ¹⁷⁾ paralelo es posuit. ¹⁸⁾ plaga. ¹⁹⁾ riphei. ²⁰⁾ Cod.: axē otion idē australeq; nūquam. ²¹⁾ Excidit: a nobis semper videtur. ²²⁾ epicorum. ²³⁾ Haec a recentiore manu in codice sunt adscripta. ²⁴⁾ hiēps.

serenitate celeriter properanda, nam male quidam forent esse pro [futuro tempore] 25) semper volunt, ut sit sensus: multa sunt properanda, quae maturare datur.

Vs. 261. *Maturare* id est celeriter facere. Hoc verbum duas habet significationes.

Dicitur enim maturare tarde, hoc est sensim aliquid facere, et dicitur pro velociter; hic ergo duo sensus possunt accipi, ut de velocitate ait maturare fugam. IUNILIUS dicit. — *Procedit, iudendo* dicitur extenuat 26).

Vs. 262. *Lintres* duas significationes habet; sive naves significat, sive vasa concava, in quibus premuntur uvae. IUNILIUS dicit.

Vs. 263. *Aut*, deest facit; *pecori signum*, characteres, quibus pecora signantur. — *Aut numeros impressit acereis*, tesseras, quibus frumentorum numerus signatur.

Vs. 264. *Exacuunt alii vallos*, ut *acuto robore vallos* in secundo libro.

Vs. 265. *Amerina*, urbs Italiae in Vestinis est, circa quam vimina multa nascuntur, quibus vites ligantur. IUNILIUS dicit.

Vs. 266. *Facilis*, flexibilis; *fiscina*, in qua caseum premitur. — *Rubea*. Rubi oppidum in Apulia hoc genere viminis abundans 27). IUNILIUS dicit.

Vs. 267. *Nunc torrete* et reliqua. Quibusdam videtur hic hysteron proteron esse, sed non est, quoniam Vestae sacrificium XV. Kalend. Mai. 28) celebratur, quo tempore necdum maturae segetes inveniuntur, et prius torrentur id est siccantur, inde moluntur. — *Torrete*, praeparate panem, frangite, molite.

Vs. 269. *Fas* ad homines, *iura* ad deos. — *Rivos deducere*, siccare, nam inrigare inducere dicitur.

Vs. 270. *Religio*, divina humanaque, nam ad religionem pertinent, *fas* ad homines, *iura* ad deos, qua fas divinum, ius humanum. IUNILIUS dicit.

Vs. 271. *Insidias avibus moliri*, non de aucupationibus loquitur, sed iubet a satis prohiberi, ut nihil inprobus anser. — *Vepres*, masculini generis.

Vs. 272. *Balantum*, syncope pro balantium; *mersare*, mundare, mergere. — *Fluvio salubri*, nam dicit in tertio libro scabie temptari nisi laventur 29).

Vs. 274. *Tardi*, onusti, *aselli*, asini. — *Agitator*, verberator, ab agendo dictus.

Vs. 275. *Incussum*, inconpositam molem significat. IUNILIUS dicit. *Aut atrae massam picis urbe reportat*, quia pix in agris nascitur, et in urbe retractata in agrum a plerisque reportatur. — *Incussum*, reparatum, refectum, perforatum. GAUDENTIUS.

Vs. 276. *Ipsa dies*, omnibus diebus expressit Hesiodus, quam rem iste praelibat 30). — *Ipsa dies* et reliqua. Ordo est: ipsa luna alios dies alio ordine dedit felices, sed alios aliis rebus aptos. IUNILIUS dicit.

Vs. 277. *Felices operum*, ad sumenda opera. *Pallidus*, quia pallidos facit. — *Quintam*, dicitur hic numerus Minervae esse consecratus, quam sterilem esse constat 31), unde sterilia omnia quinta luna esse nata dicuntur. GAUDENTIUS dicit. *Orcus*, infernus, quidam cum aspiratione legunt. —

Vs. 278. *Eumenides*, steriles vel propria deorum [nomina] 32). *Eumenides*, καὶ εὐφροσύνην Eumenides vocantur. — *Satae*, filiae; *nefando*, sacrilego.

Vs. 279. *Cocum* poeta [et] *Iapetum* pro gigantes. *Saeuum*, saevus multa significat, sed hic crudelis, aliquando fortem, ubi *saevus iacet Hector*, aliquando potentem, ut *saevae memorem Iunonis ob iram*. IUNILIUS dicit. — *Typhoea* 33), a loco gigas.

Vs. 286. *Et conivratos fratres*, Aloides dicit Othon et Ephialtem gigantes.

Vs. 281. *Conati* pro difficultate. *Pelio Ossam*, montes Thessaliae.

Vs. 282. *Ossae*, monti; *involvere*, ut magnitudinem exprimeret dixit. ut *totasque advolvere foces ulmos*. — *Olympum*, mons.

Vs. 283. *Pater*, Iuppiter.

25) Haec verba in cod. desunt. 26) cadendo dicitur exterrat. 27) habundans. 28) XV. K. Mai. 29) labuntur. 30) Cod.: proluba. 31) Constant. 32) Hoc voc. in cod. desit. 33) Typhes.

Vs. 284. *Septima post decimam felix*, felix quidem septima est, sed felicior decima. GAUDENTIUS dicit. — *Septima post decimam* id est XVII, aut septima sola, aut post decimam sequens septima, ut sit felix fugae, navigationi ³⁴⁾, furtis, bellis. IUNILIUS dicit.

Vs. 285. *Licia*, pluraliter, ut in bucolicis *licia circum*.

Vs. 287. *Multa adeo* et reliqua. Diligens divisio temporum; primo enim quattuor partes anni exsequutus est, deinde dies lunares, modo horas, in quas et dies noxque dividitur. IUNILIUS dicit. — *Adeo*, valde. *Nocte* nomen est; Horatius enim iunxit praepositionem, ut *de nocte latrones*; noctu autem adverbium est, ut Salustius *diu noctuque laborare*.

Vs. 288. *Eous*, oriens. — *Eous*, stella Veneris; alii Iunonis, alii Caelei et Aurorae filium tradunt, qui cum Venere pulchritudine contendit, sed magis Veneris stella est.

Vs. 291. *Quidam* pro aliquis; quidam enim persona est certa.

Vs. 292. *Inspicat*, acuit, findit, incidit ad species aristarum.

Vs. 293. *Solata*, bene solata, ut in bucolicis: *cantantes licet usque minus via laedit eamus*. IUNILIUS dicit.

Vs. 294. *Arguto*, resonanti.

Vs. 295. *Aut dulcis*; hic versus longior est una syllaba, sed sine vitio. IUNILIUS dicit. — *Fulcano*, igni; *decoquit humorem* id est uvam passam facit.

Vs. 296. *Trepiditi*, exultantis, ferventis, bullientis.

Vs. 297. *Ceres*, hic metonymice Ceres pro frumento ponitur, hic tamen ingratiorem eam reddit, quod subiungit *succiditur*. IUNILIUS dicit.

Vs. 298. *Tostas*, exostas.

Vs. 299. *Nudus ara*, iuxta Hesiodum, adeo sereno caelo, ut amictum contemnere possis; *hiems* ³⁵⁾, frigitur. — *Sere*, imperativus modus. *Ignava colono*, ignavos facit colonos.

Vs. 300. *Parto*, paratu.

Vs. 301. *Mutua concivicia*, ut Lucretius mutua inter se mortalia ineunt. —

Vs. 302. *Genialis hiems* eo quod in hieme homines ingenio suo utuntur; geniales homines ab antiquis appellati sunt, quod ad invitandum et largius parandum cibum et quae consequuntur promptiores essent. IUNILIUS dicit. — *Genialis*, voluptuosa, convivalis. *Curasque resolvit*, nam X Kalend. Februarias ³⁶⁾ frugum lustrum faciunt.

Vs. 303. *Pressae onustae*; *ceu pressae* et reliqua, ut solet sensum similitudine claudis ³⁷⁾. IUNILIUS dicit.

Vs. 304. *Coronas*, funes.

Vs. 305. *Quernas*, ex quercu colore; *stringere*, decutere. — *Quernas*, mons Macedoniae et derivativum a quercu, tamen usu magis quam ³⁸⁾ ratione, ut colornum a corylo.

Vs. 306. *Cruentaque myrta* i. e. 'de sanguine Adonis, vel quod succum ³⁹⁾ cruori similem habeant, 'vel quod belli tempore in hastilia ⁴⁰⁾ fiunt.

Vs. 307. *Pedicas*, laqueos, quibus pedes inlaqueantur.

Vs. 308. *Auritis aures* grandes habentes; *sequi* ab equis. — *Figere*, venari.

Vs. 309. *Balearis*, Baleares insulae Hispani maris, vicinae inter se, ubi primum dicitur fundae militaris usus inventus esse.

Vs. 310. *Cum nix, xaxéyaxov*. *Nix alta*, nive onusta.

Vs. 311. *Quid tempestates autumni*, verno et autumnali [tempore] tempestates fiunt, quia nec plena ⁴¹⁾ aestas nec hiems; inde in hoc confini tempestates efficiuntur. — *Sidera*, frigore.

34) navigatione. 35) Fere semper in cod.: hiemps scribitur. 36) X. K. Febr. 37) Clusit. 38) usum quæ. 39) sucum. 40) inastilia. 41) Tempore deest in cod. 42) plana.

Vs. 313. *Vigilanda* id est vigilanter et mature facienda. IUNILIUS dicit. *Ruit*, precipitatur vel intermisit. — *Imbriferum ver*, utrum perpetuum veris est epitheton, an si forte imbriferum fuerit.

Vs. 314. *Spicea* de maturis frugibus abusive dicimus, nam proprio spiceus est cum [per] folliculum id est extremum tumorem aristae [eminet] 43). GAUDENTIUS dicit. — *Inhorruit*, densata est.

Vs. 315. *Lactentia*, adhuc tenuia et lactis plena. Varro in libro divinarum dicit, deum esse lactantem, qui se infundit segetibus et eas facit lactescere. — *Stipula*, stipulam pro culmo posuit, scilicet versu tertio culmum dicitur. *Lactentia*, lactans qui lac praebet 44), lactens cui praebetur. *Turgent*, implentur.

Vs. 317. *Stringeret*, destringeret 45) et meteret, ut ubi *densas agricolae stringunt frondes*.

Vs. 318. *Omnia* pro omnium.

Vs. 320. *Sublimen* pro sublime. — *Turbine nigro*, tempestate noxia.

Vs. 321. *Ferret*, auferret 46), agitet; *hiems*, hiemem pro tempestate posuit. — *Culum*, stipula, stipulas, folia.

Vs. 322. *Aquarum*, pluviarum.

Vs. 323. *Et foedam*, passim de ea foeda.

Vs. 324. *Ex alto*, a septemtrione, ex aquilone qui altus et facit tempestates gravissimas, quia auster humilis. GAUDENTIUS dicit. — *Ruit arduus aether*, cum impetu venti et tonitruum venit.

Vs. 326. *Diluit*, diligit, dissolvit. — *Et cava flumina crescunt*, ad alveum retulit fluviorum.

Vs. 327. *Fretis spirantibus*, reciproco spiritu.

Vs. 328. *Ipsa pater*, Iuppiter, pater non addidit quorum. — *Media nimborum*, ne temporis esse fulmina crederemus et non barbarum tempestatum. *In nocte* pro tenebris vel tempestate posuit. *Corusca*, correpte ut ultima.

Vs. 329. *Fulgmina*, unum fulmen est, quod colorat, aliud quod incendit, aliud quod transfigit, aliud [quod adflat] 47) *ex quo me dicunt* 48) *pater atque hominum rex* 49) *adflaverat* 50). — *Molitur*, bene molitur, ut videatur terrere; *maxima*, tota.

Vs. 330. *Terra tremit*, quatitur, movetur. — *Fugere ferae*, passim disperguntur.

Vs. 331. *Per gentes humiles*, humiles facit. — *Humilis paror*, quod humiles facit.

Vs. 332. *Athon*. Potest adfectus ordo videri crescente numero syllabarum per aucta montium 51) nomina, quod genus et apud Homerum industrie factum invenitur, cum idem versus ab una syllaba incipit [et] usque ad quinque decurrit. IUNILIUS dicit. — *Aut Athon aut Rhodopen*, montes Thraciae duo; *Ceraunia* mons Epiri iuxta Amaticam.

Vs. 333. *Deicit*, ferit, percutit, resonat. — *Ingeminant austri*, post enim ful[mina] ventus 52) et pluvia in montibus fiunt.

Vs. 334. *Plangunt*, percutiuntur.

Vs. 335. *Caeli menses*, duodecim signa, quibus menses agnoscuntur. *Sidera*, planetas. — *Caeli menses*, quasi caeli motus et cursus. IUNILIUS dicit. *Serva*, custodi, tene, intellege. —

Vs. 336. *Frigida*, nociva et contraria. *Frigida*, satis cognitum est, Saturni stellam frigidam esse et ideo apud Iudaeos Saturni die frigidus cibos esse. *Quo stella Mercurii* 53). — *Frigida*, frigidam dicunt, quod sit glacialis, pestilis, grandinosa, atrox, permutabilis.

Vs. 337. *Quos ignis* 54) et reliqua pars Mercurii, pars Apollinis. — *Cyllenius*, Mercurius, quia in Cyleno monte Arcadiae natus esse Mercurius dicitur. GAUDENTIUS dicit.

43) Voc. in parentheses posita desunt in codice. 44) lacte praeput. 45) distringeret. 46) auferet. 47) Desunt in cod. 48) medium pater. 49) erum. *) Cf. Aeneid. II, 648. 50) per aut. io monici. 51) enim fulventis. 52) stellam mercurii. 53) quo signis.

Vs. 338. *Venerare*, mero et thure sacrificare. — *Annua*, anniversaria. *Magnae*, bene ut mutat religionem agricolis.

Vs. 339. *Refer*, reddes. *Operatus*, dans operam conviviis, cum cuncta opera compleveris sed ipsius anni.

Vs. 340. *Sub casu*, decursu vel fine. — *Sub casu*, pro occasu, ut *sualetque cadentia sidera somnos*, pro occidentia.

Vs. 341. *Mollissima vina*, dulcia, iucunda, asperitate carentia et vetustate sed ipsius anni. IUNILIUS dicit.

Vs. 342. *Densae*, subcrenentibus frondibus densantur umbrae.

Vs. 343. *Tibi*, tibi in honorem, in tuam gratiam.

Vs. 344. *Dilue*, offer, desolve. — *Baccho*, vino.

Vs. 345. *Ter*, deus numero impari⁵⁴⁾ gaudet. — *Felix*, secunda, quasi sua sponte inmolaretur. IUNILIUS dicit.

Vs. 346. *Chorus*, chorus est proprie coeavorum cantus, ut alibi chorus ille senum, hic multitudo.

Vs. 347. *Nec ante*, ordo est, antequam det.

Vs. 349. *Cereri*, habens in memoria victum priorem, quum homines glandibus vescebantur. — *Redimitus*, coronatus.

Vs. 350. *Motus*, saltationem⁵⁵⁾ aptam religioni, nec ex ulla arte venientem. GAUDENTIUS dicit. — *Inconpositos* synlipsis, quia inconposita etiam ipsa carmina intelleguntur. *Carmina*, hymnos.

Vs. 351. *Discere*⁵⁶⁾, haeret caeli menses et sidera serva.

Vs. 352. *Aestus* pro serenitatibus posuit.

Vs. 353. *Menstrua*, unde et $\mu\eta\nu\eta$ dicitur.

Vs. 354. *Cadent*, flare desinent.

Vs. 355. *Propius stabulis* est longe a stabulis.

Vs. 356. *Surgentibus*, flare incipientibus.

Vs. 357. *Aridus*, quia sicca et arida quaeque ligna facile franguntur; *aridum* pro sonanti ponitur.

Vs. 359. *Misceri* pro turbari.

Vs. 360. *Male temperat*, pro non temperat vel non abstinere, non sibi parit, id est unda furiosa.

Vs. 361. *Celeres*, celeriter. — *Revolant*, festinant.

Vs. 362. *Marinae*, ad discretionem fluvialium.

Vs. 363. *Fulicae*, quas vulgo fulliculos dicunt.

Vs. 364. *Ardea*, quasi ardua avis, quam vulgo *nosarapam*⁵⁷⁾ vocant dicta ab eo quod cum vocem emittit oculi eius ardescunt; alii putant dictam⁵⁸⁾, quod ardua crura habeat, id est alta, vel quod ardue id est alte volat.

Vs. 365. *Impendente*, imminente.

Vs. 366. *Praecipites*, utrum pro celeritate, an potius, quia sic a nobis videntur. —

Vs. 367. *Flammaram* et reliqua. Stellarum purgamenta cadentia ventum denuntiant. Fit enim hoc ex abundantia fluctuosa, quae dicitur densitas aeris, unde venti veniunt,

Vs. 369. *Concludere*, commovere, ut *ludere pendentes*. — *Plumas*, quascunque plumas, nisi forte *papas* significat, id est cardui florem plumeum, Aratus ait.

Vs. 371. *Tonat*, ubique pluit.

Vs. 373. *Legit*, colligit; *inprudentibus* pro nescientibus posuit, id est nonquam nescientibus; *offuit* totis praecedentibus signis, vel verius valde prudentibus.

Vs. 374. *Illum surgentem aërem*. *Vallibus imis*, gruces valles petunt.

54) impari. 55) saltationem. 56) Discedere. 57) quam vulgo nosarapam vocant. 58) dicto.

Vs. 375. *Aëriae*, Laetius ait aëriae primum volucres, quod alte volent. — *Fugere propter hiemis signum.*

Vs. 376. *Patulis*, patulis, apertis; *captavit*, suscepit.

Vs. 377. *Arguta*, stridula, personans. — *Lacus circumvolitavit hirundo*, aestatis signum.

Vs. 378. *Veterem*, solitam; et *veterem in limo ranae*, Modestus ait Lycios pastores, qui Latonae silitenti ⁵⁹⁾ aquam denegassent in ranas conversos, et Ovidius ait, Ceres quum Proserpinam quaereret ad fontem venisse, et reliqua. — Alii dicunt ranas per abundantiam aquae ⁶⁰⁾ extra paludes pelii et serpentibus cibos esse aut alioquin interire. GAUDENTIUS dicit. Ranas namque dicunt ad tempestatis adventum querelam ⁶¹⁾ excipere. Querela est vox muta, ut omne querelis ⁶¹⁾ impleri nemo IULIUS dicit.

Vs. 379. *Extulit ova*. Ubi frigidus est aer, terra spissescit, et si qua habet caloris semina, intrinsecus cogit, ex quo accidit, ut hieme aqua puteana calidior sit, ergo imminente pluvia frigidior aëre humus inferior vaporatur, qua propter mirum non est, si formicae, quae sub terra vivunt, ex repentino calore pluviam ⁶²⁾ praesentientes ova proferant. — *Extulit, sursum* ⁶³⁾ tulit.

Vs. 380. *Et bibit*, vulgare proverbium est. *Bibit ingens* i. e. duplex.

Vs. 381. *Arcus*. Iris enim ex Oceano bibit, i. e. pluvias repetit. — *Agmine magno*, transitive multitudinem, de corvorum multitudine dixit.

Vs. 382. *Asia*, palus; *circum*, adverbium ⁶⁴⁾. — *Asia prata* vacantur circa Caystrum fluvium, qui est in Lydia. IULIUS dicit.

Vs. 383. Ordo est: circum Asia prata dulciora in stagnis Caystri rimantur, iucunda translatione usus est; proprie rimari suos dicuntur. IULIUS dicit. — *Rimantur*, quaerunt, vel altius pascuntur, ut alibi: *rimanturque epulis*, *Caystri*, deest videas. *Caystri*, fluvii.

Vs. 385. *Certatim largos humeris infundere rores*, deest videas, hic praesagantis est non imperantis.

Vs. 386. *Nunc caput* ⁶⁵⁾ et reliqua. Sicut homines laetitiam suam verbis ostendunt, ita aves corporis gesticulatione exprimunt.

Vs. 387. *Incassum*, frustra enim humor pennarum densa levitate suspenditur, ut minime corpus pertingunt. — *Gestire*, velle.

Vs. 388. *Tum cornix* et reliqua. Notandum cornicem solam praedicere pluviam, corvus vero plures vocat denuntiat. — *Plena*, rauca eius naturam; *inproba*, ut *inprobus anser*.

Vs. 389. *Et sola*. Tum enim dat signum, cum sola est. — Posuit aves praediscere futura, quae in aëre vivunt.

Vs. 390. *Nec nocturna quidem* et reliqua. Ne puellae ignoraverunt pluviam futuram nocturna pensa recarpentes, cum viderint scintillare oleum timore pluviarum.

Vs. 391. *Testa*, lucernam pro vilitate noluit nominare, nec lychnum, ut *dependent lychni* ⁶⁶⁾.

Vs. 392. *Fungos globos*. Plinius dicit, quum frigus aëris esse coeperit, [favilla quae cum fumo solet egredi,] ⁶⁷⁾ prohibita aëris crassitudine in lucerna residet et quasdam velut fungorum imitatur imagines.

Vs. 393. *Nec minus ex imbro soles*, signum serenitatis. — *Serena*, serenum a serando ⁶⁸⁾ id est aperiendo dicitur, id est reserando.

Vs. 394. *Prospicere*, quia sicut cognoscitur caelo tempestuoso ⁶⁹⁾ serenitatem futuram, ita et sereno tempestas.

Vs. 395. *Obtussa*. Perseveravit in translatione; nam cum dixisset aciem, non obtulerant addidit. IULIUS dicit.

⁵⁹⁾ latonae sicienti. ⁶⁰⁾ habundantiâ que. ⁶¹⁾ querellam — querellis. ⁶²⁾ pluvia. ⁶³⁾ sursum, ut semper. ⁶⁴⁾ adumbium. ⁶⁵⁾ Nuncapud. ⁶⁶⁾ voluit — lycinum ut dependentes lychini. ⁶⁷⁾ In parenthesi posita ex Servio hausi. In cod. desunt. ⁶⁸⁾ serenû da serando. ⁶⁹⁾ tempestivo.

Vs. 396. *Fratri, Solis*; ergo non absurde hic videtur duo tempora dixisse, nocturnum et diurnum. IUNILIUS dicit. — *Obnoxia*, quia ab illo accipit lumen, vel pro eo quod noceat id est eclipsim dicit. IUNILIUS dicit.

Vs. 397. *Tenuia*, nebulae dicuntur, quae imminente tempestate ob nimiam levitatem vento in aëre iactantur; vel aranearum texturas dicit, quae ⁷⁰⁾ imminente tempestate per aëra rumpantur. IUNILIUS dicit.

Vs. 398. *Pennas* ⁷¹⁾ in littore pendunt.

Vs. 399. *Alcyones*, aves marinae. — *Alcyones*, Alconesci et Luciferi filius habuit uxorem Alcyonen, a qua cum prohibitus esset [et ivisset] ⁷²⁾ ad consulendum Apollinem de statu regni sui, naufragus perii; cuius corpus cum ad uxorem delatum fuisset, illa praecipitavit se in pelagus, quos Tethis ambos in aves convertit, marinaeque Alcyones vocantur. — *Solutos*, qui solvuntur, vel soluto ore i. e. nimium patenti. — Aliter: Alcyon cum sororem suam incestaret ⁷⁴⁾ et eam gladio perimere vellet, et tunc Tethis miserata eos aves marinas fecit. Alcyones omnibus nymphis dilectae sunt, nam novem diebus, quibus fetus in mari faciunt nulla aura ⁷⁵⁾, nullusque ventus consurgit, vel septem ut alius ait, tertio die pullamina excluduntur, quarto foverunt, quinto plumis vestiuntur, sexto alis emovuntur, septimo volatui ostenduntur. Quod in GLOSSEMATIBUS ⁷⁶⁾ inventi.

Vs. 400. *Imundi*, nimis ⁷⁷⁾ sordidi, quia luto gaudent. *Iactare*, deferre, proicere. — *Maniplos*, quicquid manus includit manipulus ⁷⁸⁾ dicitur.

Vs. 401. *Ima petunt*, deprimuntur ad valles.

Vs. 403. *Noctua*, avis lucis profuga, si canat post solis occasum pluviam significat. *Probus* ait; si in tectis vel in arboribus canat sero, serenitatem significat. Noctua postquam cum patre concubuit, facinus agnoscens addidit se in silvis et lucem refugit, ubi deorum voluntate in avem conversa est, quae pro tanto facinore omnibus avibus est admirationi.

Vs. 404. *Nisus* hic avis. Da sonitu Scylla avis. — Nisus Megarensium Siculorum rex, a Minoe, Cretensium rege, propter Androgei, filii sui, obitum, quem Atheniensis et Megarensis dolo circumventum occidissent graviter oppugnabatur; sed Scylla, filia Nisi, amavit Minoem, patris scilicet hostem ⁷⁹⁾ et patri dormienti ⁸⁰⁾ crinem fatalem purpureumque abscedit, ut Minoi, hostium regi, cuius amore flagrabat, daret, quoque abscisso pater perit. . . Scylla a Minoe rege non recepta, hoc genus victoriae execratur, eam in mare deiecit, et in avem, quae ciris dicitur latine vero tonsylla, conversa est; item pater eius Nisus in alitem ⁸⁰⁾ conversus est, qui parricidii exsequens poenas cirim hostili mente persequitur.

Vs. 408. *Insequitur*, ut in bucolicis: *saevus amor docuit natorem sanguine matrem*. — *Nisus*, avis.

Vs. 409. *Raptim*, velociter.

Vs. 410. *Liquidas*, apertas, puras. — *Liquidas voces*, puros cantus. In hoc versu ipsarum avium sonum vocis exprimit.

Vs. 411. *Cubilibus altis*, in alto factis.

Vs. 412. *Praeter solitum*, plus quam soliti sunt.

Vs. 413. *Strepitant*, saepe strepunt. — *Iuvat*, iucundum; *actis*, discussis, transactis, abactis.

Vs. 414. *Dulces nidos μετῶνμικῶς*; dulces nidos dicit eos, in quibus pulli sunt dulces. —

Vs. 415. *Haud equidem credo*. Proponit sibi questionem acerrimam, nam quaerit, cur homines, quos constat esse prudentiores animalibus, per se non sentiant qualitatem aëris futuri. — *Haud equidem credo*, quare cum hoc in sexto dixerit, *inde hominum pecudumque genus vitaeque volantum*; Anchises enim apud inferos loquitur, hic vero vivus poeta hoc dicit.

⁷⁰⁾ iactanter vel arenearum texturas dicitur. ⁷¹⁾ pinnas. ⁷²⁾ Desunt in cod. ⁷³⁾ consulendum. ⁷⁴⁾ sorori suae incestatur. ⁷⁵⁾ aurora. ⁷⁶⁾ glossematibus. ⁷⁷⁾ nimis. ⁷⁸⁾ manipulos. ⁷⁹⁾ ostem. ⁸⁰⁾ dormientem. ⁸⁰⁾ alietum.

Vs. 416. *Ingenium*, ingenium concessum. — *Prudentia maior*, i. e. nobis nam si hoc esset, et lucerna testa sapientior hominibus videretur, quia et ipsa habet significati-
nem suam.

Vs. 417. *Iuppiter*, imber.

Vs. 420. *Species animarum*, animorum formae. *Motus*, sic enim aër est mobilis⁸¹⁾, quemadmodum animus hominis.

Vs. 422. *Concentus*, con et cantus, id est symphonia.

Vs. 423. *Et laetae*, aëris serenitate gaudentes. — *Ocantes*, laetantes.

Vs. 424. *Solem ad rapidum*, velocem, vehementem; alii rapidum dicunt, quod humorem, de quo pascitur, rapiat. *Lunas*, noctes. — *Sequentes*, a prima, secunda, tertia vel quarta sese sequentes, vel luna solis circulos sequitur, licet ipse inferior est.

Vs. 425. *Nunquam te crastina fallat hora*, quia fida sunt signa, quae sole et luna colliguntur.

Vs. 426. Hyperbole est, qui non hora nos decipit. *Capere*, decipere⁸²⁾. *Capere*, capieris. — *Noctis*, lunae.

Vs. 427. *Reuertentis ignis*, quia postea dicturus est de sole, vel certe cum luna nova renascitur, tunc enim originem indet tollere, quam⁸³⁾ decrescendo perdidit.

Vs. 428. *Nigrum*, nigrum aëra, non nigrum cornu. *ARATUS* ait, si cornu aquilonum sit erectius⁸⁴⁾ aquilonem imminere et per eum serenum fieri. — *Si nigrum* et reliqua. Si non habuerat luna cornua et intra eam nigrum aëra videris, erit ubique pluvia et aëj. *stas*. *NIGRIVS* de ventis IIII ait, si summum corniculum maculas nigras habuerit, [in primis]⁸⁵⁾ mensis partibus imbres fore, si in imo cornu, serenitatem debemus scire.

Vs. 430. *At si virginem*, quia virgo est luna.

Vs. 431. *Ventus erit*. Ventum semper denuntiat luna rubens; ventus venit ex aëris densitate et vento luna rubescit; nota quod concitatio⁸⁶⁾ crassitudinis ventum facit. — *Phoebe* autem lunam dicit, ut solem Phoebum, ut postea *Phoebea lustrabat lampade terras*. Phoebe venit ab eo, quod est Phoebus. Sciendum, in nominibus propriis duo tantum genera fieri, ut Phoebus, Phoebe, Tullius, Tullia.

Vs. 433. *Pura*, deest est⁸⁷⁾.

Vs. 435. *Exactum ad mensem*, usque ad peractum mensem.

Vs. 437. *Glaucos*. Glaucus Polybi et Eriboeae filius, is herba⁸⁸⁾ quadam gustata immortalitatem dicitur adeptus, quae in fortunatis insulis nascitur, et deus factus est maris. *IUNILIVS* dicit. — *Glaucus*, Anthedonis filius piscator, qui aratum cepisset⁸⁹⁾ pisces, eos deposuit. Illi autem animam ex herbis receperunt et redierunt in mare. Glaucus amissam dolens praedam sese praecipitavit in undam et maris effectus est deus. *IUNILIVS* dicit. — *Panopea*, filia Nerei⁹⁰⁾, Glauci coniunx, nympha marina. *Inoo* patronymicum est a matre, ut Inous, ut alibi Ledeam et reliqua. *Inous*, Graece dicitur Leucothea⁹¹⁾, Latine mater nautica. *Melicerte*. Melicertes, Athamantis filius, quem Corinthii Palaemonem in isthmo⁹²⁾ colunt, Latini Portunum dicunt, quod portibus praesit. *IUNILIVS* dicit.

Vs. 438. *Sol quoque* et reliqua, ortu et occasu signa dabit.

Vs. 442. *Conditus* in nubem. Hic solocismus est, nam dicere debuit, conditus *in* nube, sed non hic vitium, quoniam *in* multa significat et hic *in* non in nubem conditus, ut sit vitium, sed in pro *infra*, et significat infra nubem conditus. — *Medio*, medio orbe si orbem suum fecerit cavum. *Medioque refugerit orbe*, velato refuga orbe apparuerit.

Vs. 444. *Sinister*, malus, noxius.

Vs. 445. *Sub lucem*, sub pro *prope*.

Vs. 446. *Surget*, instet, imminet.

81) nobilis. 82) decipere. 83) quem. 84) eracus. 85) Haec duo verba ex Burmanniani Servii cod. G. interposui. 86) concitaci. 87) de est. 88) scriboe filius in cerba. 89) capisset. 90) Panopiasilla neregi. 91) licothea. 92) quem corinti palimonē in istimon.

- Vs. 447. *Croceum*, cum enim tempestas futura sit, semper nascitur croceus in serenitate et significat grandinem.
- Vs. 448. *Mitis*, maturis, ut *sunt nobis mitia poma*, i. e. matura. *Defendet*, non defendet maturas. — *Pampinus* feminini generis ut *Varro harum pampinorum*.
- Vs. 450. *Hoc etiam* et reliqua. Ordo hic: hoc etiam meminisse magis, quia sol emenso Olympo ⁹³⁾ ad vesperam signa meliora sunt. — *Emenso*, transacto; emenso non proprie sed translative, dicimus emensam viam, quam ⁹⁴⁾ perambulaverimus, id est transactam.
- Vs. 452. *Ipsius*, solis, in *vultu*, in orbe. — *Vultus* non proprie, quia vultus hominum.
- Vs. 453. *Caeruleus*, color est niger. — *Caeruleus* pluviam denuntiat; *igneus euros*, breviter collecta conclusio est.
- Vs. 454. *Rutilo*, claro.
- Vs. 455. *Omnia*, ubi periculum.
- Vs. 456. *Fervere*, ferve, fervis. — *Quisquam me* et reliqua, suam ut solet personam inserit, ut alibi, *tum mihi molles sub divo carpere somnos*, ut ostendat vitandum esse periculum.
- Vs. 457. *Concellere*, solve.
- Vs. 458. *Referet*, adferet id est sol. — *Relatum*, quem adtulerat vel invexerat.
- Vs. 459. *Lucidus orbis erit*, solis scilicet. *Terrebere*, terreberis.
- Vs. 460. *Et claro*, serenifico ⁹⁵⁾, id est puro, sereno, quia est nigrum, ut *fluctusque atrosque aquilones*.
- Vs. 461. *Quid vesper*, proverbium est, nescit, quid vesper ferat. *Vesperum* pro nocte posuit, synecdoche, a parte totum. *Vehat*, adferat. — *Unde serenas*, siccas, id est pluviam non adlaturas. Conclusio est, quae haec continet, signa, quae ex stellis vel ex ventis possimus colligere, melius ex sole colligimus.
- Vs. 462. *Cogitet*, in quam se partem flectet, serenitatis ⁹⁶⁾ an pluvia.
- Vs. 464. *Ille*, sol. — *Caecos*, coniunctiones latentes, insidias.
- Vs. 466. *Caesare*, Gajo Iulio Caesare. In gratiam Augusti deflet Caesaris mortem. Constat occiso Caesare in senatu pridie iduum Martii solem fuisse defectum ab hora sexta usque ad noctem.
- Vs. 467. *Ferrugine*, sub nigra; proprie ferrugo dicitur color subniger, ut purpura.
- Vs. 468. *Inpia*, a quibus occisus Caesar. *Inpia aeternam* ⁹⁷⁾ et reliqua, ut Romani timuissent perpetuam noctem. — *Aeternam*, longam. *Timuerunt*, quia se mereri noctem sciebant, vel pro eclipsi posuit.
- Vs. 469. *Aequora ponti*, quia sunt aequora et non ponti id est campi, ut *primum ignotum ferro quum scindimus aequor*.
- Vs. 470. *Obscoeni*, diri id est, quoniam obscoena canant, quia obsint augurio. *Inportunae volucres*, id est striges et bubones, nocte gaudentes, in alienum tempus ruentes, id est videri in die, quod insolitum erat. — *Inportunaeque*, quae ad domos accedunt ⁹⁸⁾ et malum significant. *Inportunae volucres* hic epitheton est.
- Vs. 471. *Signa dabunt*. *Quotiens* et reliqua. Ordo est: Quotiens Cycloperum ruptis fornacibus effervere.
- Vs. 472. *Undantem*, flammam vomentem ⁹⁹⁾.
- Vs. 473. *Flammaramque globos*, malum omen, quoniam non fumos sed flammam emergit. — *Liquefactaque volvere saxa*, volvendo liquefacere.
- Vs. 474. *Germania*, bene Germania, quam vicerat Caesar, ut eo occiso in rebellionem videretur exurgere.
- Vs. 475. *Insolitis* id est, quia nunquam ante in Alpibus fuit, vel quia maior solito.

⁹³⁾ Haec turbate in codice sic leguntur: sol evehente ad. ⁹⁴⁾ dedimus enim sã uia quã.
⁹⁵⁾ serenifico. ⁹⁶⁾ serenitati. ⁹⁷⁾ terram. ⁹⁸⁾ accidunt. ⁹⁹⁾ vomantem.

Vs. 477. *Pallentia*, ut Lucretius ait, pallidum Homerum ad Ennium venisse et loquutum illi hexametris antea Latina lingua inauditis.

Vs. 478. *Sub obscurum noctis*, auget terrorem tempus nocturnum.

Vs. 479. *Infandum*, aut quia loquutae sunt infandum, aut id quod dixerunt, infandum fuit. — *Manes* id est *annes* non dii; *dehiscunt*, aperiantur.

Vs. 480. *Ebur aeraque sudant* i. e. eburna et aenea simulacra sudant, metonymia, signa laboris futuri.

Vs. 481. *Inano*, magno, si supra modum crescat damnum indicat.

Vs. 482. *Fluviorum rex Eridanus*, rex sive quod in eum flumina multa intrant ex Alpibus, vel quod eius simulacrum in caelo sit receptum, ubi enim Eridanus sit, multi errant. Eusebius *) ipsum esse Rhodanum propter magnitudinem et cursum rapidissimum, Ctesias¹⁾ hunc in India esse affirmat, vel Choerilus²⁾ in Germania, in quo fluvio Phaëton³⁾ extinctus est, vel Ion in Achaia, sed Virgilius Padum dicit, cuius inundatio sit prodigiosa; vel rex quod apud inferos habetur, ut in sexto *plurimus Eridanus per undam volvitur annis. Rex fluviorum* id est per Italiam, vel certe per totum orbem.

Vs. 484. *Tristibus*, tristitiam merentibus.

Vs. 485. *Cruor cessavit*. Ordo est: nec cruor cessavit. *Et alte* sinlimps est, ut alibi *det motus inconpositos*.

Vs. 486. *Resonare lupis ululantibus urbes*, ad quas lupis non esset accessus.

Vs. 487. *Sinistro*, sinistro *), sereno.

Vs. 488. *Cometae*, stella lugubris, quae velut comam luminis ex se fundit. Haec dum visa fuerit, imperii mutationem significat.

Vs. 489. *Ergo inter sese paribus*, Lucanus pares aquilae.

Vs. 490. *Iterum*, quia primum ibi a Pompeio et Caesare, postea a Bruto et Cassio contra Antonium et Octavianum pugnatum est. *Philippi* *) campi Macedoniae, vel ubi Romani primo victi sunt a Philippo rege. — *Philippi* civitas Thessaliae, in qua primo Caesar et Pompeius, postea Augustus et Brutus dimicaverunt. *Philippi urbs* et campi Macedoniae.

Vs. 491. *Nec fuit* et reliqua, quasi exclamatio ad deos. — *Nostro*, Romano.

Vs. 492. *Emathiam*, mons; Emathiam ab Emathione Iovis et Electrae filio pars Macedoniae et Thessaliae continens. — *Haemi*, mons Macedoniae *).

Vs. 495. *Ezesa*, consumpta. — *Scabra*, inde scabies. *Rubigine*, rubigo vitium rodens ferrum vel segetes.

Vs. 496. *Inanes*, vacuas, tunc inanes sunt galeae, quoniam non tegunt capita, ut ibi *galeam ante pedes protecit inanem Ascanius*.

Vs. 497. *Grandia*, bene grandia esse, ut grandiores viros fuisse ostendat, sicut ibi, *qualia nunc hominum producit corpora tellus*.

Vs. 498. *Dii patrii*, qui praesunt singulis civitatibus, ut Minerva Athenis, Iuno Carthagini. *Indigetes* *) a Latinis, qui a Graecis enchorii *) dicuntur; alii dicunt, ex quibus Nigidius, omnes deos indigetes cognominari, quia nullius indigent, alii indigetes proprie interpretantur, quorum propria nomina ignorantur. — Alii indigetes proprie sunt dii ex hominibus facti, quasi in diis agentes abusive ut Aeneas et Romulus. — *Vestaque mater*, ut physici, terra est. Cur a Vesta Tiberim et Romani servari dicit, cum urbs Romana in tutela *) sit Martis? Ne hostes scirent, cui deo Romani *) servirent, quia verum nomen, quod urbi est, sacrorum lege prohibitum est scire, quod ausus quidam tribunus plebis nuntiare crucifixus est.

Vs. 500. *Hunc Augustum*. — *Iuvenem*, bene iuvenem, ut ostendat clare, qui hac [aetate] tantum possit¹⁰⁾.

*) In cod.: euseb.; 1) Thesias. 2) choerulus. 3) feton. *) Cod. bis: sinistro. 4) philippis et cspi. 5) mons cedoniae. 6) indigites. 7) ennichi. 8) tutela. 9) roma inser-virent. 10) ostendū dar 5 quia hac tantum.

Vs. 502. *Laomedontea*. Laomedon pater Priami quid Laomedon te Troia morti sunt Accius docet. Iuppiter Dardanum genuit, Dardanus Troum, Trous Assaracum et Ilium Ganimedemque, Capis ex Assaraco salus, qui statuit Pergamum, Laomedon Priamum et Anchisem edidit. *Periuria*, tam longe repetit ¹¹⁾ bellorum civilium causas, ut nihil aliud populus Romanus commisisse videtur nisura numinum dignus bene plura dixit periuria, quia Herculi propter Hesionam, Apollini et Neptuno propter muros. — *Luimus*, solvimus. Horatius ait: *maiorum in meritis luis periuria Troiae*. Nunc excusat Augusti tempora et eum dicit suis viribus compensare tanta damna reipublicae, quae ex maiorum vitiis descendisse ¹²⁾ confirmat.

Vs. 503. *Regia*, regina. — *Caesar*, o Caesar.

Vs. 504. *Incidet*, vult te in caelum tollere et te adhuc terrenis laudibus interesse invidet. — *Triumphos*, fit triumphum et triumphus.

Vs. 505. *Quippe ubi fas versum atque nefas*, apud homines, qui spernunt licita petentes illicita.

Vs. 506. *Aratro*, bene qui scribit georgica dolet, nullum aratrum in honore haberi ¹³⁾.

Vs. 507. *Abductis* ad bella.

Vs. 508. *Curvae antitheton* ¹⁴⁾ reddit. — *Rigidum*, rectum, falces conflantur in ensem, non ut Esaias dixit.

Vs. 509. *Hinc*, id est undique bellum. Euphrates, orientis fluvius; Euphrati enim non Rhenum reddit, sed Germaniam, ut ait *Ararin Parthus bibet aut Germania Tigrim*. — Germania occidentis provincia, quae est trans Rhenum.

Vs. 510. *Vicinae* et reliqua, per hoc omnem orbem dicit in arma ¹⁵⁾ raptum et tam longinquae quam vicinae urbes inter se arma ferunt.

Vs. 511. *Mars impius*, propter bella civilia, ut *impius haec tam culta novalia miles habebit* ¹⁶⁾.

Vs. 512. *Carceribus*, ianuis. Ennius ait: *cum a carcere fusi currus cum sonitu magno permittere certant*.

Vs. 513. *Addunt in spatia*, propria vox circi; equi enim cursus spatio addere dicuntur.

Vs. 514. *Fertur equis auriga*; hoc vult dicere, rempublicam habere bonum imperatorem, sed malis praeteritorum temporum fertur, ut auriga equis. Adtendendum est, librum parabola finitum esse. — *Neque audit*, translatio. TITUS GALLUS de tribus commentariis GAUDENTIUS haec fecit.

Liber II. georgic.

Hic liber consitus dicitur, ubi de vitibus tractatur.

Vs. 1, *Hactenus arborum* ¹⁾ et reliqua. Mire iteravit illum versum, *quid faciat laetas vegetes*. — *Hactenus* adverbium temporis et significat *hucusque*, tamen alii dicunt *tenus* et *haec*, ut *crure tenus*, sed melius unam partem dici. *Et sidera caeli*, pleonasmus est, non enim alibi ²⁾ sidera, nisi in caelo sunt. — *Hactenus*. Notandum quod hic tantum prioris operis meminerit, cum in ceteris georgicorum libris nullam ³⁾ mentionem faciat. Hic versus ad finem primi libri haeret. Hic ellipsis ⁴⁾ est *de*, est enim, loquutus sum, sive con-

11) appetit. 12) discondidisse. 13) in honorem habere. 14) antiteton. 15) armorum. 16) habent.

1) arborum. 2) ubi. 3) nullus. 4) emllipsis.

prehendi, vel verius cecini, ut infra canam, et quia in primo libro dixit de temporibus et terris et de tempestatibus, ideo dicit *hactenus*. Quare cum de vitibus ⁵⁾ debuit dicere [de] arboribus coepit ⁶⁾? Quia in Italia in arboribus pendent vineae, id est in ulmis, et non possunt vites esse, nisi prius fuerint arbores, vel *arborum*, quia de arvis dicit, sed *b* loco ⁷⁾ ponitur.

Vs. 2. *Bacchus*, deus, Bacchum, vinum. *Nunc te Bacche*, uvarum inventorem pro avis posuit, quem veteres Liberum patrem dixerunt, nam licet de aliis arboribus, praecipue de vitibus dicit. Notandum, quod hic Virgilius omnium ferarum arborum et virgultorum Liberum ⁸⁾ praesidem dicit.

Vs. 3. *Virgulta* pro infelicibus arboribus ponit, quibus in Italia vites arboribus cohaerent. — *Tardae*, res enim diu duratura tardius crescit. *Olivae*, oliva arbor.

Vs. 4. *Pater*, Liber pater, pater licet generale sit, quia omnium deorum, tamen proprie Libero. *O Lenaeae pater*, Lenaeus Liber pater dictus, quod leniat, ut igni novo abundantiam pascit. — *O Lenaeae ἀπὸ τοῦ ληνῶς* ⁹⁾ id est a lacona dicitur, quoniam natus est dixit ab eo quod mentem deleniat propriam Libero patri; non praecedit ¹⁰⁾, nec enim potest Latinam etymologiam ¹¹⁾ Graecum nomen recipere.

Vs. 5. *Pampineo*, ut nemus frondeum, frondosum. *Autumno*, autumnum pro autumnum tempore posuit.

Vs. 6. *Labris*, doleis.

Vs. 7. *O Lenaeae*, iucunde, lenis. — *Musto*, mustum numero singulari tantum, ut vinum, licet Ovidius *musta* dixit.

Vs. 8. *Tingue novo necum*, tragica gravitate deposita fave novum opus agreste ¹²⁾. *Deceptis*, celeriter abstractis.

Vs. 9. *Principio arboribus* et reliqua. Tria genera arborum nascentiarum sunt, aut sua sponte nascuntur, aut ex seminibus fortuito iacentibus surgunt, aut ex radicibus pullulant, nam cetera usus invenit favente natura.

Vs. 10. *Cogentibus*, laborantibus.

Vs. 11. *Sponte*, modo ¹³⁾ habet genus, quo caret adverbium. *Veniunt*, crescent. — *Sponte sua veniunt*, proprie dixit de his, quae sponte sua generantur. *Campos et flumina*, ostendit ¹⁴⁾ loca, in quibus sponte nascuntur, id est humida, nam mater omnium rerum et creatrix seminum aqua est. —

Vs. 12. *Curva*, epitheton perpetuum, nam omnia flumina curvata. *Lentae*, flexibiles. — *Molle siler*, notandum neutrum genus in arboribus, quod admodum rarum est.

Vs. 13. *Glauca*, glaucus color est ferrugineus, quia subniger. *Caentia*, pro cana, participium pro nomine posuit, quod participium a verbo *cano* venit. — *Glauca caentia* et reliqua. Locum salicum pro ipsis arboribus posuit; bene autem *glauca* et *caentia*, nam salix una parte alba est, ab altera viridis. Sane *κακήμενον γλαυκα καεντία*.

Vs. 14. *Pars autem posito*, quacunque ¹⁵⁾ ratione projecto vel ab avibus, vel hominibus. — *Pars surgunt*, ut *pars* in frusta ¹⁶⁾ secant, solocismus.

Vs. 15. *Nemorunq; lovi* et reliqua. Ordo est nemorum maxima, hoc est aesculus vel lovi consecrata quercus, et ideo maxima, quod virtute nulli arbori cedit ut nulli deo Iuppiter.

Vs. 16. *Aesculus*, aescendo ¹⁷⁾ dicta. *Aesculus* et reliqua. In Epiri regione in templo lovis quercus erant, ex quibus columbae futura ¹⁸⁾ hominibus praedicabant. — *Habita*, credita, existimata. *Grais*, id est Graecis, quasi Italus dicit.

5) divitibus. 6) dicere arboribus coeperit. 7) librum. 8) In cod.: ΑΠΟ ΘΗΣΑΛΛΩΣ.
9) Haec omnia inde a vv. id est a lacona immutata reliqui. Alia inesse videntur, atque ea, quae in Servio leguntur. 10) potest in latinam etimologiam. 11) Cod.: ἀγρῆσται. Noleat accusativus cum v. favere coniunctus. 12) nondum. 13) ostendit. 14) quasi cum. 15) frustra. 16) Voluit scribere: escando? 17) futuro.

Schulnachrichten.

A. Chronik des Gymnasiums.

In dem Schuljahre von Oftern 1851—1852 ist vielerlei für das Gymnasium und die Realschule Heilsames geschehen. Es wurde die Localität, in welcher bis zum vorigen Jahre die Stadtschulen Unterricht erhalten hatten, für das Gymnasium gewonnen, und nach einer notwendigen Ausbesserung derselben die Quinta, welche bisher in einem von dem Gymnasium entfernten Raume Unterricht erhalten hatte, in dieselbe verlegt. Ferner wurde dem Maler Schön einstweilen für ein Jahr übertragen, wöchentlich zwei Stunden Unterricht im Modelliren in der ersten Realschule zu ertheilen, und zugleich wurde auch den Schülern der obren Gymnasialclassen erlaubt, diesen Unterricht zu benutzen, was sie auch zum Theil thun. Dann wurden von Michaelis an die Schüler der ersten Realschule zwei Stunden durch Dr. Sigismund in der englischen Sprache unterrichtet, und dafür kamen zwei Stunden lateinische Grammatik in Wegfall, welche diese Schüler mit der vierten Gymnasialclassen zusammen genossen. Endlich wurde, um den älteren Schülern auch im Winter Gelegenheit zu kräftigeren körperlichen Bewegungen bieten zu können, nicht nur ein Schwiegel (Vollstirbode), sondern auch einige andere für das Turnen in engerm Raume passende Geräthschaften angekauft. In anderen Beziehungen war dagegen das zu Ende gehende Schuljahr ein ziemlich ungünstiges, indem nicht nur mehrere Schüler besonders der obren Classen während desselben, vorzüglich im Herbst und Winter, von Krankheit befallen die Schule nicht besuchten, sondern auch mehrere Lehrer dann und wann durch Krankheit gehindert die ihnen zugetheilten Lektionen nicht geben konnten.

Das Schuljahr begann am 28. April mit dem Sittenseste, an welchem der Director über die Mittel sprach, welche den Sieg über die Schwierigkeiten im Streben nach den höchsten Erleichtern können. Der Abiturient Ernst Gräf aus Ludolfsstadt sprach über den Besitz Venezuelas durch die Familie Welser, und der Abiturient August Wohlfarth aus Kirchbasel trug selbst verfaßte Verse über den Satz: Freiheit nicht ohne Gesetz, vor. Der Martinstag wurde durch eine Gedächtnisfeier begangen, bei welcher Professor Klufmann in einer Rede eine Vergleichung von Luther und Erasmus von Rotterdam anstellte und der Primaner Gutheil aus Ludolfsstadt über Luthers Verhalten in Gefahren sprach. Zu der sechsundachtzigsten Feier des Sommerischen Nedaectes, welche am 22. September stattfand, lud der Director durch ein Programm ein, in welchem er über die Sammlung der Briefe Joh. Friedr. Gronovs in der Baseler Bibliothek handelte. Außer dem Director hielten bei dem Feste Neben die Primaner Ernst Dertel aus Blantenburg und Ernst Mohr aus Oberweißbach und die Secundaner Hugo Kirchner aus Ludolfsstadt und Joh. Friedr. Karl Beck aus Göttingen. Am 20. December fand zum Schluß des Jahres eine Feier statt, bei welcher der Director eine kurze lateinische Einleitungsrede hielt, der Primaner Albert Wiemann aus Frankenhäusen eine französische Rede über das Leben und den Charakter Cato's von Utica, der Primaner H. Bamberg aus Ludolfsstadt eine lateinische über Abbanus Maurus und seinen Einfluß auf das deutsche Schulwesen und der Secundaner Oskar Knauth aus Delamünde eine deutsche über die Verrückung der deutschen Grenze im Westen hielt.

Uebersied trugen deutsche Gedichte vor J. K. Fr. Hesse aus Oßlingen, Robert v. Kettelhodi aus Ludolstadt und Heinrich v. Gleichen aus Ludolstadt. Wir hatten bei dieser Gelegenheit die Ehre, in dem Gymnasium den Herrn Geheimen Rath und Ministerpräsident v. Wertrab und die Herren Geheimen Regierungsräthe G. v. Bamberg, Minister für Kirchen- und Schulsachen und K. v. Kettelhodi, Minister der Finanzen, zu begrüßen.

Das Turnen wurde auch in diesem Jahre unter der abwechselnden Aufsicht der sämmtlichen Lehrer in dem hinter dem Gymnasium gelegenen Garten anfangs fleißig, aber nach und nach etwas nachlässiger betrieben. Die Jugend schreut eben wenigstens zum Theil gar sehr die Anstrengung. In dem Winter wurde zuweilen unter Aufsicht des Directors in einer passenden Räumlichkeit voltigirt. Zum Johannistag fand nach Gebrauch eine Excursion statt. Die Realschüler machten unter Leitung des Dr. Sigismund und Collaborator Regensburger eine Reise über Schwarzburg nach Neuhaus und Kogbütte und lernten dabei die Porzellan- und Glasfabrication, die Eisengießerei und das Frischen, und in Meuselbach die Fabrication der Schwächeln kennen. Die andern Schüler gingen über Schwarzburg nach Blankenburg und über den Greifenstein und Zeigerheim nach Ludolstadt zurück.

B. Lehrerkollegium.

Die Lehrer sind noch dieselben wie im vorigen Jahre. Obgleich nun einzelne derselben durch Krankheit längere oder kürzere Zeit litten, so erfuhr doch der Unterricht keine wesentliche Unterbrechung, da die andern Lehrer zu ihrer großen Anzahl Stunden sehr bereitwillig auch noch die des Erkrankten übernahmen. Besonders mußten die französischen Stunden, welche Professor Gascard ertheilt, besetzt werden, da dieser Colleague schon im October seine Lecturen für 14 Tage aussetzen mußte und vom 21. November an so bedeutend an einem Brustübel erkrankte, daß ihm die Arbeit des Ertheilens des Unterrichts gänzlich unterlag. Um nun den französischen Unterricht nicht leiden zu lassen, übernahmen seine Stunden in Prima und Secunda der Director, in Tertia Professor Wächter, in Quarta Professor Klufmann, in Quinta Dr. Hörcher, in der ersten Realclassen zum Theil Dr. Sigismund und in der zweiten Realclassen Dr. Hercher.

C. Statistisches.

Fünf Primaner, welche auf Universitäten abgehen wollten, wurden, nachdem sie vorher unter Aufsicht der Lehrer schriftliche Arbeiten gemacht hatten, am 4. April vor der Prüfungscommission geprüft und es erhielten in den wissenschaftlichen Fächern die Censur gut vorbereitet (1°) Carl Hermann Streibhardt aus Ludolstadt und Friedrich August Wilhelm Müldener aus Hottleben, von denen der erste in Jena Jurisprudenz, der zweite in Göttingen Philologie studiren wollten; die Censur ziemlich gut vorbereitet (2°) erhielt Ernst Gräs aus Ludolstadt, welcher in Jena Medicin studiren will; die Censur mittelmäßig vorbereitet (2°) August Wilhelm Woblfarth aus Kirchbasel, der sich in Jena dem Studium der Jurisprudenz widmen wollte, und die Censur schwach vorbereitet (3°) August Karl Hugo Bismann aus Oßlingen, welcher ebenfalls in Jena Jurisprudenz studiren wollte. Im sittlichen Betragen erhielten die vier Erstgenannten die Censur lobenswerth (1), der letzte dagegen die Censur tadelnswert (3).

Für den Eintritt in das Gymnasium und die Realschule wurden 20 Schüler examinirt. Von diesen kam einer nach Prima, einer nach Secunda, zwei nach Tertia, drei nach Quarta, acht nach Quinta, vier in die zweite Realclassen, und einer mußte wegen mangelnder Vorkenntnisse abgewiesen werden. Aus Prima ging noch vor dem Examen Carl August Hugo Duerkhardt aus Jena ab, um ein Examen für den Eintritt in ein Königl. Preuß. Gymnasium zu machen. Nach erfolgter Befragung bestand

Prima aus 20, Secunda aus 17, Tertia aus 15, Quarta aus 17, Quinta aus 22 Schülern, die erste Realclassen aus 10, die zweite Realclassen aus 13 Schülern.

Von den Primanern verließ R. E. Hopp aus Oberweißbach zu Michaelis das Gymnasium mit gutem Zeugniß, um in Jena Chirurgie zu studiren, und Conrad Jese aus Altenburg ging im Februar ab, um sich in Altenburg einen Gramen zu unterziehen. Aus der ersten Realclasse wanderte im Sommer einer nach America aus, einer wurde Kaufmann, und im Februar lebte einer in das väterliche Haus zurück, um sich für Forstwissenschaft auszubilden. Die zweite Realclasse verließ zu Michaelis ein Schüler wegen Familienverhältnissen, einer wurde in dieselbe von außen neu eingeführt und einer trat aus Tertia ein. Die Gesamtzahl der Schüler ist jetzt 109.

D. Unterricht.

I. Prima.

Hauptlehrer der Director.

a) Religion: 1) Christliche Glaubenslehre nach Niemeyer, 1 St., 2) Paulus an die Philipper und den Brief an die Römer im Urtext gelesen, 1 St., Prof. Wächter.

b) Hebräisch: Gelesen, analysirt und zum Theil auswendig gelernt wurde Exod. 1—4, 12—15, 19, 20, Numer. 6, Deuter. 4, 31, 34, Josua 1, 2, 9, Jud. 4, 13—16, Jes. 1, 5, 6, 9, 12, 14, 40. In das Hebräische übersetzt wurden einzelne Stücke des neuen Testaments. Derselbe.

c) Philosophische Propädeutik, empirische Psychologie und Logik, 1 St., der Dir.

d) Griechisch: 1) des Sophokles *Nias* und des Euripides *Medea*; aus Sophokles wurde Einzelnes auswendig gelernt, 3 St. 2) Des Demosthenes *Olynthische Reden* mit einer Einleitung über die Zeitgeschichte; *Thukydides II*, 1—58, 3 St. Homers *Iliade* Buch 8—13 wurden von den Schülern zu Hause gelesen und in der Schule nur kurz repetirt. 3) Griechische Grammatik des zusammengesetzten Satzes zum Theil nach Buttman *§. 134—144*, und *Exercitia*, schriftlich und mündlich aus dem Deutschen und Lateinischen, 1 St., der Director.

e) Lateinisch: 1) *Ciceros Tusculan. Untersuchungen*, *Bch. 1* u. 2, 1—10, und *Scat. II*, 5, 6. *Epistol. I*, 1—71, 3 St. 2) *Horazens Oden*, *Bch. 1* u. 2, 1—10, und *Satir. II*, 5, 6. *Epistol. I*, 1—15. Einzelnes wurde auswendig gelernt. 3 St. 3) *Ertemporalien*, mündliche und schriftliche Uebersetzungen nach Weber, 2 St., Prof. Dbbarius. 4) *Lateinische Disputirübungen*, 1 St.), der Director.

f) Französisch: 1) *Exercitien und kleine Aufsätze*, 1 St. 2) *Histoire de Charles XII. par Voltaire*, 1 St., erst Prof. Gascard, dann der Director.

g) Deutsch: Geschichte der deutschen Litteratur von den ältesten Zeiten bis zum Untergang der höfischen Kunstdichtung und Entstehung des Volksthumlichen in der Litteratur, 1 St. 2) *Erklärung neuerer deutscher Dichter*, zuletzt Goethes *Söh von Verlichingen* mit Rücksicht auf die verschiedenen Bearbeitungen, 1 St. 3) *Declamation* und freie Vorträge über selbstgewählte meist

*) Es wurde über folgende Sätze disputirt: *Ut homines faciunt tempora, ita tempora homines.* — *Ubi bene, ibi patria.* — *Vulgus veritatis pessimus interpres.* — *Pluris est oculatus testis unus, quam auriti decem.* — *Amicus certus in re incerta cernitur.* — *Duo quum faciunt idem, non est idem.* — *Qui poetas interpretari aggreditur, is ipse quodammodo poeta sit necesse est.* — *Qui vitia odit, homines odit.* — *Res bellicae non sunt maiores urbanis.* — *Errant, qui negant, beatum esse posse, qui alicui rei inserviat.* — *Res bellicae non sunt raro emendantur hominum mores.* — *Non scholae sed vitae discimus.* — *Beneficium non est, quod cui facies non placet.* — *Fortuna apud homines plus quam consilium valet.* — *Fatetur facinus is, qui iudicium fugit.* — *Nusquam est, qui ubique est.* — *Plus valet creditio publica, quam domestica.* — *Omnia nostra, dum nascuntur, placent.* — *Pax diuturna nocet.* — *Quanto melior eris grammaticus, tanto melior theologus.* — *Bonarum rerum consuetudo est pessima.* — *Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc, sciat alter.* — *Beneficium accipere est libertatem vendere.* —

historische Stoffe, 1 St.*). 4) 22 theils größere, theils kleinere deutsche Aufsätze; die größern wurden alle von dem Lehrer sorgfältig zu Hauße corrigirt, 1 St.**), der Director.

h) Geschichte: Vom Ende der Kreuzzüge bis zum Westphälischen Frieden, nach Ellendt's Lehrbuch, S. 330—434, 2 St., Prof. Klusmann.

i) Mathematik: 1) Arithmetik, algebraischer Cursus, diophantische, quadratische, kubische Gleichungen, lardaniische Formel, 2 St. 2) Geometrie, Stereometrie und Kegelschnitte, 2 St., Collaborat. Regensburger.

k) Physik: Bewegungsgeetze fester Körper, trospbarer und expansibler Flüssigkeiten, Schall, unwägbar Potenzen, Wärme und Licht nach Muntle's Lehrb. bis §. 112, 2 St. Derselbe.

II. Secunda.

Hauptlehrer Professor Dr. Döbberin.

a) Religion: 1) Einleitung in die apokryphischen Bücher des alten Testaments und in die Bücher des neuen Testaments, nach Niemeyers Lehrbuch; Gesangbuchlieder wurden auswendig gelernt mit Rücksicht auf die kirchliche Zeit, 1 St. 2) Christl. Religionsgeschichte vom Anfang bis auf die Reformation, nach Niemeyers Lehrb., 1 St., Professor Wächter.

*) Die Stoffe, über welche frei gesprochen wurde, sind folgende: Elisabeth von England. — Benjamin Franklin. — Die Jungfrau von Orleans. — Charakterist des großen Cöursfürsten. — Diogenes. — Die Wahrheit thronet mit sicherer Wage im Bollwerk der Feigheit. — Konradin der letzte Hohenstaufe. — Washington. — Theodor Kdner. — Job. Reimb. Herter. — Hans Sachs. — Job. Chr. Götter. — Hat man in den punnischen Kriegen für Rom oder Kartbago Partei zu nehmen. — August der Starke. — Ferdinand. v. Schill. — Ulrich von Hutten. — Moses Mendelssohn. — Die Eroberung von Konstantinopel. — Moriz von Sachsen. — Wallenstein. — Franz von Sickingen. — Andreas Gryphius. — Folgen der Kreuzzüge. — Charakterist Panubais. — Karl I. — Savanarola. — Die Gracchischen Unruhen. — Vinne's Leben und Verleuste. — Ulrich von Würtemberg. — Otto der Große. — Struensee. — Die gehaltenen Vorträge wurden zunächst von 2 Schülern und dann von dem Director beurtheilt.

**) Die behandelten Aufgaben sind folgende: Ueber den watersländischen Enthusiasmus, in Form einer Rede. — Darstellung der Begebenheiten um Priolo, nach Ludovides bearbeitet. — Die Keitbung allein thut freilich nichts zur Sache, sie ist aber auch nicht so gleichgültig, als man denkt; sie steht in unmittelbarer Verbindung mit Gesetzen, Formalitäten und Zwangspötern, die eine Hölle in den Charakter bringen, deren Spur zeitweilig unauflöslich bleibt. — Die Menschen fürchtet nur, wer sie nicht kennt; und wer sie meidet, wird sie bald verkennen. — Bei großen Begebenheiten, die das Schicksal der Welt ändern sollen, herrscht eine Fatalität, die selbst den Klügsten die Augen schließt. (Niebuhr). Je dichter der Rebel um uns, also nicht über uns ist, desto leichter sinkt er. (Jean Paul). — Für ein edles Herz verarmt der höchste Werth der Gabe, wenn sich kalt der Geber den ihr lehrt. — Spiel und Ernst trennt stets ein gewagter, kurzer, feiner Einschnitt nur. (Platen). — Es ist schwerer dem Verblendeten die Kappe von den Augen zu ziehen, als ihn nähern zu erhalten. (Gaudy). — Nicht nach der Zeitabtheilung des Lebens, — nach Wochen, Monden, Jahren, — läßt sich des Lebens Dauer berechnen, sondern nach den Stigmen, nach den tiefen Einschnitten, die die Leiden im blutenden Herzen hinterlassen. (Gaudy). — Frei von Lael zu sein ist der niedrigste Grad und der höchste, denn nur die Ebnmacht führt über die Größe dazu. — Lust und Liebe sind die Stütze zu großen Thaten. — Ein Zeglicher muß seinen Helben wählen, dem er die Wege zum Dömp hinaus sich nacharbeit. — Einen Helben mit Lust pressen und nennen wird jeder, der selbst als Kühner tritt; die Menschen Werth kann niemand kennen, der nicht selbst sich' und Kall' erlitt. — Bunt an einander Greibtes ergötzt zwar, doch es ermüdet bald; Einsachheit erquid ewig das Auge des Geists. (Platen). — Das ewig Niedere, das Gemeine läßt uns nicht mehr fort aus seinen ruhigen Händen. Wenn es uns einmal nur berührt. (Gupfow). — Vollenden muß ich! Sie richten nach der That; der Wille ist nur die Puppe für den bunten Schmetterling; siegel er nicht aus, so saulen beide. (Gripentert). — Doch wisse, Glück schwellt Rath zum Uebermuth; Wer neumannenzig von dem Glück gewohnt, Erbitzt sich, daß es bündert nicht gewesen. Und wehrt und leidet und wirmt. Warum nicht bündert? — Es ist eine Eigenheit des menschlichen Characters, daß wir alles, was uns zu thun oder zu lassen unangenehm ist, dadurch in seiner mahnenden Nothwendigkeit herabstimmen wollen, daß wir die Motive derer, die uns zum Guten auffordern, verdächtigen. (Gupfow). — Verlorne Stunden bei guten Verträgen sind verlorne Tage, verlorne Tage verlorne Jahre. (Gupfow). — Nichts kränkt mehr als die Anmaßung des Unwürdigen, der sich gegen den Würdigen auflehnt. (Niebuhr). — Die Keuchschicht raubt dem Menschen die Hälfte der Jugend, aber völlige Freiheit zu thun was er will pflanzt doppeltes Kaster. Im Besitz der Beherrschung erlaubt man sich Alles. (Niebuhr).

b) Hebräisch: 1) Grammatischer Cursus nach Gesenius und Maurer über die Formenlehre; die erste Abtheilung las alle, die zweite Abtheilung ausgewählte Stücke aus Maurer. 2) Uebersetzen aus dem Deutschen in das Hebräische nach Brückners praktischem Hülfsbuch zur method. Einübung d. hebr. Gramm., 2 St. Derselbe.

c) Griechisch: 1) Homers Odyssee, Bch. X u. XI, 1—260. Auswendig gelernt wurde Bch. X, 1—442, 2 St. 2) Des Isokrates Archidamos und Areopagitikos §. 1—42. 3) Griechische Grammatik nach Buttman §. 129—139. Griechische Schreibübungen und mündliches Uebersetzen von Beispielen, Auswendiglernen von Disfurts Griech. Vocabularium S. 1—51 und S. 101 bis Ende, 2 St. Der Director.

d) Lateinisch: 1) Virgils Aeneis 4 und 5, und Eklog. 1, 3, 4, 3 St. 2) Salusts Jugurtha 1—46; Cicero's Cato major und die 4. Catilinar. Rede. Einzelne Capitel wurden auswendig gelernt, 3 St. 3) Lateinische Grammatik nach Zumpt, 1 St. 4) Prosodie und metrische Übungen, 1 St. 5) Correctur der Exercitien nach Süpfler nebst mündlichem Uebersetzen und Sprechübungen, 2 St. Professor Dbbarius.

e) Französisch: Französische Grammatik und Schreibübungen. 2) Guillaume Tell par Florian, 2 St. Prof. Gascard, dann der Director.

f) Deutsch: Grammatik nach Beckers Auszug §. 158—181, zusammengefügter Satz, Periode, 1 St. 2) Übung im Lesen, Declamiren und in freiem Vortrag, 1 St. 3) Durchgehen von 12 schriftlichen Arbeiten der Classe, 1 St. Prof. Klufmann.

g) Geschichte: bis zum ersten punischen Kriege, nach Ellenbts Lehrb., S. 1—110, 2 St. Derselbe.

h) Mathematik: 1) Arithmetik, Buchstabenrechnung, Potenzen, Ausziehung der Quadrat- und Kubikwurzeln, Rechnung mit Wurzelgrößen, 1 St. 2) Geometrie, Richtigkeit der Dreiecke und Lehre vom Kreise, 2 St. Collaborator Hegensburger.

i) Physik: Lehre von der Wärme, 1 St. Derselbe.

k) Geographie: alte und neue nach Volger: Europa, 2 St. Prof. Dbbarius.

III. Tertia.

Hauptlehrer Professor Dr. Klufmann.

a) Religion: (in Verbindung mit der 1. u. 2. Realclasse): 1) die Christliche Glaubenslehre nach Fräsdorffs Lehrb., 1 St., 2) kurze Geschichte der Christl. Religion und Kirche, nach Sackreuter, 1 St., 3) Lesen der Hebrbücher des alten Testaments im Auszuge, Auswendiglernen von Gesangbuchesliedern, 1 St., Prof. Wächter.

b) Griechisch: 1) Formenlehre nach Buttman, Verba in μ , unregelmäßige Verba, Wortbildungsschre, Auswendiglernen von Wörtern aus Disfurt, 2 St. 2) Uebersetzen aus dem Deutschen in das Griech. nach Rost u. Büstemann S. 98—130, 1 St. 3) Jacobs Elementarbuch 2. Cursus S. 83—133, dann Jacobs Attika S. 106—123. 279—284. 317—325., 2 St. 4) Homers Odyssee III., 329—IV., 75., 1 St., Prof. Klufmann.

c) Lateinisch: 1) Sontar nach Zumpt's Schulgrammatik S. 312—549., Auswendiglernen von Wörtern aus Wiggert, 2 St. 2) Exercitien nach Augusts Anleitung und Ertemporalien, 2 St. 3) Cornelius Nepos, Alcibiades, Thyrsbulus, Konon, Dion, Ippikrates, Epabrias, dann Cäsars gallischer Krieg, Bch. VII, 17 bis Ende des Buchs, 2 St. 4) Dvids Verwandlungen 8 Bch. nach Seidels Auswabl, 1 St., Derselbe.

d) Französisch: 1) Grammatik nach Ahn, 2) einzelne Stücke aus Ahn's franzöj. Lesebuche (erster Theil) erklärt, 2 St., Prof. Gascard, dann Prof. Wächter.

e) Deutsch: 1) Grammatik nach Beckers Auszug: allgemeine Syntax, Nebensätze, Einübung der gewöhnl. Versmaße. 2) In jedem Monat Correctur einer schriftlichen Arbeit. 3) Übungen im Lesen, Declamiren und in freiem Vortrage, zusammen 3 St., Dr. Hercher.

f) Geschichte: bis zu den Kreuzzügen nach Röttigers allgemeiner Geschichte, S. 1—195, mit Benutzung von Peters Tabellen, 2 St., Prof. Klufmann.

g) Mathematik: 1) Arithmetik: Proportionen, Gesellschaftsrechnung. 2) Geometrie: Congruenzsätze, Ausmessung der Dreiecke, der Pythagoräische Satz, 2 St., Collab. Hegensburger.

h) Geographie: Repetition von Europa, dann Afrika und America, 2 St., Dr. Hercher.

IV. Quarta.

Hauptlehrer Dr. Hörcher.

a) Religion (IV. u. V. zusammen): 1) die biblische Geschichte des alten Testaments theils in der Bibel gelesen, theils erzählt; biblische Sprüche und Gesangbuchlieder ganz oder theilweise gelernt, 2 Et. 2) Erklärung von Luthers Katechismus nach Keils Lehrtr. S. 43—68, 1 Et., Prof. Wächter.

b) Griechisch: 1) Grammatik nach Buttman bis S. 105., Auswendiglernen von Wörtern aus Dittfurts 3 Et. 2) Jacobs Elementarbuch, 2 Et. 3) Exercitia nach Hoff und Büßemann, 1 Et., Dr. Hörcher.

c) Lateinisch: 1) Grammatik nach Jumpt, Cap. 58—74, 2 Et. 2) Schriftliche Exercitien nach August S. 73—148, 2 Et., Dr. Hörcher. 3) Ellentz Leseb. 2. Curfus 1—110 mit Auswahl, 2 Et., Jacobs Elementarb. 1 Bd. 5. u. 6. Abschnitt, cursor. Milizpred. Güttsche.

d) Französisch: 1) Abns Grammatik bis S. 86. 2) Uebungen aus Abns Umgangssprache. 2 Et., erst Professor Gascard, dann Professor Klugmann.

e) Deutsch: 1) Grammatik nach Beckers Auszug, einfacher Satz. 2) Correctur der schriftlichen Arbeiten. 3) Lese- und Declamirübungen, zusammen 4 Et., Dr. Hörcher.

f) Geschichte (IV. u. V. zusammen): Biographien aus d. Alterthum, 2 Et., Prof. Klugmann.

g) Mathematik: 1) gemeine und Decimalbrüche, 2 Et. 2) Anschauungslehre und geometrische Konstruktion, 1 Et., Collaborator Regensburger.

h) Geographie: (IV. u. V. zusammen): allgemeine Einleitung, physische und politische Geographie der Länder Europas mit Ausschluß von Deutschland, 2 Et., Dr. Hörcher.

i) Naturgeschichte (IV. u. V. zusammen): Beschreibung lebender Pflanzen und Einübung der Terminologie im Sommer, Lehre vom menschlichen Körper, Säugethiere und Vögel im Winter, 2 Et., Dr. Sigismund.

V. Quinta.

Hauptlehrer provisorisch Dr. Hörcher.

a) Religion mit Quarta zusammen.

b) Lateinisch: 1) Lehre von den Formen der Substantive, Adjectiva, Pronomina, Numeralia und der regelmäßigen Verba nach Jumpt's kleiner Grammatik, 2 Et., 2) mündliches Uebersetzen aus Ellentz Lesebuche, 1. Curfus 1—3. Abschn., 2 Et., 3) schriftliche Exercitia nach August's Vorübungen, die Hälfte der Stücke von Uebung III—XVI; Auswendiglernen von Wörtern, 2 Et., Dr. Hörcher. 4) Jacobs Elementarb. 1 B. 2. Abschn. 1—36 Fabel, 2 Et., Milizprediger Güttsche.

c) Französisch: Grammatik nach Abns prakt. Lehrgänge, Exercitien und Auswendiglernen von Wörtern, 2 Et., Professor Gascard, dann Dr. Hörcher.

d) Deutsch: 1) Grammatik nach Beckers Leitfaden: Erklärung der Verhältnisse des einfachen Satzes und der dabei vorkommenden Theile der Formenlehre, 2) ausdrucksvolles Lesen, Vortrag gelehrter Gedichte und Nacherzählen der Märchen, Sagen und Mythen aus dem 1. Theile von Nagers Lesebuch, 3) schriftliche Uebungen in Erzählungen und Beschreibungen. Bei der Correctur wurden besonders auch die Regeln der Rechtschreibung berücksichtigt, zusammen 4 Stunden, Dr. Hörcher.

e) Geschichte zusammen mit Quarta.

f) Arithmetik: die vier Species mit benannten und unbenannten Zahlen, 4 Et., Collaborator Regensburger.

g) Geographie mit Quarta zusammen.

h) Naturgeschichte mit Quarta zusammen.

VI. Die Neuleklassen.

Hauptlehrer der ersten Classe Dr. Sigismund, der zweiten Collaborator Regensburger.

Unter die Curse der ersten Classe wurde der englische Sprachunterricht mit zwei Stunden aufgenommen, welchen Dr. Sigismund erteilt, und das Modelliren, wozu der Maler

Schön anleitet. Während der Krankheit des Professor Gasecard erteilte eine Stunde französischen Unterricht in der ersten Classe Dr. Sigismund, und zwei Stunden in der zweiten Dr. Percher.

VII. Künste.

Im Gymnasium wurde durch Dr. Herber in Prima und Secunda 1 St., in Tertia 1 St. und in Quarta und Quinta 1 St. im freien Handzeichnen unterrichtet. Der Maler Schön erteilte in den Realclassen den Unterricht im Zeichnen und Modelliren. Im Schreiben unterrichtete die 3 unteren Gymnasial- und die beiden Realclassen Candidat Venz. Den Unterricht im Sagen erteilten den ältern Schülern der Cammerfänger Schüler und der Musiklehrer Jungmans in je 2 Stunden, und den jüngern allein der Letzte in 1 Stunde.

E. Belohnungen und Stipendien.

Den Fürstlichen Gnadenstift genossen im verfloffenen Jahre unter der Inspection des Prof. Klugmann: die Primaner Ernst Reinhard aus Allendorf, August Hofamund Strubel aus Leutenberg, Reinhold Sigismund aus Schwarzburg, Ernst Mohr aus Oberweißbach, Friedrich Christian Kirst aus Kleinliebringen, Karl Theodor Schwob aus Stadtilm, Wilhelm Dellar Möller aus Oberhain, August Hermann Fentel aus Neuselbach, und die Secundaner Eduard Landgraf aus Frankenhäusen, Johann Friedrich Karl Voet aus Göllingen, Johann Karl Kraugott Helfer, ebendaber und Rudolf Zeitsuchs aus Frankenhäusen. — Das Fürstliche Stipendium erhielten: Ernst Dertel, August Strubel, H. Gutheil aus Rudolstadt, Hermann Henkel, Dellar Mohr und Karl Fabig aus Rudolstadt. — Den Preis, welcher durch die von Aetzelhottische Stiftung für das beste beim Examen nachgeschriebene lateinische Extemporale ausgesetzt ist, erhielt Raimund Bamberg aus Rudolstadt, drei andere Schüler erhielten aus derselben Stiftung Geld zum Ankauf von Büchern. — Bei dem Sittenfeste erhielten folgende Schüler theils aus öffentlichen Mitteln, theils aus der Hönningerischen Stiftung wegen ihres guten Betragens in Büchern bestehende Geschenke: der Abiturient August Wilhelm Müldener aus Kottleben, die Primaner August Hofamund Strubel aus Leutenberg und Albert Wiemann, die Secundaner Karl Theodor Schwob aus Stadtilm, Friedrich Christian Louis Kirst aus Kleinliebringen und Karl Fabig aus Rudolstadt, die Tertianer Friedrich Michael Heubel aus Allendorf, und der kurz vor dem Sittenfeste gestorbene Heinrich Ferdinand Ernst Heinze aus Geierthal, die Quartaner Hugo Möller aus Thälendorf und Dittomar Nothk aus Rudolstadt, der Quintaner Ludwig Magnus Wiemann aus Rudolstadt, der Schüler der ersten Realclasse Hermann Becker aus Rudolstadt, der Schüler der zweiten Realclasse August Ludwig Karl Möller aus Kurendorf.

F. Bibliotheken und andre Sammlungen.

Für die Gymnasialbibliothek wurde aus dem Geschenke, welches von hoher Hand zum Geburtsstag des Durchlauchtigsten Prinzen Georg Albert im J. 1850 und zum, in diesem Jahre angekauft: die Staatshaushaltung der Athener von August Böckh, 2te Ausgabe. T. Lucreti Cari de rerum natura libri sex C. Lachmannus recensuit et emendavit. C. Lachmanni in Lucretii Cari de rerum natura libros commentarius. Künz und Gebirgsbandkarte von Deutschland von Winkelman und Wölter. Herr Geh. Rath von A. Beder, G. Crellien, schenkte Rammers histor. Taschenbuch v. J. 1852. Vom Herrn Hauptm. von Gleichen wurden die sehr werthvollen Principes de dessin par Jean Volpato et Raphael. Morghen. Nuremberg 1798. Fol. geschenkt. Von den Herren Buchhändlern Friedrich N. Andreas Berthele in Hamburg u. Götta erhielt das Gymnasium zum Geschenke: Friedrich Berthele Leben, ausgezeichnet von G. Th. Berthele, 1. u. 2. Band. Für diese Geschenke so wie für die folgenden, welche andern Sammlungen zuzufügen, sage ich im Namen des Gymnasiums den gefühltesten Dank. Vom Herrn Mühlensberger Erbe in Blankenburg ein von ihm selbst gefertigtes für den Unterricht sehr brauchbares Modell einer Dampfmaschine. Vom Herrn Dr. Sigismund in Schwarzburg eine Sammlung der meisten inländischen Holzarten und einige Vogel zum Ausheften. Von dem Reallehrer Stieler einen ausgehefteten Storch, einen ausgehefteten Krametvögel und Staar und ein Wiesel zum Ausheften. Für das physikalische Cabinet wurde eine tragbare camera obscura angeschafft, und in dem Cabinet selbst wurde die Einrichtung getroffen, daß dasselbe in eine camera obscura verandelt und auch als ein Sonnenmicroscop benutzt werden kann. Für den Unterricht im Zeichnen wurden mehr als 100 sehr brauchbare lithographirte Vortrageblätter angekauft. Durch Umkauf kam das Gymnasium in Besitz der Gymnasialprogramme der Königreiche Preußen und Sachsen, des Großherzogthums Weimar u. c. Aus dem Gymnasialfonds wurden angekauft: Jahns Jahrbücher für Philologie und Pädagogik; 2) Zeitschrift für das Gymnasialwesen, herausgegeben von W. J. G. Wülfel; 3) Zeitschrift für die Alterthumswissenschaften von Bergl und Götz; 4) Deutsches Museum von H. Feus, für dessen Ankauf jedoch einen Theil der Kosten die Lehrer beizusteuern. Die übrigen angekauften Bücher übergehe ich für diesmal.